

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

YIL : 2002 SAYI : 417 2.000.000 TL.

Finans Sektörü ve Bankacılık

- Cenk Gökçe Adaş • Engin Akçakoca • Öztin Akgüç
- Fuat Aleskerov • Kerem Alkin • Sudi Apak
- Sumru Bakan • Doğan Cansızlar • Faik Çelik
- Fuat Ercan • Ercan Eren • Haydar Kazgan
- Hüsnü Kızılyallı • Hayri Kozanoğlu
- İlker Parasız • Rasim Yılmaz

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Milyonlarca Worldcard'lı, onbinlerce seçkin işyerinde alışveriş yapıyor. Bu çok büyük bir dünya.

Şimdi bu dünyada siz çok özelsiniz. İmkânlarınız da çok özel.

world

 worldpuan

 worldtaksit

 worldonline

Türkiye'nin en çok tercih edilen kredi kartı Worldcard'ı kullanan milyonlarca insan, her gün alışkanlıklarına, ihtiyaçlarına, yaşam tarzlarına göre onbinlerce seçkin işyerinde alışveriş yapıyor. Bu büyük bir dünya! Şimdi bu dünyada, üye işyerlerimizle birlikte size özel büyük imkânlar yarattık. Ve World adını verdik! Şimdi Worldcard'ınızla, World amblemini gördüğünüz her yerde, World'ün sadece size özel büyük imkânlarından, kat kat fazla Worldpuan'dan, çok uygun Worldtaksit'ten, ayrıca Worldonline'dan hemen şimdi yararlanıp daha iyi yaşamaya başlayabilirsiniz. Siz çok özelsiniz. İmkânlarınız da çok özel.

Worldcard kullanıcısı milyonlarca kişiden biriyse, hemen, herkesten önce, sahip olduğunuz Worldcard'ınızla, bu dünyanın imkânlarından faydalanmaya başlayabilirsiniz. Worldcard'ınız son kullanma tarihi geldiğinde yeni Worldcard'la değiştiyecektir.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

7/24 Kesintisiz Yatırım

www.ayatirim.com.tr

sesli yanıt sistemi

çağrı merkezi

Türkiye'nin her yerinden,

- Hisse senedi alım-satım
- Yatırım Fonu
- Hazine Bonosu
- Devlet Tahvili
- Halka Arz
- Repo-Havale-EFT

işlemlerinizi dilerseniz anında,
dilerseniz işlem emri vererek,
7 gün 24 saat
gerçekleştirebilirsiniz.

Dış Hatlar / İç Hatlar

(İFMC Kredi Kartı ile daha kolay!)

Bedava uçak bileti. İFMC Kredi Kartı ile çok daha kolay, çok daha hızlı.

İFMC Kredi Kartı'nızı her kullanımınızda FINANS Puan biriktirir; biriktirdiğiniz puanlarla, ister yurtiçine ister yurtdışına, dünyanın en seçkin havayollarından bedava uçak bileti kazanabilirsiniz.

İFMC Kredi Kartı ile uçmak bu kadar kolay.

Siz de İFMC Kredi Kartı'nın ayrıcalıklarından faydalanmak istiyorsanız, Finansbank **İlgi İşlem** Merkezi'ne başvurabilirsiniz.

Finansbank **İlgi İşlem** Merkezi

www.finansbank.com.tr

444 0 000

FINANSBANK

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi,
aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed,
Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Metin Sarfatı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçipek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçipek, İlker Aktükün,
Serhat Aligil, Burak Atamtürk,
Fuat Ercan, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfatı,
Emine Tahsin, Kurtar Tanyılmaz,
Haluk Zülfiyar

Danışma Kurulu:

Özün Akgüç, Erdoğan Alkin,
Mehmet Altan, Kaya Ardic,
Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay,
Tamer İşgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel,
Nail Satlıgan, Ümit Şenesen,
Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Remziye Özcan

Kapak:

Ömer Ülkenciler

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt.
No: 27/6 80090

Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

İnternet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Tunç Ofset Matbaacılık Tic.

San. Ltd.

Tel: (0212) 275 53 47 - 275 69 23

Fax: (0212) 272 89 73

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 20 milyon TL

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 16 milyon TL

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi

6299680

Akbank Taksim Şubesi 41007

İş Bankası Taksim Şubesi 709365
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti
bağlamaz; görüşler yazarlara aittir.
Yayınlamak amacıyla gönderilen
yazıların iki nüsha olarak mümkünse
bilgisayar disketi ile birlikte
ulaştırılmasını rica ederiz.

E

konominin gündeminde çözüm bekleyen temel sorunlardan birinin, bankacılık sektörünün krizi ve bu sektörün bir an evvel sağlığına kavuşturulması olduğuna kuşku yok.

Batabilecek bankaların devlete yükleyeceği yüklerin büyüklüğü ve bunun reel sektöre yansımalarının sonuçlarının ciddiyeti nereden bakarsak tüyler ürpertici görünüyor.

Bankacılık sektörünün krizden çıkmasının maliyetinden kaçınmanın mümkün olmadığı biliniyor. Sorun bunun toplumun hangi kesimlerine yansıtılacağına karar vermek. Bu konudaki karar ve tercihin de siyasi otoriteye ait olduğu açık.

Bu sayımızı böylesine önemli bir konuya ayırarak krizin nedenlerini saptayıp çözüm yollarını bulmaya çalıştık.

Açık oturumda, Hocamız Dr. Özün Akgüç engin bilgisi ile konunun içyüzünü aydınlatırken, Dr. Hayri Kozanoğlu da can alıcı noktalara parmak bastı.

Yazarlarımızdan Prof. Sudi Apak makalesinde Kasım ve Şubat aylarında yaşanan krizlerin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini inceliyor. Bu bağlamda BDDK'nin işlevlerini yapamamasının sektördeki olumsuzluğu nasıl artırdığını mercek altına yatırıyor.

Doç. Dr. Fuat Ercan makalesinde bankacılığın analizi için önerdiği alternatif çerçevede bankacılığın sorunlarını kapitalist sermaye birikiminin tarihsel çerçevesi içinde irdeliyor.

Prof. Dr. Hüsnü Kızılyalı banka özelleştirilmesinin sonuçlarını ve etkilerini inceleniyor. Süreç içinde durumun daha da kötüleşeceğini dile getiriyor.

Dr. Sumru Bakan makalesinde Türk Bankacılığını Osmanlı Bankası'ndan bu yana tarihsel süreci içinde veriyor.

Türkiye'deki mali sistemi incelediği yazısında SPK Başkanı Dr. Doğan Cansızlar bir yandan bu sektördeki devletin ağırlığını, bir yandan da 80 sonrası mali liberalizasyon sürecinin sistemde yarattığı yapısal değişiklikleri ve krizlerle bankacılık sistemi arasındaki ilişkiyi tahlil edip bankacılık sektörünün sorunlarını ve çözüm yollarının ipuçlarını veriyor.

Ayrıca Prof. Ercan Eren, Prof. İlker Parasız ve Prof. Fuat Aleskerov'un katıldığı açıkoturumda iktisat ve siyaset ilişkileri tartışıldı. Özellikle Türkiye'nin gündeminde olan siyasi istikrarsızlığın mı iktisadi krizleri, iktisadi yapının mı siyasi bunalımı doğurduğu sorunu bilimsel düzeyde ele alındı.

Nobel ödüllü iktisatçılar dizisinde ise yeni Nobel almış iktisatçıları vermek istediğimizden takip ettiğimiz tarih sırasını bozmak zorunda kaldık.

Dostlukla kalın...

İçindekiler

**Yuvarlak Masa:
Türkiye'de Bankacılık Sektörü**

*Özti Akgüç *Hayri Kozanoğlu

Bankacılık ve Sermaye Piyasası

Doğan Cansızlar

**Söyleşi : "Türkiye'de Sermaye
Piyasalarının Gelişimi"**

Haydar Kazgan

**Soru - Cevap:
"Bankacılık Sektörü"**

Engin Akçakoca

**Kamu Bankalarının
Özelleştirilmesi**

Hüsnü Kızılyallı

**Bankacılık Sektörü, BDDK,
Fon Bankaları**

Sudi Apak

**Osmanlıdan Günümüze
Türk Bankacılık Kesimi**

Sumru Bakan

**Bankacılık Sektörü
Sil Baştan Yapılmalı**

Kerem Alkin

**Bankalar ve Banka Sermayesini
Analizi için Alternatif Bir Çerçeve**

Fuat Ercan

**Serbest Bir Bankacılık Sisteminde
Yayımla Eğiliminde Olan Banka
Başarısızlıkları**

Cenk Gökçe Adaş

**Türk Bankacılık Kesimindeki
Yapısal Değişimler Eksenindeki
Formel ve Formel Olmayan
Finans Sektörü**

Rasim Yılmaz

**Türk Bankacılığında Risk
Yönetimi Yönetmeliği
Dönemi ve Piyasa
Riski Ölçüm Metodları**

Faik Çelik

**Açık Oturum
İktisat - İstikrar - Türkiye**

***Ercan Eren * İlker Parasız
*Fuat Aleskerov**

İktisat Dünyası ve Nobel:

Metin Sarfati

**Yorum: Porto Alegre II'ye Doğru
Ülkelerden Kısa...Kısa...**

Metin Sarfati

**Kitap Tanıtımı:
The Future of Banking**

**Hazırlayan:
Mehmet Akif Menteşoğlu**

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ

İktisat Dergisi adına Metin Sarfati ve A. Burak Atamtürk'ün yönettiği ve konuşmacı olarak Öztin Akgüç ile Hayri Kozanoğlu'nun katıldığı toplantıda bankacılık sektörünün mercek altına alındı.

Kendilerine çok teşekkür ederiz.

Burak Atamtürk - Hepiniz hoş geldiniz.

Bugünkü yuvarlak masa toplantımızın konusu, "Türkiye'de Bankacılık Sektörü." Genel bir çerçeveye çizmemiz gerekirse; Türkiye'deki bankacılık sektörünün -şu anki yapısı çok güncel olduğu için belki değişmekte yarar var- krizle olan ilişkisi veya krizdeki payı diyelim, bir de yeni yapılanma sürecinde Türk bankacılık sisteminde gerekli olan revizyonlar neler olabilir, bu çerçeveyi çizerek konuşacağız. Burada tabii daha teknik yaklaşımlara da belki referans verilebilir; örneğin krizle olan ilişkisinde, iki kriz yorumu olabilir, birincisi bu kapitalizmin krizi, dolayısıyla bu açıdan bakılabilir. Bir de kapitalizmin içinden baktığımızda; yani teknik olarak neler yanlış yapıldı, faiz, kur politikalarında mı yanlışlıklar yapıldı veya bankacılık kesiminin burada ne kadar payı var, bunlara değinirsek, tartışmanın ilerleyen bölümlerinde belki yeni açılımlar olacaktır. Müsaade ederseniz sözü hocam Öztin Akgüç'e bırakıyorum.

Öztin Akgüç - Türkiye'de bankacılık sektörü, sorunlu bir sektör; bazen bu makyajlanıyor, açıkça söylenmiyor, vurgulanmıyor. Genelde şöyle bir izlenim vardır: Bankalar, özellikle özel bankalar çok başarılı, çok kâr elde eden kuruluşlar; ama bunların içine baktığımız zaman, bankacılık kesiminin büyük riskler taşıdığını da görüyordunuz. Bankacılık kesimi, öncelikle önemli bir ölçüde likidite riski dediğimiz bir risk taşıyordu. Çünkü daha kısa vadeli fon toplayıp, bu kısa vadeli fonları daha uzun vadeli olarak plase ediyordu, özellikle devlet kâğıtları alıyordu; ki Kasım krizinde bazı bankalar böyle yüksek bir likidite riskinin etkisini çok daha canlı yaşadılar.

İkinci önemli sorun; bankaların sermayeleri yetersizdi. Sermaye yetersizliği dediğimiz zaman, tabii taşıdığı risklere göre sermayesi yetersizdi; taşıdığı kredi riskine göre, faaliyet riskine göre, faiz riskine göre sermayeleri yetersizdi. Sermayenin bankacılıkta en önemli işlevlerinden bir tanesi, özellikle bu riskler ortaya çıktığında öz kaynaklarla bu riskin getirdiği zararların kapatılabilmesi, bankalar buntlardan da yoksun görünüyordu, ikinci önemli eksiklik bu.

Üçüncü bir eksiklik; faiz riski taşıyorlardı, yani bankacılıkta şunu sağlamamışlardı: Kısa vadeli

değişken faizli kaynakları, yine kısa vadeli değişken getiri sağlayan alanlara yatırmak; bir hesap dönemi içerisinde sabit faizli diye düşüneneğimiz kaynaklarını da yine sabit faizli finansman alanlarına yatırmak, böyle bir denge kurmak; bankacılıkta bu denge de kurulmamıştı. Bunlara ek olarak, bankaların kredi riskleri yüksekti. Bunlar gerçi banka bilançolarına, takipteki kredilere, takipteki kredilerin toplam kredilere olan oranına baktığımızda, çok düşük rakamlar görürsünüz. Ama gerçek bu değildir; yani bankalar genellikle donuk krediler için yeterli karşılık ayırmıyorlardı; bundan sonra belki bu BDDK'nın kurulması, yeni Karşılık Kararnamesi dolayısıyla bu eksiklikler giderilecek. Dolayısıyla bilançolarda kredi riskinin boyutu da gözüküyordu; ama böyle bir risk taşıdıkları kesindi.

Bankacılıkta beşinci bir husus, bankacılıkta önemli bir yönetim riski var; çünkü bankacılık bir hizmet sektörü olduğu için, burada personel ve yönetim son derece önemlidir. Bildiğim kadarıyla, bu alanda başarı ve başarısızlık büyük ölçüde yönetimle ilgilidir. Sanıyorum Solow da geldiğinde aynı şeyleri vurguladı, dedi ki, "Kamu bankalarının önemli bir eksikliği var; çünkü burada siyasi otorite bunları yönetiyor, dolayısıyla siyasi otoritenin yönergelerinden, direktiflerinden pek fazla dışarı çıkamıyorlar, onların çizdiği yoldan pek dışarı çıkamıyorlar. Özel bankalar da genellikle belli gruplara, holdinglere bağlı, onlar da genellikle holdingin genel politikası dışına çıkamıyorlar." O bakımdan bankacılık kuralları, ilkelerinden daha ziyade, kamuda bazı politik güdüler diyelim, özel bankacılık da daha çok grubun veyahut holdingin çıkarı ön plana çıkıyor. Dolayısıyla bankacılık kuralları ikinci planlara itiliyor, üçüncü planda kalıyor, bu da önemli bir sorun doğuruyordu.

Bir de buna tabii kur riskini ilave edebiliriz; bankalar daha çok mevduat dışı bir kaynak olarak yurtdışından sendikasyon kredisi kullanıyorlardı. Gerçi sendikasyon kredilerine baktığımız zaman, ilke olarak bunların ihracat finansmanında kullanılması lazım, krediler bu amaçla veriliyordu; fakat yine hepimiz biliyoruz ki bu sendikasyon kredileri ihracat finansmanından ziyade daha çok devlet kâğıdı alınmasında kullanıldı. Bu itibarla da bankaların döviz varlıklarıyla döviz yükümlülükleri arasında bir dengesizlik doğdu.

Böyle riskli bir bankacılık sektörü, tabii ki ekonomideki durgunluktan büyük ölçüde etkilendi; çünkü biliyoruz ki bankacılık sektörü, kredileri

Öztin Akgüç:
Türkiye'de
bankacılık
sektörü,
sorunlu
bir sektör;
bazen bu
makyajlanıyor,
açıkça
söylenmiyor,
vurgulanmıyor.

dolayısıyla, mevduatı dolayısıyla, finansman imkânları dolayısıyla konjonktürden çok etkilenen bir sektördür ve bu Kasım ayında galiba bankacılık sektöründeki bu zafiyetler daha açık bir şekilde ortaya çıktı.

Tabii Kasım'da yaşanan krizde, bu riskin ağırlaşmasında, faizlerin yükselmesinde bence IMF'nin ve Merkez Bankası'nın da önemli bir katkısı oldu; şöyle ki: Bazı bankaların elinde büyük ölçüde devlet kâğıdı vardı. Tabii devlet kâğıdı tutulmasının önemli bir nedeni, bu bankalar için ikinci derece bir rezervdir, bir disponible değerdir; yani herhangi bir likidite sıkıntısı halinde ödemelerin yapılabilmesi açısından bunların paraya çevrilmesi gerekir. Fakat Türkiye'de bir de piyasa likidite riski dediğimiz bir risk var, yani bu alanda piyasa çok sığ; böyle bir piyasada bankalar ellerindeki bu kâğıtları kısa sürede paraya çeviremediler, çevirmeye kalktıkları zaman da çok büyük zararlara uğradılar. Bunu belki Merkez Bankası'na satabilirlerdi, açık piyasa işlemlerinde kullanabilirlerdi; fakat Merkez Bankası'nda da iç varlıklar, IMF'ye verilen niyet mektubuyla bir performans kriteri olarak sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla Merkez Bankası, o performans kriteri dolayısıyla ona bir süre sadık kalınca, bildiğiniz gibi bankalar, bankalar arası piyasada çok yüksek faizler ödemek zorunda kaldılar. Böyle bir piyasa likidite riskinin olması ve Merkez Bankası'nın IMF'nin getirmiş olduğu kısıtlamalar dolayısıyla o dönemde etkin bir şekilde bir likidite yönetimi yapamaması, birçok bankanın zarar yazmasına neden oldu.

Diğer bir sorun da şuradan kaynaklıyordu; onu da bankacılıktan ziyade Hazine'ye yahut hükümetlerin politikasına bağlayabiliriz: Bildiğiniz gibi kamu bankalarına görevler verebilir; yani 440 sayılı Kamu İktisadi Devlet Teşekkülleri Kanunu der ki, "Bakanlar Kurulu, sadece KİT niteliğinde olan bankalara değil, bütün KİT'lere görev verebilir. Yalnız bunların maliyetleri belirledikleri satış fiyatları arasında bir zarar oluşuyorsa, bu zararı da bütçeye konulacak olan ödeneklerle karşılanır" yani yasa bunu söyler. Biz biliyoruz ki 94'ten itibaren bütçe açıkları düşük gösterilmek için bunlara birtakım görevler verildi; düşük kredi, "Piyasaya müdahale et" filan. Ancak oluşan zarar için bütçeye ödenek konup, bunlara transfer yapılmadı, ödeme yapılmadı. Dolayısıyla bunların bilançosuna baktığınız zaman, mesela 2000 yılında Ziraat Bankası'nın bilançosuna baktığınız zaman, bilançonun, aktifin yüzde 50'den fazlası diğer aktif; diğer aktife baktığımız zaman, Hazine'den alacaktı bunu.

Olayı nasıl idare ediyorlardı; yıl sonunda Hazine ile Ziraat Bankası yetkilileri karşılıklı oturuyorlardı ve Ziraat Bankası'nda zarar gösterilmesi istenmediği için, hesaben bir faiz tahakkuk ettiriliyordu, o faiz de yine Hazine'nin borcuna, Ziraat Bankası'nın

alacağına yazılmıyordu. Dolayısıyla rakam 94'ten itibaren kabara kabara geldi; ama fiilen bir şey ödenmedi.

Peki Ziraat Bankası bunu nasıl finanse ediyordu; onu da mevduatla finanse ediyordu. Bir tarafta mevduatla finanse ettiğiniz bir donuk aktifiniz var, bu işi nasıl yürüteceksiniz? Diğer bankalardan borç alıyorlardı bunlar ve tabii Kasım krizinde diğer bankalar bunların faizlerini yükselttikleri için, bankalar arası piyasada faizler yükseldiği için, bu bankalar çok zor duruma düştüler; yani Hazine'den olan alacaklarını likit hale, nakit hale çeviremediler, bu da Kasım krizini arttıran önemli bir etken oldu.

Şubat krizindeki olay da şu: Burada da bankaların bir ölçüde suçları var, ama suça teşvik de var, o teşvik de şu: "Kur bu sene yüzde 20 artış gösterecek" diyor, Hazine bonolarının faizi bunun çok çok üstünde. Dolayısıyla bankalar açık pozisyonla çalışmaya yöneltildiler; yani "Git yurtdışından sendikasyon kredisi bul, bunu Hazine bonolarına yatır." Dolayısıyla bankaların resmen 2000 yılı sonunda 17 milyar dolar pozisyon açıkları oldu; bu da resmen, belki sakladıkları da olabilir, yani bilançolarına göre 17 milyar dolar pozisyon açığına girdiler. Vadeli işlemlerden dolayı da pozisyon açıkları olabilir. Evet, bankacılıkta bu kadar bir kur riski verilmesi, pozisyon açığı verilmesi tabii tehlikeli bir olay; ama bu tehlikeyi de bir anlamda teşvik eden, politikalar oldu, yani kur politikası ve faiz politikası oldu.

Burak Atamtürk - Hocam, devalüasyon beklenmesine rağmen, bankacılık kesini neden bu açıkları kapatmakta gecikti? Yani hepimiz bir devalüasyon bekliyorduk, -belki bu kadar ani değil, ama- neden bu kadar açık bir politika ve bu kadar risk taşıyarak devam ettirdiler?

Öztin Akgüç - Belki şuna güvendiler: Birçokları tabii bu ne kadar sağlıklı bir analiz, ama -bunun farkına vardı ve dikkat ederseniz, Merkez Bankası Şubattan evvel, 21 Şubat'tan evvel bankalara büyük ölçüde döviz sattı. Dolayısıyla bazı bankalar, pozisyon açıklarını Merkez Bankası'ndan almış

Öztin Akgüç:
Türkiye'de bir de piyasa likidite riski dediğimiz bir risk var, yani bu alanda piyasa çok sığ; böyle bir piyasada bankalar ellerindeki bu kâğıtları kısa sürede paraya çeviremediler, çevirmeye kalktıkları zaman da çok büyük zararlara uğradılar.

oldukları ucuz dövizlerle kapattılar. Yani Merkez Bankası'nın pozisyonuna bakın; Merkez Bankası, Kasım krizine aşağı yukarı 7 milyar dolar artı ile girdi, net pozisyonla girdi, bugün Merkez Bankası'nın eksi 9 milyar dolar pozisyon açığı var. Bu da nereden kaynaklandı; bankalara döviz satmaktan kaynaklandı. Bunun da bir kısmını Şubat'tan önce bankalar, Merkez Bankası'ndan döviz almak suretiyle pozisyon açıklarını kapattılar; yani dolayısıyla riski Hazine'nin ve Merkez Bankası'nın üzerine bıraktılar. Yani bu konu da irdelenmesi gereken bir konudur.

Burak Atamtürk - Bu Ziraat Bankası'nın 20 milyar dolarlık bir görev zararı içerisinde Kıbrıs ve tarımın desteklenmesiyle oluşan görev zararlarının payı ne kadardır?

Öztin Akgüç - Şöyle diyelim: Bu zararlar, hakikaten görev zararlarıdır; yani ucuz kredi vermekten, tarımı desteklemekten filan... Çünkü eğer sağlıklı bir banka bilançosu düzenliyorsak, -ki Ziraat Bankası'nın nispeten sağlıklı düzenlendiğini düşünüyorum- kredilerin donmasından dolayı doğan zararlar ayrı gösteriliyor; yani donuk kredilerden dolayı onlar takipteki krediler, tahsil gecikmiş krediler ve saire... Bunların bu kadar büyük boyuta ulaşmasının sebebi şu: Özellikle 94'ten beri seçim düşüncesiyle görevler vermişsiniz, "Ucuz kredi ver" demişsiniz, "Tarımı destekle" demişsiniz vs. Daha sonra da bunlara ödeme yapmamışsınız. Ziraat Bankası da bir kâr göstermek zorunda; yıl sonunda oturuyorsunuz, Hazineyle birlikte "Şu kadar alacağın var, zarar gösterme, şu kadar milyon, milyar, neyse, bir kâr göster"; buna göre bir faiz hesabı yapılıyor, bu da görev zararına ekleniyor. Dolayısıyla o görev zararı aslında azdır, bir kısmı böyle ödenmemiş faizlerden oluşur; yani o görev zararı zamanında ödenseydi... Çünkü o faizler de hesaben ödeniyordu.

Hayri Kozanoğlu - Aralarındaki anlaşma gereği, bildiğim kadarıyla Hazine bonoları ortalama faiz oranı artı 30 puan gibi bir faiz tahakkuk ettirildi uzun süre; daha sonra tekrar anlaşılıyorlar, yanılmıyorsam bunu 22 puana düşürüyorlar. Bu, 94 yılından itibaren sürekli katlana katlana gelince, bu rakamlara ulaşıyor.

Mesela size bir rakam söyleyeyim: IMF'nin 99 Aralık'ta imzalanan stand-by anlaşmasına temel olan araştırma raporlarından alınan bir rakam o, "Background Paper" dediğimiz, oradaki hesaba göre; 99 sonu itibarıyla oluşan 4 katrilyonluk, o zamanın kuruyla 8 milyar dolarlık görev zararının 3,5 milyar dolarlık kısmı faizin faizinden kaynaklanıyor. Doğrudan doğruya tarım üreticisinin eline kredi olarak geçen kısmı 1 katrilyon, yakın zamanın kuruyla 2 milyar dolar kadar bir rakama denk geliyor.

Burada şunu da göz önüne almak gerekiyor: Öztin Hoca'nın dediği gibi, gerçekten bu zararlar bir

yönüyle Ziraat Bankası'nda tarım üreticisinin kredilendirilmesinden, Halk Bankası'nda küçük ve orta ölçekli işletmeleri kredilendirilmesinden doğuyor; ama kamuoyuna yansıtıldığı, ortalama insandaki yaygın düşüncenin aksine, bunlara çok ucuz faizli krediler verildiği de söylenemez. Yani genellikle bunlara verilen kredilerin faiz oranı, piyasadaki o yılki enflasyon oranına paralel gidiyor; enflasyonun yüzde 55-60 olduğu bir yılda onlar da 55-60 gibi bir faiz ödemek durumunda kalıyorlar. Baktığımız zaman, dünyanın her yerinde tarım üreticileri, küçük-orta işletmeler desteklenirler; çünkü bunların kendi güçleriyle, kendi kredibiliteleriyle piyasadan, bankalardan kredi alma şansları çok fazla yoktur, onun özel programlarla desteklenmesi gerekir. Zaten rakamlar da onu gösteriyor; bu kesimler aslında bu çok düşük diye ifade edilen faizlerle aldıkları kredileri dahi ödemekte çok büyük sorunlarla karşılaşıyorlar.

Daha büyük sorun, kamunun büyük açıklarından özellikle piyasadaki faiz oranlarının çok yüksek olması, artı bunu finanse edebilmek için Öztin Hoca'nın da söylediği gibi, bu kamu bankalarının, özellikle Ziraat Bankası'nın çok agresif bir şekilde piyasadan daha da yüksek faizlerle, çoğu zaman büyük paralar için kamuya ilan edilmeyen çok yüksek faiz oranları ödemek suretiyle daha büyük bir maliyetle bunu elde etmesi.

Burak Atamtürk - Yalnız bu sübvansiyonlarda benim hatırladığım kadarıyla bu popülizm epey çığırından çıkmıştı. Süleyman Bey, buğday alımıyla ilgili bir seçim konuşmasında, "Rakip parti ne veriyorsa, 5 bin fazlasını veriyorum" diyordu. İş buraya girdiği zaman, hakikaten bütçenin taşıyamayacağı yükler de oluşuyor; yani tamam, belirli bir şekilde ucuz kredi dünyanın her yerinde veriliyor; ama bu, siyasetle ekonomiyi bu kadar iç içe soktuğunuz zaman, bundan kurtulması veya siyasetçilerin bunu afyon olarak kullanmalarını da önleyemiyorsunuz, çok da hoş bir oy kazancı gibi geliyor. Bu konuda ne dersiniz?

Öztin Akgüç - Politikacı koyabilir, yani diyebilir ki, "Ben KOBİ'yi veya ziraatçıyı destekliyorum, benim politikam budur" ama bunun kaynağını bulması lazım, yani bütçeye onun kaynağını koyması lazım, demesi lazım ki "Ben, vergi gelirinin, bilmem şeyin şu kadarını bu işe tahsis ediyorum", yani bu bir bütçe politikası, güçlerin, bizim İzzettin Hoca'nın dediği gibi bir çarpışmasıdır ve bir bölüşüm meselesidir. Bunu böyle yapmıyorlar, bütçeye ödenek koymuyorlar, Ziraat Bankası'nın üzerine yığıyorlar ya da Halk Bankası'nın üzerine yığıyorlar. O zaman bütçede gözükmüyor bu olay; ama öbür taraftan bu bankaların mali yapıları sürekli bozuluyor tabii, çünkü onların kendi öz kaynakları yok ki bunları kendi öz

Öztin Akgüç:
Bankalar,
Merkez
Bankası'ndan
döviz almak
suretiyle
pozisyon
açıklarını
kapattılar; yani
dolayısıyla
riski
Hazine'nin ve
Merkez
Bankası'nın
üzerine
bıraktılar. Yani
bu konu da
irdelenmesi
gereken bir
konudur.

kaynaklarıyla fonlasın, mevduatla yahut mevduat dışı kaynaklarla bunu fonluyorlar. Sizin de vurguladığınız gibi, diğer bankalara yüksek faiz ödüyorlar, hatta büyük mevduat müşterilerine özel bankalardan daha fazla faiz ödemek zorunda kalıyorlar, bunu çevirebilmek için.

Hayri Kozanoğlu - Oğuz Oyan'ın yaptığı hesaplamalara göre, bunun kaynağının ilk olarak pamuğa getirilen teşvikler oluşturuyor, o zamanki kurlarla aşağı yukarı 300 milyon dolarlık bir teşvik, zamanla 5-6-7 milyar dolara kadar çıkabiliyor. Yani benim vurgulamak istediğim, tarım kesiminin eline böyle ciddi bir destek geçmiş değil. Sizin dediğiniz, tabii ki Demirel'in o herkesin hatırladığı lafı doğru; ama o da Toprak Mahsulleri Ofisinin yaptığı alımlara ilişkin; yani bankalarla onun ilişkisi dolaylı.

Burak Atamtürk - Bütçeye ödenek olarak koymayınca, sonunda Ziraat Bankası'na çıkıyor.

Öztin Akgüç - Şöyle diyelim: Merkez Bankası Yasasına göre KİT'lere fazla kredi veremediler, yani özellikle böyle işletme sermayesi türünde yahut da çok kısıtlı verebildiler. Eğer Merkez Bankası KİT'lere işletme kredisi veremiyorsa, o zaman başka bir yere ihtiyaç vardı, bir bakıma Ziraat Bankası'nı kullandılar bu amaçla.

Metin Sarfati - Burak'ın o örneği çok önemli, Demirel dışında diğer başbakanlar da aynı şeyi kullandılar, yani biraz daha solda veya biraz daha sağda. Yani sürekli bu bir olanak olarak ellerinde kaldı ve hiçbir zaman bütçeye bunun kaynağını koymayı da pek fazla düşünmediler, nasıl olsa bir imkân var, yani siyasetçi istediği zaman ekonomiye müdahale etme, hem de bedavadan müdahale etme imkânını elinde tuttu böylece, buna ne diyorsunuz?

Öztin Akgüç - Bence konunun bu kısmını vurgulayalım; ama Türkiye'de bankacılık sorunu, kamu bankalarından ve politikacıların bu tutumundan kaynaklanmıştır da demeyelim, özel bankalar da bir zaaf içerisinde, onlar da dediğimiz bütün riskleri taşıyorlar, halen de taşıyorlar. Nitekim 18 tane banka BDDK'ya alındı, belki daha fazla banka alınması gerekirdi veyahut da el altından bazı destekler verildi.

Burak Atamtürk - Tam da bunu açmanızı istiyorum.

Öztin Akgüç - Bu konuda özel bankaların yaptığı hatalar neler; demin de söylediğimiz gibi, biraz da kur ve faiz politikası nedeniyle açık pozisyonla çalışıyorlar. İkincisi, vermiş oldukları kredilerin büyük bir kısmı donmuş vaziyette; grup kredisi veriyorlar, bunları tahsil edemiyorlar, bunlar için karşılık ayırmıyorlar, bilançolarında bunu göstermiyorlar.

Bir de sorunu şöyle çözüyorlar, birkaç banka bunu yaptı: Mesela krediyi alamıyor, kredi-hisse senedi takası yapıyor, diyor ki, "Madem sen kredi veremiyorsun, onun yerine bana hisse senetleri ver." Dolayısıyla kredi iştirak şeklinde yahut bağlı değer

şekline dönüşüyor. 99-2000 banka bilançolarına baktığınız zaman, "bağlı değerler" dediğimiz değerler -ki onların çoğu donuk kredidir- büyük ölçüde kabardı. Sonra bu faiz riski dediğimiz olayı büyük ölçüde yaşadılar, birçok banka ondan dolayı sıkıntı içerisine düştü. Kısa vadeli borçlanıp bunu daha uzun vadeli olarak plase etmek, ancak faizlerin düştüğü dönemde akılcı bir politikadır. Halbuki faizler yükseldi, siz o zaman da kısa vadeli borçlanmışınız, bunları daha uzun vadeli olarak devlet kâğıdına bağlamışınız veyahut da tüketici kredisi vermişiniz vs, maliyetleriniz sürekli yükseliyor; fakat buna mukabil getiriniz artmıyor, çünkü belli bir süre sabit bir getiriniz var. Bundan dolayı da bankalar büyük zararlara uğradılar. Bankacılıkta hiçbir zaman donuk aktif, mevduat dışı kaynakla; yani maliyeti olan, faiz ödenmesi gereken bir kaynakla fonlanmaz. Dolayısıyla bankalarda konsolide duruma bakın, bankalarda "net çalışma sermayesi" dediğimiz kısım negatiftir; 99'da öyle, 2000'de öyle, bu sene de büyük bir olasılıkla öyle. Bunu bazı bankalar, dediğimiz gibi Merkez Bankasının desteğiyle 2001'de yaşadığımız bu şubat krizinden önce kapattılar. Hemen Merkez Bankasının likit bilançosuna bakın, Merkez Bankası düşük fiyatla 4 milyar dolar şey satmıştır ve bu da bankalara çok büyük bir rahatlık getirmiştir. Bundan sonra "takas işlemi" dediğimiz işlemleri, kur riskini Hazine almıştır büyük ölçüde. Bana sorarsanız, bunlar hep bankaları sadece kamu bankaları değil, özel bankaları kurtarma operasyonudur. Kaldı ki BDDK bünyesine alınan 18 bankanın hepsi özel bankadır, kamu bankası değildir bunlar, onların getirdiği açıklar.

Metin Sarfati - Bir şey sormak istiyordum burada: Bazı banka çevrelerinin şöyle bir savunması var, o dediğiniz ve benim de katıldığım kur, faiz politikası olgusunda: Bazı özel bankalar, "Bunun sorumlusu, bunun aktörü biz değiliz; bu bütçe kaynaklarından kaynaklanan ve bizim devletin ortaya koyduğu, çizdiği sınırlar, biz o sınırlar içinde oynamak zorundayız." Devam ederek şöyle diyorlar: "Özel bankaların yine batmasında bu devletin gelgilili, ama her zaman onun bütçe açıklarından kaynaklanan, her zaman bizi bu kur-faiz politikasının içine hapseden politikaların sonucunda oldu." Bir onu tekrar açabilir misiniz; yani ekonominin bu genelinin sonucu mu oldu bu özel bankaların durumu ve belki kamu bankalarında?

Öztin Akgüç - Tabii ki izlenen politikalar bankaları etkiliyor; ama bankacılıkta belli kurallar var. Bankacılıkta mesela öz kaynakların taşınan risklere göre böyle bir oranı var, buna BIS rasyosu ya da sermaye yeterlilik rasyosu diyorlar, bankaların büyük kısmı buna uymadılar. Sonra döviz yönetimiyle ilgili rasyolar var, bankalar açık pozisyon kârlı gözüktüğü için çeşitli manipülasyonlarla aşıldılar bunları; yani

Öztin Akgüç:
Bankacılıkta hiçbir zaman donuk aktif, mevduat dışı kaynakla; yani maliyeti olan, faiz ödenmesi gereken bir kaynakla fonlanmaz.

bankalar hiçbir zaman kendi kurallarına da uymadılar. Doğrudur; hükümetlerin politikaları bankaları -onu da söyledim zaten- suça teşvik etti; ama bankaların da tabii bu konuda önemli katkıları var.

Burak Atamtürk - İkinci turda yeni yapılanmada bankaların ne tip revizyon almasıyla ilgili, Ben sözü Sayın Kozanoğlu'na veriyorum.

Hayri Kozanoğlu - Kamu bankaları konusuna çok saplanmak istemiyorum, ama orada bir tercih vardır; yani dünyanın her yerinde, Türkiye'nin örnek aldığı ülkelerde de belli kesimleri; tarım kesimini, küçük üreticileri, esnaf kesimini, küçük-orta işletmeleri, bir de konutsuz, sıradan insanları, piyasa şartlarında kredi alma şansı çok fazla olmayan insanları kredi olanaklarından yararlandıracak mısınız, yararlandırmayacak mısınız? Aslında tartışılan Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Emlak Bankası'nın -ki şu anda zaten Emlak Bankası'nın da Ziraat Bankası'na katılmasıyla iki kamu bankası kaldı- görev tanımları, misyonları budur.

Bana sorarsanız, bu bir tercih meselesidir, onu da belirtmekte yarar var.

Burak Atamtürk - Siyasal tercih...

Hayri Kozanoğlu - Tabii siyasal tercih; Türkiye, nüfusunun yüzde 40'ını aşan bir kısmı, yüzde 40 civarı tarım kesiminde çalışan, istihdamının yüzde 45'ini tarımdan sağlayan bir ülke. Zaten dün-yanın her yerinde nüfus daha az bile olsa, yani Avrupa Birliği'nde böyle, Amerika Birleşik Devletleri'nde böyle tarım kesimi belli mekanizmalarla teşvik edilir; ama Türkiye'de nüfusun ciddi bir bölümü, hatta yüzde 45'i tarımda olduğu için, tabii bunun maliyeti zaman zaman daha fazla artıyor. Siz insanlara şehirlerde iş olanakları yaratabildiğiniz zaman, istihdam olanakları yarattığınız zaman, dönem dönem yaşadığı gibi, zaten kırlardan kentlere göç ediyorlar. Türkiye son yıllarda zaten yavaş büyüdüğü için, yeterince istihdam yaratamadığı için de bu desteklere daha fazla gerek duyuldu; yani burada yapılan bu kamu bankalarının zararlarının bir kısmı, bence sadece bir kısmı oradan kaynaklanıyor, daha büyük kısmı finans sisteminin genel olarak bozuk olmasından kaynaklanıyor. Artı Öztin Hoca'nın da söylediği gibi, bu zararların ciddi bir kısmının da fiktif olmasından; yani Hazine ile Ziraat Bankası arasında diyelim ki o zaman "Hazine bonusu faizleri artı 30 puan değil de, Hazine bonusu faizleri kadar faiz tahakkuk ettirelim" denilmiş olsaydı, bu zarar kâğıt üzerinde daha az görünecekti, belki yıllarca katlana katlana bunun yarısı kadar görünecekti.

Buradaki en önemli sorun, belki bunun ilk başladığı noktaya dönmekte yarar var bence; yani 1989-90 yılı, aslında Türkiye açısından bu anlamda bir dönüm noktası diye düşünüyorum, şöyle ki: Tam Özal Hükümetinin yıpranmaya başladığı, gerek kamu

Hayri Kozanoğlu

çalışanlarından, gerek tarım kesiminden, gerek küçük-orta işletmelerden şikâyetlerin yükseldiği, eylemliliklerin arttığı bir dönemde ciddi bir tercih söz konusu oldu; yani "Bu kesimlere belli tavizler vermek gerekiyor, tavizler vermeden iktidarda kalmak mümkün değil." Bunun kaynağı ne olacak; kaynağı vergileri artırmak, vergi yapısını değiştirmek, finansal işlemleri vergilendirmek olabilirdi, bu özellikle ANAP'ın dayandığı sınıflar ittifakına ters düşen bir şeydi ve bu dönüm noktasında borçlanmayı tercih ettiler. Bu, dünya konjonktürüyle de çakıştı; çünkü Türkiye 80'li yıllarda bir OECD üyesi olmasına rağmen, IMF üyesi olmasına rağmen, uluslararası kapitalist sistemin kurallarına tam uyan bir ülke değildi. Mesela ihracatta vergi iadeleri bütçeden çok büyük bir kalemi oluşturuyordu, teşvikler uluslararası standartlara uymuyordu.

Ancak 80'li yıllar hem Türkiye'de, hem Latin Amerika'da ödeyemez duruma düşülen dış borçların tasfiye edildiği yıllardı. Bu dış borçların ödenebilmesi için -ki hatırlayalım, bu krizde de IMF'nin rolünü öyle görüyorum; IMF'nin birinci önceliği, alacaklıları korumaktır, özellikle alacaklı yabancı bankaları korumaktır- o dönemde dış borçların tasfiyesi, büyük ölçüde bu alanlarda taviz verilmesine göz yumulmasıyla sonuçlanmıştı. Ama 80'li yılların sonunda Türkiye, ödemeler dengesi sorunlarını aşmaya başlayınca ve dış borç ödemelerinde sıkıntıyı aşmaya başlayınca, özellikle OECD vergi iadelerini kaldırmak, OECD kurallarına uymayan teşvikleri kaldırmak ve yabancı sermaye akımlarına ülkeyi açmak için bastırmaya başladı. İşte bu noktada, yani Türkiye'de iç siyasetin dengelerinin böyle bir açılıma izin verdiği bir noktada 32 sayılı Kararname getirildi, özellikle yabancı sermaye akışları serbest bırakıldı. Böylelikle egemen kesimlerden vergi almadan, halk kesimlerine tavizler verebilmenin, buradan doğan açıkları da yurtdışından giren sermaye akışlarıyla finanse edebilme olanakları doğdu.

Her zaman finansal akışlara kapıyı açtığınız

Hayri Kozanoğlu:
80'li yıllar hem Türkiye'de, hem Latin Amerika'da ödeyemez duruma düşülen dış borçların tasfiye edildiği yıllardı.

zaman, ilk yıllar zaten mutluluk yıllarıdır, Türkiye de bunu yaşadı. Bunun sonuçlarının ne olabileceği düşünülerek mi yapıldı, düşünülmeden mi yapıldı, bu ayrı bir tartışma; ama baktığımız zaman, 90'lı yıllara, aşağı yukarı sermaye akışlarına kapılarını açan tüm ülkelerde finansal krizlerin yaşandığını, bunun da bankacılık krizleri şeklinde daha ağır bir faturayla tekrar o ülkenin karşısına geldiğini görüyoruz.

Yapılan araştırmalar, sanayileşmiş ülkelerdeki banka krizlerinin ciddi faturalar yüklediğini; ama bunun bizim gibi gelişmekte olan ülkelere, "emergence market" diye tanımlanan ülkelere göre daha düşük düzeyde kaldığını, yaklaşık olarak Gayri Safi Milli Hâsılanın ortalama olarak yüzde 7-8'i civarında kaldığını gösteriyor.

Konumuz sistem içerisinde ayakta kalmaya çalışan bankalar olunca, sistem tüm bu söz konusu risklere bir bankanın taşıyabileceğinden daha fazla üstlenmeye teşvik ediyor. 2001 Şubatı'ndan sonra gerek kredi riski, -yani döviz bazındaki borçların ödenememesi- gerek döviz kuru riski, -açık pozisyon nedeniyle devalüasyonla oluşan zararlar- gerek faiz oranı riski, kısa vadeli fonların maliyetinin yükselmesiyle uzun vadeli fonların aktiflerin zarar yazması gibi bankacılıkta karşılaşılabilecek olan tüm risklerle bankalar karşılaştı. Yani burada hem bankaların kendi risk yönetim sistemlerinin yetersizliğinin etkisi var; ama sizin de vurguladığınız gibi, makro koşulların bankaları bu tip bir davranışa, fazla riskler almaya, ancak risklerle ayakta durmaya teşvik etmesinin de payı var.

Tabii burada bankaları da ayırt etmekte yarar var; yani bu Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na aktarılan bankaların ciddi bir kısmı, zaten normal bankacılık faaliyeti yapacak ne bir deneyime sahiplerdi, ne bir sermaye yapısına sahiplerdi. Makro koşulların davetiyle de özellikle devalüasyon oranının faiz oranının altında kalması, sadece bilançosunda kamu kâğıtları bulundurarak bunu ya açık pozisyonla ya da kısa süreli fon piyasasından fonlar sağlayarak kâr elde etmeye dayalı bir yapısı vardı, bunun da şartları ortadan kalkınca bunlar çöktüler. Zaten 99 Aralık'ta eğer program çökmeseydi dahi, bu bankaların ayakta durması mümkün değildi; çünkü enflasyonun düşmesi halinde bunlar zaten misyonlarını yitirip piyasadaki çekilmiş olacaktı. Yani benim o "Kurflarla ilgili riskler, bu temel risklerin hepsiyle yüz yüze geliyor" dediğim bankalar, çoğu şu anda piyasada ayakta duran, biraz gerçek anlamıyla bankacılık yapma niyeti olan bankalar.

Burak Atamtürk - Sayın Kozanoğlu'nun konuşmasından sonra bir şey eklemek istiyorum: Tarımla ilgili verdiğim örnek, tabii ki görev zararlarının hepsini veya Türkiye'deki makro istikrarsızlığı tek bir nedene bağlamak gayreti değildi, sadece işin bir yönünün de bunun oluşturduğunu düşündüğüm-

dendi. Sonuç olarak eğer yüksek faiz gibi veya makro dengelerin bozulması gibi bir hastalığa kapılıyorsak, faizi bir sonuç olarak alırsak, enflasyonun bir sonucu ve dolayısıyla enflasyon da bütçe açıklarının bir sonucu olduğu için, sonunda enflasyonla yine aslında sizin söylediğiniz egemen tarafın dışındaki insanlara bunu yüklüyoruz.

Özün Akgüç - Bir göz boyama aslında.

Hayri Kozanoğlu - Atladığımız bir nokta var: Bu bir tercih meselesi, bir bölüşüm sorunudur; yani Halk Bankası, Ziraat Bankası ve Emlak Bankası'nın bir misyonu var, hitap ettikleri kitle var. Tabii toplumsal tercihlerinize göre buraya aktarılacak kaynakları, görev zararı miktarlarını ayarlayabilirsiniz, sıfıra indirebilirsiniz. Ancak bunun dışında sizin de bildiği, ama değinmediğiniz bir nokta da var: Bunların misyonlarının dışında, -şu anda çoğu Kartal Cezaevi'nde yatan- ne tarım kesimiyle, ne küçük üreticilikle, ne esnaflıkla, ne de konutsuz yurttaşlıkla bir bağlantısı olmayan kişiler de var ve bunların hâlâ bu bankalar içerisinde, batık krediler içerisindeki paylarının ne olduğu tam rakamsal olarak dökülebilmemiş değil; ama bunun da ciddi bir rakamı olduğunu hepimiz biliyoruz. Biraz da toz-duman arasında, popülizm tartışmaları içerisinde, buğday fiyatı, pamuk destekleme fiyatı, fındık fiyatı tartışmaları içerisinde de hiç bu tartışmaların muhatabı olmayan bazı kesimlerin de çok ciddi buradan vurgunlar vurduğu da açık.

Özün Akgüç - Bankacılıkta tabii bir kural daha var; bankaların ortaklarına veya ortaklarının ekonomik ilişkide bulunduğu şirketlere kredi vermemesi lazım, prensip itibarıyla bu. Çünkü bir taraftan siz ortak olarak sermaye koyuyorsunuz, öbür taraftan o sermayeyi kredi olarak alıyorsunuz. Baktığımız zaman, bunda Bankalar Kanunu'nun getirmiş olduğu sınırlamalar da var tabii; ama Türkiye'de iyi bir denetim yapılmadığı için yahut da yapılmış olan denetim sümen altında kaldığı için, bunlar Sayın Kozanoğlu'nun da demin söylediği gibi önemli ölçüde piyasa terimiyle hortumlandılar, kendi gruplarına, kendi ortaklarına veya ortaklarının yakın ilişkide bulunduğu kuruluşlara çok önemli kaynaklar aktardılar. Onların da çok büyük bir kısmı sonra tahsili gecikmiş kredilerde gösterilmedi, bağlı değerler vs. altında bilançoda makyajlandı; yani birde o özel bankaların bu yönünü de vurgulamak lazım.

Bazı bankalar ayakta kalmışsa, ben bunda çok gizli bir şekilde kamunun ve Merkez Bankası'nın desteğini görüyorum; yoksa Türk bankacılık sistemi tümüyle giderdi. Demin söylediğimiz gibi, Merkez Bankası çok önemli ölçüde devalüasyondan önce bankalar ucuz döviz sattı, yani 670 bin lira üzerinden döviz sattı, iki gün sonra da döviz bildiğimiz rakamlara ulaştı.

Hayri Kozanoğlu - BDDK'nın verilerine göre,

Hayri Kozanoğlu:
Tasarruf
Mevduat
Sigorta
Fonu'na
aktarılan
bankaların
ciddi bir kısmı,
zaten normal
bankacılık
faaliyeti
yapacak ne bir
deneyime
sahiplerdi, ne
bir sermaye
yapısına
sahiplerdi.

Şubat'ta toplam açık pozisyonları 15.2 milyar dolardı, Mart ayında 12.1 milyar dolara inmiş. Bu da önemli; çünkü Öztin Hoca'nın da söylediği gibi, devalüasyon öncesinde de ciddi bir satış oldu, daha sonra döviz kuru Şubat ayında belli bir noktada tutuldu, Mart ayında 12.1'e düşüktükten sonra ciddi bir sıçrama da gösterdi. Bankalar risklerinden bir ölçüde kurtulduktan sonra, 15 Haziran itibarıyla 7.2 milyar dolara düşmüş, takası takiben haziran sonunda 2,5 milyar dolar civarına düşmüş.

Öztin Akgüç - Tabii Merkez Bankası, bankacılık kesimine döviz sattı. Niye Merkez Bankası'nda açık pozisyon oldu; o para büyük ölçüde bankacılık kesimine gitti.

Metin Sarfati - Benim hem Sayın Kozanoğlu'na, hem de Öztin Hoca'ya bir sorum olacak, bir tarafta şimdi Kartal Cezaevi'nde olanlar var ve çok genel bakarsak, orada birtakım sübjektif kurallar işlediği için, siyasetle iç içe olduğu için onlar oradalar; yani çok genel anlamda birtakım avanta veya ekonomi dışı işlemlerden dolayı kâr aktarımı istedikleri için oradalar. Bir taraftan "popülist" diye nitelendirdiğimiz o tarım kesimine ve saireye yine üretim faaliyeti olmadan bir kaynak aktarımı söz konusu.

Şunu söylemek istiyorum: İkisinde de sonuçta bir tercih yapmak zorundasınız, siz de öyle dediniz ve bu tercih galiba ekonomi dışı bir tercih olacak. Bütün mesele, siyasetle ekonominin bu kadar iç içe olmasından kaynaklanıyor; çünkü iç içe olmalı ki bir tercih yapasınız. Yani ya bir tarafa aktaracaksınız; küçük üreticiye, piyasayla ilişkiye geçemeyene ve saireye ya da başka bir modelde, onun da non ahlakisini benimsedik kimi zaman Kartal Cezaevleri yaratılacak.

Sorun şu: Bunu olabildiğince sübjektiflikten Öztin Hoca'ya da soruyorum bunu kurtarabilir miyiz? Sübjektiflikten kurtaramadığımız sürece, özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde buradan kaçınma yolu yok gibi geliyor bana.

Hocam size biraz daha teknik bir şey soracağım: Bizim yeminli murakıplar diye, sizin çok iyi bildiğiniz bir kuruluşumuz vardı, bu sizin dediğiniz hesap kaydırmaları yapılırken yeminli murakıplarımız neredeydi; bu raporlar düzenlendi mi, düzenlenmedi mi, aynı konuya bağlayacağım: Yine acaba onların düzenledikleri raporlar, siyasetle ekonominin, kaynakların çok yetersiz olduğu bir toplamda çok fazla iç içe de olmasından dolayı acaba görmezden mi gelindi?

Öztin Akgüç - Şöyle diyelim: Ekonomi ile siyaseti birbirinden ayıramazsınız; çünkü siz siyasette belli grupların, çıkar gruplarının temsilcisi olarak oraya geliyorsunuz. Dolayısıyla hangi grubu temsil ediyorsanız, o bölüşüm meselesinde de o temsil ettiğiniz yahut size oy verecek olan kesimin

çıkarlarını gözetmek zorundasınız; yani belli bir iddiayla geliyorsunuz. O bakımdan bir bölüşüm meselesi, yani bir güç meselesi.

Bizde olay şöyle: Sanki -demin onu Kozanoğlu da vurguladı- küçük çiftçi, KOBİ destekleniyor gibi gözüküyor; fakat daha sonra yapılan enflasyon, vergi artışlarıyla filan bir taraftan verilen, öbür taraftan daha fazlasıyla alınıyor; yani net bir kaynak aktarması olmuyor, şeklen bir kaynak aktarması oluyor. Türkiye'de siyasi partiler hangi gücü temsil ediyorlar, arkalarındaki oy gücü ne? Tabii onların oy olarak sayıları sınırlı olduğu için, ister istemez popülist gibi gözükün politikalar izlemek zorundasınız ki tarımdan, esnaf kesiminden falan oy alacaksınız. Dolayısıyla bu tip oyunlara bizim politikacılarımız yatkın, yapıyorlar.

İkincisi, Türkiye'de makyajcı bir yönetim vardır; yani bizim bilançolarımız süslenir, bazı genel müdürlerimiz bankacılık konusunda büyük laflar eder, reklamlarla belki bazıları en iyi banka seçilir filan, ama banka batma aşamasındadır belki. Bunlar çok doğru ve aynı zamanda masraflı çalışan bir sistemimiz var. Bankacılıkta en kaba ölçü, işletme giderlerinizin aktive olan oranıdır. Faizleri bir tarafa bırakıyorum, faiz nihayet sizin dışınızda olan bir olaydır; ama personel gideriniz ve de işletme giderleriniz sizin kontrolünüzde olması gerekli olan bir kalem, bunun aktive olan oranına bakmak lazım. Türkiye'de personel giderlerinin aktive olan oranı bazı bankalarda daha yüksektir; ama yüzde 2'dir, bunun dışında diğer işletme giderlerini de koyduğunuzda yüzde 4-5'e çıkar bu. Halbuki Batıda baktığımızda, bu rakam 10 bindelerle, bindelerle ifade ediliyor. Bu bir yerde hem bizim bankalarımızın aktif büyüklüğünü-küçüklüğünü gösterir, diğer taraftan da çok iyi bir yönetim olmadığını gösterir. Birinci altını çizmek istediğim nokta bu.

Sonra denetim meselesine gelince; tabii burada bankaları suçlarken, denetim mekanizmalarını da suçlamak gerekir, bunlar da görevini yapmamıştır. Türkiye'de en fazla denetim altında bulunan sektör, kâğıt üzerinde bankacılıktır. Bankaların kendi genel kurullarında seçilmiş sadece kanunları değil, "Bankacılık ilke ve kurallarına göre bankaları denetler" der- yeminli murakıplar vardır, -Hazineye, bundan sonra da BDDK'ya bağlanacak- gözetim ve denetim organı olarak Merkez Bankası vardır, ayrıca bağımsız denetçileri vardır. Yani burada demek ki kendi denetçisinden koparsa, müfettişinin görmesi lazım; müfettişten koparsa, murakıbın görmesi lazım; ondan koparsa, Merkez Bankasının, Hazinesinin olayı görmesi lazım; ondan koparsa, bağımsız denetçilerin görmesi lazım. Demek ki bir şey çürüdüğü zaman bütün halkalar çürümüştür, o zaman bu sonuç çıkıyor.

Hayri Kozanoğlu - Zaten söz konusu edildi; bankalar yeminli murakıplarının aşağı yukarı tüm

Öztin Akgüç:
Ekonomi ile
siyaseti
birbirinden
ayıramazsınız;
çünkü siz
siyasette belli
grupların,
çıkarcı
gruplarının
temsilcisi
olarak oraya
geliyorsunuz.

bankalarda raporları var, ama onlar birebir bunu hayata geçirecek kişiler değil, onların sorumluluğu rapor hazırlamak. Yönetim kademesindekiler adım atmayınca ve Öztin Hoca'nın dediği gibi sorumluluk çok fazla kuruluşa dağıtıldığı zaman, kimse sorumluluğunun gereğini yerine getirmiyor; yoksa yetki ve sorumluluğu birebir birbiriyle bağlantılandırıldığı zaman, bu sorunla karşılaşmazsınız. 4-5-6-7 tane kesim, bürokrasinin farklı kesimleri; hem Merkez Bankası, hem Hazine, hem Maliye, hem bankaların kendi iç denetimleri, hem de bağımsız denetçiler var.

Öztin Akgüç - Bu bağımsız denetçilerin çoğu dışa bağlı, onlar da rapor yazıp veriyorlar. Eskiden bürokraside belli etik kurallar vardı ve bu kesinlikle istifaya da gitse göze alınırdı; ama maalesef 80 sonrasında, belki de 70 sonrasında büyük bir erozyon oldu. Yani kimse alıp da yeminli murakıp raporunu sümen altında tutamazdı hiçbir zaman, o bürokrat atılırdı, yahut da onun icabını o bürokrat yerine getirirdi; ama Türkiye'de birçok şey erozyona uğradı, maalesef 1950'den beri kademe kademe erozyona gitmiştir Türkiye, bunu da görmek lazım.

Hayri Kozanoğlu - Belki burada bu kamu bankalarıyla ilgili bir konuyu vurgulamakta yarar var: Benim kişisel görüşüm; kamu bankalarının -Ziraat Bankası, Halk Bankası, hatta şimdi kapatılan Emlak Bankası- misyonlarının önemli olduğu ve devam etmesi gerektiği. Ancak şimdi bunlara yönelik olarak yapılan eleştirilerin ilginç bir tarafı da şu: Genellikle Türkiye'deki liberal kesim tarafından yöneltiliyor. Halbuki bu bankaların kendi işlemleri dışına çıkışları da Özal dönemiyle başladı. Öztin Hoca daha iyi bilir, bunların ticari bankacılık yapmaları -yani kendi misyonları, kendi görev tanımları dışındaki alanlara kredi vermeleri, fon toplarken rekabetçi piyasada agresif bir şekilde fon toplamaya yönelmeleri ve bunun övünülür bir husus gibi kamuoyuna yansıtılması aslında unutuldu- belki 80'li yıllarla oldu, "Artık biz ticari bankacılık yapıyoruz" diye kamu bankası yöneticileri de övünmeye başladılar.

Ziraat Bankası, yanılmıyorsam 95 yılında dünyanın en kârlı bankası seçildi. Ziraat Bankası nasıl en kârlı banka olur; nedeni şu: Hazineyle anlaşılıyor, söz konusu olan faizi Hazine bonusu artı 30 diye bağlıyor, mesela Hazine bonusu artı 30'u 130 diye bağlarsa daha da kârlı olacak.

Öztin Akgüç - Bu kendilerinde, para ödenmiyor, aktifte yazılıyor bu; ama orada likit yok, olay burada.

Biz zaten bankacılığı kendimiz keşfetmiş değiliz; biz büyük ölçüde Batı bankacılığından, özellikle Fransız, bir ölçüde Alman bankacılığından esinlenmişizdir. Bu Halk Bankası örneği, Fransız bankacılığıdır, Bank People, onlardan almışsınız; yani KOBİ desteği meselesini. Ziraat Bankasını Alman kooperatif bankacılığından almışsınız, daha sonra

geliştirmişizdir. Emlak Bankasını yine Fransız bankacılığından esinlenerek kurmuşuzdur; yani hem şehirleşmeyi fonlamak, hem orta-düşük gelirlili gruba konut kredisi vermek amacıyla. Bütün bunlar 50'den sonra yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır; ama esas çöküş, kırılış bence 80 sonrasında. Yani bunlar tamamen kendi amaçlarının dışına çıkmışlardır; Ziraat Bankası'nın -onlara hepimiz "İhtisas kredileri" deriz- tarım kredisi, KOBİ'lere verilen krediler, emlak kredileri filan, bunların payları giderek azalmıştır. Bu bankaların payları düşmediği halde azalmasının sebebi; bu bankalar kendi kuruluş amaçlarının dışında kredilere gitmişlerdi ve o kredilerin çoğu da donmuştu, geri alınamamıştı, sorun da oradan kaynaklandı.

Burak Atamtürk - Ben son olarak şunu rica edeceğim: Bu yeni dönemdeki ekonomik yapılanmada bankaların ne tür bir revizyona gitmeleri gerekiyor, neleri düzeltilmesi gerekiyor?

Bu soruyu şunun için soruyorum: Biraz daha teorik baktığımızda, örneğin Türkiye finansal derinliği çok düşük olan bir ülke, siz de bunu daha önce söylediniz. Türkiye'nin benim bildiğim yüzde 37'lik bir finansal derinliği var, halbuki Avrupa ortalaması yüzde 100'ler civarında. İşin daha vahim tarafı; bu finansal derinliği reel Gayri Safi Milli Hâsıladan beslemiyor, finansal baskı sonucunda artan reel faizlerden besliyor. Böyle bir durumda, bu kadar düşük bir finansal derinliği olan bir ülkede bankacılık kesiminde -banka sayısının çokluğunu, azlığını da tartışma konusu ederek- yeniden yapılanmada bankaların ne tip bir revizyona ihtiyacı var?

Öztin Akgüç - Şöyle diyelim: Ben Kozanoğlu'na katılıyorum, kamu bankaları kendi işlevlerine dönsün, yani Ziraat Bankası tarımı desteklesin; çünkü dünyanın her tarafında tarım sektörüne kredi veren özel kuruluşlar vardır, ticaret bankaları hiçbir zaman tarım kesimi finansmanı yapmazlar yahut da çok sınırlı bir şekilde yaparlar. İkincisi, Türkiye'de tabii ki KOBİ'leri, küçük esnaf ve sanatkârları geliştirmek lazım, bu bakımdan Halk Bankası'na da ihtiyaç vardır. Türkiye'de düşük gelirlili kesim için gerçekten bir konut sorunu vardır, bunun için de Emlak Bankası'nın tabii ki ilk kuruluş amacına uygun bir şekilde hareket etmesi lazım.

Türkiye'de bankaların sayısı birleştirmeler sonucu, birtakım olaylar sonucu bugün azaldı belki, 70 civarına düştü; ama bu bankaların aktifini topladığımızda, Batının büyükçe bir bankası ortaya çıkıyor. Biz böyle bir işi; yani büyükçe bir bankanın yapması icap eden işi biz 70 bankayla, belki 150 bin personelle yapıyoruz. Bugün banka şube sayısı azaldı, ama herhalde 7 bin şubenin altına da pek inmedti; gerçi son kesim rakamları bilmiyorum, ama böyle bir sistemle yapıyoruz. Avrupa Birliği'ne baktığımızda; yani sadece banka değil, finansal

Öztin Akgüç:
Biz zaten bankacılığı kendimiz keşfetmiş değiliz; biz büyük ölçüde Batı bankacılığından, özellikle Fransız, bir ölçüde Alman bankacılığından esinlenmişizdir.

kurumlara da baktığımızda, eğer belleğimde yanlış kalmamışsa, bu son 4-5 sene içerisinde birleşmeler, satın almalar yoluyla 13-14 binden 8 bin-9 bine doğru bir azalma var, yani bunu ciddi olarak düşünmek lazım,

İkincisi, bu yönetim meselesini hem kamu bankalarında, hem özel bankalarda muhakkak halletmek lazım. Bunu nasıl çözeriz? Bence orada bir yeniliğe ihtiyacımız var; yani kamu bankalarının yöneticileri hâlâ siyasi otoriteler tarafından atanıyorsa, özel bankaların yöneticileri de holding tarafından belirleniyorsa, burada tabii bu sorunu çözmek son derece zor bir olay. Bir özerklik lafı ediliyor, ama bankacılık sisteminde o özerkliği nasıl uygulayacağız; onu ciddi olarak düşünmemiz gerekir.

Finansal derinliğimizin az olmasının bir nedeni, bizim bankacılık sistemimizin yapısından kaynaklanan bir olay. Öyle olaylar yaşıyoruz ki, siz bir bankaya mevduat yatırılıyorsunuz, size hiçbir hizmet vermiyor ve yatırdığınız mevduata -çok para filan da yatırıp çekmiyorsunuz, senede belki bir defa para yatırıp iki defa para çekiyorsunuz- yıl sonunda hizmet diye alıyor, her ay "hizmet komisyonu" diyor falan ve bakıyorsunuz, faiz vermediği için yatırdığınız mevduat ortadan kalkıyor. Siz böyle bir bankaya götürüp de mevduat yatırır mısınız? Sonra bankacılık sisteminde transferler olsun, EFT olsun, para bankacılık sistemi olsun; siz bir bankaya emir veriyorsunuz, öyle bir EFT ücreti alıyorlar ki... Çek tahsil yine kesinlikle öyle. Bankalar, yeni bir hizmet geliştirmek veyahut da bunu yaygınlaştırmak çabası içerisinde değiller; bilakis kısa vadede kârlı gözükmek, makyaj yapmak filan peşindeler. Böyle bir sistemde tabii dediğiniz gibi mevduatın GSMH'ye olan oranı çok düşük düzeyde kalıyor. Bu biraz da bizim bankalarımızın yeterli çabayı harcama-malarından kaynaklanan bir olay gibi geliyor, yani mevduat toplama konusunda bir çabaları yok. Belki çok büyük mevduat konusunda bir çabaları var; ama bir de çok sayıda küçük miktarda da olsa, kalıcı bir mevduat var, o konuda hiç böyle bir çabaları yok, bilakis o mevduatı itiyorlar. Eğer bürokrasideyseniz, hem saygın olacaksınız, hem de bürokraside başarılı olma tutkunuz olacak ki bürokraside başarılı olabilirsiniz.

Burak Atamtürk - Özel bankalar için de geçerli mi bu?

Öztin Akgüç - Özel bankaları da kim yönetiyor; holding ya da grup yönetiyor. Dolayısıyla grupla ne kadar araniz iyi olursa, -onlara kaynak aktarırsanız ve saire- o kadar iyisiniz, orada kalma şansınız o kadar fazla; ama karşı çıktığınız anda orada kalma şansınız ortadan kalkıyor. İşte bazı bankalar var; yabancıların elindeydi, sonra Türk yöneticilere geçti, bunların hemen çoğu bitti, tasfiye oldu yahut da BDDK

yönetimine aldılar yahut birleştirmeye kalktılar. İsim vermeyeyim, ama 3 senede, 4 senede altından girip üstünden çıktılar. Yani yönetim anlayışı son derece önemli bir olay tabii. Eğer sizin yönetim anlayışınız başarılı olmak, o başarıyı yansıtmak, bankayı büyütmek, yeni yatırımlara girmekse, o zaman sizin davranış biçiminiz ayrı oluyor; yok amacınız sizi oraya atayan güçlerle iyi ilişkileri sürdürmekse, o bankacılık olmuyor, yönetim anlayışında başka şeyler egemen olmaya başlıyor, sorunu biraz da burada görmek lazım.

Hayri Kozanoğlu - Birkaç ilavede bulunmak gerekirse, önce yine kamu bankalarından başlarırsanız; her ne kadar Türkiye'de bürokraside belli bir erozyon var ise de, yine de ekonomi bürokrasinin belli ölçüde ilkeleri ve donanımı olduğunu düşünüyorum. Bunun dejenarasyonu, özellikle 80'li yılların sonunda "prensler dönemi" diyebileceğimiz, hem bankacılıkla ilgili bilgisi olmayan, hem de bürokrasi tecrübesi olmayan, artı bürokraside kamu hizmetinde bir geçmişi bulunmayıp, bir gelecek de beklemeyen insanlarla oldu. Yani isimler biliniyor, zaten Şemiler'den Engin Civan'a kadar doğrudan doğruya mahkeme konusu, hukuk konusu olmuş insanların hiçbir bürokrasiden gelmedi.

Özel kesim bankacılığına gelince, öncelikle yüksek enflasyon ortamında hem riskleri göz önüne alarak sağlıklı bir bankacılık yapmak mümkün değil, hem de denetçiler açısından kurumları, bankaları, bankacılık sistemini denetlemek mümkün değil. Öncelikle ülkede makro ekonomik istikrarın sağlanması; gerek faizin, gerek döviz kurunun, gerekse enflasyon düzeyinin öngörülebilir, kontrol edilebilir makul noktalara indirilmesi lazım. Artı bankacılık sistemini, fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara, mal ve hizmet üretimini teşvik etmek amacıyla yeniden tanımlamak gerekiyor.

Türkiye'de bankacılığın işlevleri yıldan yıla, neredeyse aydan aya değişiyor. Mesela 2000 yılında bankaların aktifleri içerisinde tüketici kredileri çok büyük bir pay aldı; çünkü uygulanan nominal çıpayla TL faizleri olması gerekenden çok daha düşük bir noktaya geldi, ithalat çok ucuzladı, müthiş bir tüketim çılgınlığı yaşanmaya başladı. Türkiye'nin zaten tüm 90'lı yıllarına bakılırsa, sermaye girişlerinin olduğu dönemlerde çok ciddi bir tüketim çılgınlığı olduğunu, ekonominin çok hızlı büyüdüğünü, buna bağlı olarak banka bilançolarında çok sağlıksız şişmeler olduğunu; yabancı sermayenin çıktığı, ülkeyi terk ettiği dönemlerde de çok ciddi daralmalar olduğunu görüyoruz. Bu anlamda öncelikle makro ekonomik istikrar gerekli; daha sonra -Öztin Hoca'nın da konuşmalarında vurguladığı gibi- likidite riski, faiz oranı riski, döviz kuru riski, kredi riski gibi temel

Hayri Kozanoğlu:
Bankacılık sistemini, fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara, mal ve hizmet üretimini teşvik etmek amacıyla yeniden tanımlamak gerekiyor.

bankacılık risklerini çok iyi denetleyecek bir risk yönetim sistemi kurulması, bankalarda denetimin sıkılaştırılması gerekiyor.

Demin konuşmalarda attığımız iki rakamı vereyim: Gerçekten kamu bankalarının çok ciddi bir görev zararı söz ediyoruz, bu 25 katrilyon civarında, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndaki bankaların zararları da şu anda 20 katrilyon civarında. Birinci kesimde bunun tek tek unsurlarını ayırmak çok kolay değil, bunu tartışabiliriz; ama ciddi bir şekilde "popülizm" dediğimiz, ama belli bir bölüşüm boyutu da var. Ancak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun böyle bir boyutu da yok, yani geniş halk kesimlerine yansıyan bir boyutu da yok.

Öztin Akgüç - Bir konuya daha değinmek istiyorum: Bankaların pasifinin riskini devlet üstlendi; yani bir kısmı Sigorta Fonunda, yurtdışından kullanılan sendikasyon kredilerini de IMF'ye verilen niyet mektubuyla devlet üstlendi.

Özel bankalarda şöyle bir durum oldu: Pasifin getireceği bütün riskler devletin üzerinde, yani ödeme yükümlülüğü devletin üzerinde; fakat aktifin yönetimi özel kesimde, böyle bir çarpıklık oldu. Eğer Kozanoğlu'nun dediği gibi, devlet ayrıca buna bir kaynak daha verirse; şimdi pasif tamamen devlet tarafından üstlenilmiş, sağlanmış, buna mukabil aktif yönetiminde devletin etkinliği yok, böyle garip bir durum ortaya çıkacak.

Hayri Kozanoğlu - Çok teknik bir şeyle söylemek gerekirse; bu aslında opsiyon enstrümanı olarak düşünülebilir. Yani devlet aslında özel bankalara bir para kazanmadan bir opsiyon sattı. Aktiflerin piyasa değeri pasiflerden daha fazla olduğu zaman, dış aleme olan yükümlülüklerini kabul edecek özel bankalar, bunun nemasından yararlanacak; eğer pasiflerin değeri daha yüksek olur, aktifler düşerse de sorumluluk devlette. Yani aslında fark etmeden kamulaştırılmaya karşı çıkıp, "Her şeyi özelleştirelim" derken, özel bankaların borçlarını, yükümlülüklerini kamulaştırmış olduk, ondan hiç kimse "popülizm" deyip şikâyet etmiyor.

Burak Atamtürk - Son bir şey soracağımı: Gerek Öztin hocam, gerek Sayın Kozanoğlu'nun konuşmalarının sonucunda, yanlış anlamadıysam bu kamu bankalarının kendi işlerine devam etmesi öngörülüyor, değil mi? Son bir şeyi anlamak açısından soruyorum.

Öztin Akgüç - Şöyle diyelim: Bunların yönetiminde biz bir zamanlar çalışanları da yönetime katabiliyorduk, sendikaları katabiliyorduk. Yani yönetim dediğimiz zaman, yönetim kurullarının içerisinde, -ben 1980 öncesini de biliyorum, Sümerbank Genel Müdürlüğü yaparken- muhakkak sendikaların temsilcisi vardı, müesseselerde de vardı, yani karşınızda sadece siyasi otorite tarafından atanmış kişiler değil, muhtelif kuruluşlar tarafından

atanmış kişiler olabilir. Yani ortak bir yönetim yapabiliriz, çalışanlarıyla yahut da daha bağımsız olarak düşündüğümüz kuruluşların temsilcileriyle olabilir, tabii siyasi otoritenin de atayacağı kişiler olabilir.

Hayri Kozanoğlu - Öztin Hoca kadar bürokrasi tecrübem yok; ama benim de kısa süreli bir bürokratik tecrübem var, Türk-Eximbank'ta iki yıl çalıştım. Türk Eximbank da Devlet Yatırım Bankası'ndan İhracat-Kredi Bankası'na dönen, Öztin Hoca'nın uzman olarak görev yaptığı bir kuruluş. Bunu iki nedenle hatırlatmak istedim: Birincisi, benim görev yaptığım dönemde Eximbank, Devlet Yatırım Bankası sırasında Sosyal Sigortalar Kurumu'na satılmış olan çok düşük faizli tahvilleri konsolide etti. Yani bir taraftan şimdi büyük açıklar verdiği söylenen, bütçeye yük olduğu söylenen Sosyal Sigortalar Kurumu'nun açıklarının kaynaklarından birini de aslında -şimdi belli çevreler konsolidasyon kelimesinden çok korkuyorlar, ama- İhracat Kredi Bankası'nın, Türk Eximbank'ın borçlarını Devlet Yatırım Bankası'nın konsolide etmesi yatıyor. Eximbank'ın görevi, ihracatçıları teşvik etmek; yani sınıfsal düzeyde bakıldığı zaman; bir tarafta köylüler, esnaf, konutsuz yurttaşlar varken, ihracat yapan sermayenin bir kesimini desteklemek. Bir taraftan böyle ciddi bir kaynak söz konusu ise, yani SSK üyesi olan sıradan işçilerden ve SSK emeklilerinden Türkiye'deki ihracatçı kesime bu ciddi bir kaynak aktarımı anlamına geldi; ama medyada belli alanlardaki kaynak aktarımları "popülizm" diye çok altı çiziliyor, bazıları çizilmiyor.

Bunu söylemenin ikinci nedeni de şu: Eximbank yıllardır belli koşulları yerine getiren ihracatçıların belli koşullarla, yine de piyasa koşullarının altında sübvansiyonlu olarak kredilendirildikleri bir kamu bankası, anonim şirket statüsünde kurulmuş olan ve bu görev zararı tanımı kullanılmadan sermayesi Hazine tarafından peyderpey aktarılarak ayakta duran bir kurum. Madem bu model çalışıyor, kimse şikâyetçi olmuyor; ben tarım üreticileri için de, esnaf kesimi için de aynı modelin geçerli olması; yani belli koşulları yerine getiren, şahsa bağlı olmayan, ilişkilere bağlı olmayan, belli bir miktarda buğday üretimi yapan, belli bir miktarda pamuk üretimi yapan, belli bir yatırım sermayesiyle bir iş kuran KOBİ, - bunların teknik özellikleri ayrı bir tartışma konusu ama- belli kriterleri getiren herkesin eşit koşullarda, eşit faizlerle bu bankalar tarafından kredilendirilmesi ve bu bankanın faaliyet alanlarının çok özel durumlar dışında aktiflerinin tamamen bu işleyle sınırlanmasını öneriyorum.

Burak Atamtürk - Toplantımıza katıldığınız için çok teşekkür ederiz.

Öztin Akgüç:
Pasifin
getireceği
bütün riskler
devletin
üzerinde, yani
ödeme
yükümlülüğü
devletin
üzerinde; fakat
aktifin
yönetimi özel
kesimde, böyle
bir çarpıklık
oldu.

I.GİRİŞ

Türkiye'de mali sektörün büyük ağırlığını bankacılık oluşturmaktadır. Son dönemlerde banka dışı mali kuruluşların sayı ve büyüklüğünde artışlar kaydedilmesine rağmen, ülkedeki toplam mali varlık stoklarının yarısından fazlası bankacılık sektöründe bulunmaktadır. Ayrıca, banka dışı mali kuruluşların büyük bir bölümünün mevcut bankaların yan kuruluşları olduğu dikkate alındığında, sistem içinde bankaların öneminin ne kadar büyük olduğu daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Son beş yılda toplam mali varlık stokunun GSMH'ya oranına bakıldığında yaklaşık yüzde 60'lardan 2000 yılında yüzde 80'lere doğru yükseldiği görülmektedir. Ancak bankacılık ve sermaye piyasası paylarında çok önemli değişimler göze çarpmamakta, bankacılığın toplam mali varlık stokları içindeki payı biraz düşüş trendine girmiş olmakla birlikte, sürekli olarak yüzde 55'in üstünde bulunmaktadır. Sermaye piyasasının içinde kamunun payı ise yüzde 85'ler civarında seyretmiştir.

Türkiye'de özellikle son on yıllık dönemde, genel ekonomik şartların da zorlamasıyla, bankacılıkta geleneksel bankacılık işlemlerinden uzaklaşmıştır. 1990 yılında yüzde 84 civarında olan kredilerin mevduata oranı 2000 yılında yüzde 51'e düşmüştür. Ayrıca kredilerin GSMH'ya oranı ise yüzde 25'in altına inerek gelişmekte olan piyasalar (emerging markets) içinde en düşük seviyeyi bulmuştur.

Bankacılığın aracılık işlevinden uzaklaşmasında makro-ekonomik istikrarsızlık ve yüksek kamu borçlanmasının etkileri yanında, bankacılıkta kullanılan risk belirleme ve yönetim sistemlerindeki zayıflıkların da önemli payı olmuştur.

Sermaye piyasalarına bakıldığında, ise son 20 yıllık dönemde gerek yapısal gerekse hukuki altyapı olarak önemli gelişmeler kaydedilmiş olmasına rağmen, özellikle özel sektör araçlarının hacmi bakımından pek büyük bir ilerleme gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Söz konusu bu dönemde kamu açıklarının borçlanmayla finansmanının tercih edilmesi dolayısıyla sermaye piyasalarında kamu ağırlıklı bir yapı oluşmuştur. Toplam mali varlıklar içindeki payı yüzde 40-45 dolayında seyreden sermaye piyasalarında özel sektör menkul

kıymetlerinin payı ise ancak yüzde 13-15 civarında seyretmiş, dolayısıyla toplam içinde ancak yüzde 6'ya yaklaşabilmiştir.

Mali sistemin yapısı ve işleyişi, bir ekonomide fonların dağılımını gerçekleştirmek yanında aynı zamanda sermaye birikiminin sağlanması için gerekli ortamı yaratmak açısından da önemlidir. Sisteme olan güvenle birlikte, mali sistemin sunduğu araç ve hizmet yelpazesi, ayrıca işlem kolaylığı tasarrufların atıl durumdan çıkıp mali piyasalar aracılığı ile ekonomiye kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır.

Mali piyasalar, ekonomideki sermaye birikiminin yatırıma ve üretime kanalize edilmesinde temel role sahiptir. Bu nedenle de ülkelerin gelişme politikaları ve tercihleri doğrultusunda çeşitli derecelerde müdahalelere maruz kalabilmektedir. Özellikle bankacılığın ağırlıkla gelişmiş olduğu mali sistemlerde bu tarz devlet müdahaleleri daha kolay gerçekleşebilmektedir. Bu tür uygulamaların, gerek yatırım ve üretim (reel sektör) açısından gerekse mali sistemin kendisi açısından uzun vadede çeşitli verimsizliklere yol açma riskine rağmen, özellikle sanayilerini belirli bir yönde geliştirme programı uygulayan ülkelerde sıklıkla yer almış olduğu görülmektedir.

Türk ekonomisinin gelişimine bakıldığında, mali sektörün yapılanmasında devletin ağırlıklı ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında ulusal bir bankacılık sistemi oluşturulması çalışmaları çerçevesinde kamu sermayesinin ağırlıkta olduğu bankalar kurulmuş ve bu bankalar mevcut yabancı sermayeli bankalar ve daha sonra kurulan özel bankalarla birlikte Türk bankacılık sistemini oluşturmuştur.

Devletin fon aktarma mekanizmasındaki müdahalesi bu dönemde hem kamu bankalarının fon plasmanlarında yönlendirici rol oynaması hem de faiz hadlerinde uygulanan sınırlamalar ile gerçekleşmiştir. Sermaye birikimi konusunda sürekli sıkıntı çeken bir ülke olan Türkiye'de sanayinin gelişmesini hızlandırabilmek amacıyla faiz hadleri düşük tutulmuş, bu şekilde kaynak maliyetlerinin düşük düzeyde tutulması ve sanayiye ucuz kaynak aktarılması planlanmıştır.

1980'lerde başlayan mali liberalizasyon süreciyle, bankacılık dahil bütün mali sistemde

Doğan
CANSIZLAR*

Türk ekonomisinin gelişimine bakıldığında, mali sektörün yapılanmasında devletin ağırlıklı ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir.

*Dr.
SPK Başkanı

yapısal değişiklikler uygulanmaya konmuş; faiz hadleri ve döviz kurlarındaki sınırlamaların kalkması da bu yapısal değişikliklerin hızla yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Söz konusu bu dönem aynı zamanda sermaye piyasalarının da yeniden yapılandırıldığı bir dönem olmuştur. 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca sermaye piyasalarında gerek hukuki gerekse kurumsal altyapılar oluşturulmuş ve gelişmeler çerçevesinde revize edilmiş, ayrıca dışa açılma politikası çerçevesinde sermaye hareketleri serbestleşmiş ve yabancıların sermaye piyasası işlemleri gündeme gelmiştir.

Ancak sermaye piyasaları gene de büyük ağırlıkla devletin açıklarını finanse ettiği bir piyasa olmaktan kurtulamamıştır. Kamu borçlanma araçları hem sermaye piyasaları açısından, hem de bankaların portföylerinde büyük bir ağırlığa sahip olmaları bakımından mali sistemin tümü bakımından önemli bir büyüklükte seyretmiştir.

II. 2000 Kasım, 2001 Şubat Krizleri ve Bankacılık

Türkiye'de bankacılık sektörü 1994 mali krizi ile önemli bir darbe atlatmıştır. Üç bankanın kapandığı bu krizden sonra sektör kendini oldukça hızlı sayılabilecek bir şekilde toparlamış ve 1995 sonrası dönemde yüzde 18'e varan bir yıllık büyüme sergilemiştir. 1997-98 Rusya ve Uzakdoğu krizlerinde ve ayrıca 1999 yılında yaşanan deprem felaketinde tüm ekonomiyle birlikte mali sektör de olumsuz etkilenmiştir.

En son olarak enflasyonu aşağı çekme çabası çerçevesinde 2000 yılı başında uygulanmaya başlayan istikrar programının banka bilançoları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Uygulanmaya başlayan sabit kur sonucunda döviz borçlarının maliyetinin ucuzlaması ile bankalar kısa vadeli döviz yükümlülüklerini yükseltmiş ve aynı zamanda daha uzun vadeli Türk Lirası kredi verme yoluna gitmişlerdir.

2000 yılı içinde bankacılık sektörünün varlık yapısı önemli bir değişiklik göstermiş, kredilerdeki artışa karşılık döner varlıklarda düşüşler kaydedilmiştir. Özellikle tüketici kredileri 2000 yılında 4 katına çıkmıştır. Bir başka önemli gelişme de, bankaların sabit faizli hazine kağıtlarına olan büyük ilgi olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 2000 yılı içinde bankaların hem likidite, hem faiz, hem de döviz kuru risklerinde artışlar kaydedilmiştir.

Kasım 2000'de yaşanan ve Türkiye'den büyük miktarda sermaye çıkışını ve hazine bonusu faizlerinde ani bir yükselmeyi getiren kriz sonucunda bankalar ciddi finansman sorunları yaşamış ve bu kriz bankacılık sektöründe önemli ölçüde bir sermaye kaybına neden olmuştur.

Bu krizden sonra Şubat 2001 Krizi neticesinde dövizde sabit kurdan vazgeçilmesi ile bankacılık sektörü temel olarak üç etkiye maruz kalmıştır. Bunlardan ilki faizlerde yaşanan ani yükselme ile başgösteren maliyet artışları olmuştur. Ayrıca bankaların elinde bulunan büyük miktardaki kamu kağıtlarının piyasa değerlerinde gerçekleşen düşüşe paralel olarak kaydedilen zararlar ve döviz kurundaki ani çıkışa bağlı olarak döviz borçlarında kaydedilen artışlar da bankaların mali yapılarını çok ciddi olarak olumsuz etkilemiştir.

Bunlara ek olarak reel sektörde yaşanan daralma süreci de bankaların geri ödenemeyen kredilerinde artışa neden olmuştur.

Yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda bankacılık sektöründe bir yapısal reform programı uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, Tasarruf Mevzuatı Sigorta Fonu (TMSF)'na devredilen bankaların tasfiyesi, özel sektör bankalarının yapılarının kuvvetlendirilmesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

Sermaye piyasaları açısından bakıldığında da bankacılıkta yaşanan sıkıntıların bu piyasalar üzerinde önemli etkileri olacağı açıktır. Mali piyasalar birbiri ile çok sıkı ilişki ve etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu piyasaların herhangi birinde yaşanan olumsuzluklar her şeyden önce yaratacağı güvensizlik ortamı dolayısıyla mali sistemin tümünde farklı düzeylerde etkili olmaktadır.

Sermaye piyasaları açısından önemli olan bir diğer konu ise TMSF'na devredilen halka açık bankaların durumudur. Temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi TMSF'na geçen bankaların hisse senetlerinin mülkiyetinin, üstlendiği zarar karşılığında TMSF'na geçmesi Bankalar Kanunu'nun 14. maddesi hükmü gereğidir. Dolayısıyla, IMKB'de işlem gören hisse senetlerinin mülkiyetinin TMSF'na geçmesi nedeniyle yatırımcılar açısından ortaya çıkan sonuçların giderilmesi, bu konuda yasal bir düzenleme yapılmasını gerektirmektedir.

Sermaye piyasaları gene de büyük ağırlıkla devletin açıklarını finanse ettiği bir piyasa olmaktan kurtulamamıştır

MALİ VARLIKLAR

(Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000
I.BANKACILIK VE ÖFK	5.369.784	10.614.877	20.205.487	40.483.921	54.611.465
Vadesiz Mevduat	577.831	970.339	1.504.615	2.384.865	3.567.287
Vadeli Mevduat	2.028.039	4.077.590	8.860.720	17.720.636	21.742.683
Resmi mevduat	165.738	221.367	364.531	796.961	1.204.709
Döviz Mevduatı	2.448.816	5.005.258	8.789.452	18.160.903	26.233.324
Özel Finans Kurumları	149.360	340.323	686.169	1.420.556	1.863.462
II. SERMAYE PİYASASI	3.290.300	7.024.520	13.687.952	27.098.590	43.670.202
KAMU	2.848.909	6.093.227	11.789.178	23.302.854	36.802.214
Devlet tahvili	1.250.154	3.570.811	5.771.980	19.683.393	34.362.937
Hazine Bonosu	1.527.837	2.374.990	5.840.906	3.236.753	2.057.684
Gelir Ortaklığı Senedi	4.457				
Döviz Endeksli Senet	13.660				
Özelleştirme Tahvili	52.801	147.426	176.292	382.708	381.593
ÖZEL SEKTÖR	441.391	931.293	1.898.774	3.795.736	6.867.988
Hisse Senedi	424.725	909.295	1.885.946	3.793.195	6.866.817
Tahvil	2.719	3.897	5.494	2.533	1.163
Finansman Bonosu	2.880	2.200			
VDMK	8.011	13.150	7.305		
Banka Bonosu/BGB	327	22	29	8	8
Kar Zarar Ortaklığı Belgesi	15	15			
Konut Sertifikası	2.714	2.714			
TOPLAM	8.660.084	17.639.397	33.893.439	67.582.511	98.281.667

Kaynak: TCMB, SPK

MALİ VARLIKLAR DAĞILIMI (%)

	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Mali Varlıklar/GSMH	57.8	60.0	63.3	86.3	78.0
Bankacılık/Toplam Mali Varlıklar	62.0	60.2	59.6	59.9	55.6
Sermaye Piyasası/Toplam Mali Varlıklar	38.0	38.82	40.4	40.1	44.4
Özel Sektör / Sermaye Piyasası	13.4	13.3	13.9	14.0	15.7

Mevduat Kredileri

(Milyar TL)

Mevduat Bankaları Kredileri	1996	1997	1998	1999	2000
	3.261.926	7.549.473	11.717.971	16.967.066	27.372.175

Prof. Dr. Haydar Kazgan : "OSMANLI'NIN ÇÖKÜŞÜNDE DERS ALINMALI"

Dergimizin; Türkiye'deki Bankacılık sisteminin değerlendirilmesine ayırdığımız bu sayısında; Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar Türkiye'de sermaye piyasalarının gelişimi konusunda çok değerli araştırmaları olan Prof. Dr. Haydar Kazgan'la bir söyleşi yaptık. Genel Yayın Yönetmeni Metin Sarfatı'nın yaptığı söyleşiyi özetlenmiş haliyle yayınlıyor ve Hocamıza teşekkür ediyoruz.

İktisat Dergisi - Hocam; Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkisiyle başlayalım istersiniz. Avrupa'dan Osmanlı'ya mal ve para akışı nasıl başladı?

Haydar Kazgan - Sanayi devriminin en büyük özelliği; işçinin ürettiği mala yabancılaşmasıdır. İşçi, ürettiği mala yabancıdır, yani onun ne olduğunu bilmez, neye yaradığını bilmez, kullanmamıştır, kullanmayacaktır. Tabii bir taraftan işçinin kullandığı mallar var; bir taraftan da daha çok kâr getiren, daha yüksek fiyattan satılan mallar üretiliyor. Bunlara da dışarıda müşteri bulmak lazım, bunları burjuvazi yahut daha üst sınıf aristokrasi massedemiyor; edemeyince, bu malları Osmanlı İmparatorluğu'na satmak için çaba gösteriyorlar.

İngiltere ve Fransa, bu tüketim fazlasını satmak için pazar arıyorlar. Bu pazar da neresi; yakınlığı ve özelliği itibariyle Osmanlı İmparatorluğu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir özelliği var; giden gemi mal götürüp hammadde getirecek. Çünkü ilk buharlı gemiler boş gidemiyorlar; hatta taş yüklüyorlar bazen. Bu nedenle eski eser kaçakçılığı avantajlı olmaya başlıyor. Bu dönem, tarihsel olarak Napolyon savaşları sonrasına denk düşüyor.

İktisat Dergisi - Osmanlı İmparatorluğu eski eser kaçakçılığından bir gelir elde ediyor mu?

Haydar Kazgan - İmparatorluk gelir elde edemiyor. Anadolu'nun iç kasabalarında oturan Ermeniler, Rumlar yapıyorlar bu işi; kazıyı yapıp satıyorlar. Türkler bu işin dışında; çünkü elini dokunamıyor, put zannediyor onu. Ermeni ve Rumların zenginliği buradan başlıyor. Tarlada tarımla zengin olmak kolay değil; çünkü aletler çok iptidai ve çok çalışmak lazım, adam çalıştırmak lazım. Adam da bulamıyorsun; Anadolu'da erkek nüfus bulmak çok zor, Türk-İslam nüfusunun çoğunluğu askerde. Osmanlı İmparatorluğu, bir iddiaya göre, polisi, jandarması ile birlikte 500 bin askeri Tanzimatla beraber silah altında tutuyor, 500 bin askeri

üretimden alıp silah altında tutuyor.

Aynı günlerde İngiltere'de 60 bin asker var. İngiltere'nin İngiliz olarak 60 bin askeri olmasına karşın İmparatorluğu 5 katına çıkarıyor. Mesele asker sayısında değil, onu anlatmak için söylüyorum. Osmanlı İmparatorluğu 500 bin kişiyi askerde tuttuğu halde batmış. Bu çok önemli bir şey; yani Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi devleti olamaması, nüfusu yanlış kullanmasından ileri geliyor.

Yeniçeriler 1826'da ortadan kaldırılıyor biliyorsunuz. İkinci Mahmut, Yeniçerileri Batı desteği görerek kaldırıyor. Batılıların Yeniçerileri istememe nedeni ise; Yeniçerilerin içerideki esnafı koruması. Yeniçeri esnafın haracını alarak yaşıyor. Başka geliri yok artık, savaş kazanmadığı için dışarıdan muharebe geliri yok. Yeniçeri, 18. asır boyunca içerideki esnafın sırtından geçiniyor. Yeniçeriler düzeni kendilerine göre ayarlıyorlar; yani Yeniçeri, savaş ganimetinden iç ganimete dönüyor, iç haracını alıyor, içerinin haracını alıyor, esnafın haracını alıyor. Nasıl alıyor; devletin koyduğu narh fiyatlara karşı onları koruyarak. Yeniçeri bir de yabancı mallara karşı; yabancı malları yakıyor, yıkıyor. Bunu yapmasının nedeni içerideki üretici esnafı korumak için; onlardan haraç aldığı için, onları yaşatırsa yaşayacak. İkinci Mahmut, dışarıdan yardım görerek kaldırdı Yeniçerileri. Tek başına yapamazdı, kaldırılmasının da tek sebebi, Avrupalıların şikâyetleridir.

Fransız ve İngiliz elçileri, iki günde bir hediyelerle İkinci Mahmut'a geliyorlar, "Aman, bizim gemi geldi,

**Sanayi devriminin
en büyük özelliği
işçinin ürettiği
malı
yabancılaşmasıdır**

paragaranti.com'un kadar konuş.

Kişisel yatırım bilgileri

Saniyede hisse senedi alım/satımı

Tüm yatırım işlemleri (kolay ve hızlı)

Hızlı hisse bilgileri

Hisse önerileri

İMKB saniye endeksi

İMKB endeks analizi

Kişisel bilgi bandı ve portföy

Karşılaştırmalı fon bilgileri

Kişiyeye özel fon önerileri

Döviz

Repo

Hazine bonusu

Güncel yorumlar

Karşılaştırmalı ürün getirileri

Finansal araçlar

Araştırma ve raporlar

Haberler

Finans okulu

Vergi merkezi

Ekonomi sözlüğü

Borsa sözlüğü

Ekonomik takvim

Bazı sitelerde bilgi var.
Bazı sitelerde işlem var.

Burada
hem bilgi var, hem işlem var,
hem de para var.

TRAKYA BİRLİK

BİRYAĞ
AYÇİÇEK YAĞI

BİRMA
BİTKİSEL MARGARİN

BİRYAĞ
YEMEKLIK MISIROZU YAĞI

BİRMA
MUTFAK MARGARİNİ

Yağın kaynağından...

TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ

1. Murat Mah. Zübeyde Hanım Cad. No:2 22030 EDİRNE Tel : 0.284. 214 55 22 (pbx) Fax: 0.284. 225 30 60 - 225 30 61 - 225 44 23 - 225 50 98
Teleks: 37116 Tutth.tr. Posta Kutusu: 88 E-mail: trakvahirluk@trakvahirluk.com.tr Web: www.trakvahirluk.com.tr

şunu boşaltsın, korumayla boşaltsın" diyorlar. İkinci Mahmut, Beyoğlu sırtlarında bu malları satmak için müsaade veriyor; fakat Yeniçeriler gece basıp yakıyorlar hepsini ve Yeniçerilerin kaldırılmasında dış parmak yüzde 100, zaten o destek olmasa kaldıramaz. 1826 olayından sonra Osmanlı açık pazar oluyor artık, direnç noktalarını kırıyor.

İktisat Dergisi - Temel neden bu ekonomik olay mı?

Haydar Kazgan - Tabii. İç üretim yanlış-doğru, pahalı ama var. O iç üretimi korumak da Yeniçeriye kalıyor; çünkü Yeniçeri ancak onun haracıyla yaşıyor. Bu çok önemli. Bunu neden kimse bilmiyor? Bunu Cevdet Paşa yazmış, Cevdet Paşa'nın yazdığı Osmanlı Tarihi 12 cilttir ve 1699'dan, Karlofça'dan 1826'ya kadardır; yani bir asır biraz fazla, 125 senenin tarihidir ve orada çöküşü anlatır.

Sonuçta; Yeniçeri 1826'da dışarıdan destekle kaldırılmıştır. İkinci Mahmut'u biliyorsunuz, annesi Fransız. Her gün Fransız ve İngiliz elçisi geliyor. Çünkü onlar da malı satmak zorundalar, sanayi devriminin en berbat günlerini yaşıyorlar. Benim kanaatime göre, Osmanlı Devleti olmasaydı, 1917 Rus İhtilalinden önce komünist ihtilal 1830'larda Fransa'da, İngiltere'de çıkardı.

İktisat Dergisi - Bu ülkelerin mal fazlalarını alarak bu sürece Osmanlı İmparatorluğu mu engel oldu?

Haydar Kazgan - Tabii; Osmanlı İmparatorluğu pazar oluyor, açıyor pazarları. Osmanlı İmparatorluğu, nüfus yoğunluğu en yüksek olan bir imparatorluk. Avrupa nüfusunun yarısını mas etmiş. Üstelik Avrupa'ya çok yakın.

İktisat Dergisi - Yalnız, burada bir soru var Hocam: Osmanlı İmparatorluğu kalabalık olmasına rağmen, gelir düzeyi, o üretim fazlasını mas edebilecek düzeydeydi?

Haydar Kazgan - Bu çok önemli bir şey; karşılığı ne bunun? 18. asırda yapılan ithalat bütün altın ve gümüş stokunu almış götürmüştü. Yeniçeri ortadan kaldırıldığı zaman, ancak mal satarsan mal alabiliyorsun. İkinci Mahmut devrini anlatacağım; İkinci Mahmut bunu kabul ediyor, ama bir müddet sonra bakıyor ki, bırak altın parayı, bütün gümüş para yok olmuş. Bunun üzerine Artin Kazaz'ı Darphane amirliğine getiriyor. Ben Artin Kazaz'ı yazdım; hatta Ermenice'ye ve İngilizce'ye tercüme edildi, çok önemli bir şeydir. Peki ne yapıyorlar? İkinci Mahmut iki şey yapıyor: Birincisi, evlerdeki bütün gümüş eşyayı Darphaneye getirip para yapıyor -ama gasp etmiyor; bir kilo gümüş getiriyorsun, bir kiloluk para veriyor- ve en çok kullanılan 5'liklerin de ayarını 12 dirhemden 7 dirheme indiriyor. Hatta bir kısım bankerler, 8 dirhemlik para basıyorlar; 12'sini bir

gecede asıyor, kesiyor kafalarını. Yani İkinci Mahmut, hem Avrupa'ya hoş görünmek, -çünkü annesi biliyorsunuz Fransız- hem de içerideki meseleyi halletmek istiyor. Çünkü içeride para meselesi var; onlara evet derse, "getirin mallarınızı satın" derse, bu defa bütün para dışarı gidecek. Adam bunun farkında ve direniyor, yazılı anlaşma yapmıyor. Yazılı anlaşma yapmayınca, -sonunda artık ölecek, hasta- 3 İngiliz gemisi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı karadan, oğlu İbrahim Paşa'yı da denizden İstanbul'u işgal etmek üzere yolluyorlar. Yani tehdit ediyorlar; "Ya bu anlaşmayı imzalarsınız yahut da biz sizin canınıza okuruz." Hatta Ruslar da 50 bin kişiyle İstanbul yakınlarına kadar geliyorlar.

Rusları padişah çağırıyor. Tanzimat; tüm bu gelişmelerin üzerine ilan ediliyor. Tanzimat, açık pazar olmak demektir; yani dışarıdan gelen mallara içeride satış hakkı vereceksin, bunlara narh koymayacaksın, fiyatlarına karışmayacaksın, tamamıyla bunların satılmasına izin vereceksin. Yalnız bunlar yüzde 3 gümrük ödeyecek, yüzde 3 gümrük ödemek şartıyla her türlü malın içeriye girmesi sağlanacak. İngilizlerle, Fransızlarla yapılan ticaret anlaşmalarının esas budur, daha sonra bütün Avrupalılar bu haklardan istifade etmişlerdir.

1850'ye geldiği zaman; yani Tanzimat'tan 11 yıl sonra, bütün para stoku tükenmiş durumda. Bunun üzerine Baltazzi ve Alleon adında iki banker, Bank Di Konstantinopol'ü kumuşlar. Biri Fransa ihtilalinde kaçan kralçılardan, aileden biri; biri de İtalyan, fakat Avusturya tebaası. Baltazzi, -buna "Baltacı" derler- o kadar önemli bir adam ki, biliyorsunuz o zamanlarda Türkiye'de ilk defa İstanbul'da tapulu olarak yabancıya mülk Baltacı'ya verilmiştir.

Bank Di Konstantinopol'de yaptıkları şey de şu: İthalat kadar ihracat yapılabilsin diye döviz ve tretler veriyorlar, çünkü para yok, ortada para kalmamış. Bu banka 5 sene devam ediyor, fakat beşinci sene sonunda iş bitiyor; çünkü yapamıyorlar bu işi, çok zor bir iş. Daha sonra ortaklık yine bozulmaya başlıyor; çünkü Avrupa da çok kötü vaziyette. Ne yapsınlar; şöyle bir şey geliyor: Avrupalılar bu kâğıt parayı kullanıyorlar; padişahın kızlarının ellerinde, herkesin cebinde, bugün olduğu gibi. Kırmızı-yeşil para var. Yeşilin türleri var, kırmızının türleri var; hatta padişah Abdülmecit'in kızları bile babalarından yeşil-kırmızı istiyorlar.

İktisat Dergisi - Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk tüketim toplumuna doğru bir evrilme bu tarihlere mi denk düşüyor?

Haydar Kazgan - Tanzimat demek, tüketim toplumuna geçiş demek. Tüketim toplumu; iktisadi olarak üretmediği malı kullanmak suretiyle başlıyor. Üretmediğin malı, hatta seneler sonra bile

**Tanzimat,
açık pazar olmak
demektir; yani
dışarıdan gelen
mallara içeride
satış hakkı
vereceksin,
bunlara narh
koymayacaksın,
fiyatlarına
karışmayacaksın
tamamıyla
bunların
satılmasına izin
vereceksin.**

üretmeyeceğın malları kullanmaya başlıyorsun. İktisadi tabirle şöyle bir sonuç çıkıyor: Mübadele hadleri aleyhimize gelişiyor. Ne demek bu? Sen, bir saat çalışlıyorsun, bir mal yapıyorsun, öteki aynı malı yarım saatte yapıyor. Bu malları aynı fiyata değiş - tokuş ediyorsun. Böylece mübadele hadleri aleyhimize gelişiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olan olay, mübadele hadlerinin aleyhimize gelişmesidir.

İlk olarak 1854 Kırım Savaşı dolayısıyla borç alan o koca Osmanlı İmparatorluğu daha sonra ilk olarak Abdülmecit döneminde kefereden yani gâvurdan borç para alıyor.

İktisat Dergisi - İç borç nasıl toplanıyor Hocam?

Haydar Kazgan - İç borç diye bir şey yok, gasplar var. Şöyle: Devlete para lazım oldu değil mi, ne yapıyor? 19. asırda hukuk devleti falan yok; padişah, "Kim son zamanlarda zengin" diyor; gidiyorlar onun mallarını gasp ediyorlar. 18. asırda varidatı bu; devlet, ne vergi alabiliyor, ne aşar, ne de başka bir şey. 19. yüzyıla kadar bu böyle gidiyor; Tanzimat'la beraber birtakım vergiler getiriliyor.

İktisat Dergisi - Hocam, peki Osmanlı İmparatorluğu neden 18.yüzyıla kadar vergi toplayamamış?

Haydar Kazgan - Batıda olan bitenin farkında değiller, hiç değiller. Onu da şuna bağlamak lazım; Din meselesi çok önemli burada; yani din adamları, Batının düzenini getirmekten korkuyorlar. Çünkü Batının düzeni demek, hesap yapan insan demek, faiz demek, şu demek, bu demek. Aslında faiz var, Tanzimat'a kadar Galata bankerleri yine var, padişahı finanse ediyorlar.

İktisat Dergisi - Bu bir anlamda iç borç demek değil mi?

Haydar Kazgan - Tabii ama o çok dar bir alanda oluyor. Ayrıca bunun dışında bankerler, yabancı ve Türk esnafı da finanse ediyorlar. Ama devletin gelir-gideri bakımından söylüyorum; yani devletin geliri yetmez olursa ne oluyor? Devlet büyük ölçüde Cevdet Paşa'nın yazdığına göre, haram-zedeleri yakalıyor. Onun dışında parayı tağış ediyor, -bazı şeyler oluyor tabii; enflasyon yapıyor, metal para enflasyonu oluyor- ama onlar çok uzun devre sunmuyor. Osmanlı Devleti'nin 18. asırda ekonomisini anlamak mümkün değil, kimse bir şey yazmamış. Yalnız Cevdet Paşa, kimlerin servetine el konulduğunu anlatıyor.

Bir de mültezimler var, Devlet, mültezimlerle vergi alıyor. Ne demek bu, biliyor musun? Aşar denilen bir olay var, İslam'dan kalmadır, sen ektiğın, biçtiğın şeyin yüzde 10'unu devlete vermek zorundasınız, din bunu emretmiştir. Ama Devlet; paraya acil ihtiyacı olduğu zaman Galata bankerlerinden borç alıyor. İstanbul'u da böyle

fethetmiştir. Fatih geliyor İstanbul'a, para lazım, İstanbul'u fethetmek kolay mı? O zaman Galata'da Venedikli, Cenevizli bankerler var, onların Bizans'tan bir sürü alacağı var, Bizans vermiyor, düzen bozulmuş durumda. Fatih diyor ki, "Bunların parasını da ben vereceğim, siz bana yardım edin." Anlaşma yapıyor Fatih. Venedik'i zengin eden, altını, gümüşü kâğıt yapmasıdır. Çin'e kadar uzanan bütün Akdeniz ticaretinde, bu kâğıtlar kullanılmıştır. Mesela tüccar altın götürüp Çin'den mal alacak, yolda korsanlar geliyor, paralarını alıyorlar. Bunun üzerine altın götürme kalkıyor, kâğıt sistemi geliyor.

İktisat Dergisi - Kağıdın karşılığı var mı?

Haydar Kazgan - Var tabii, karşılığı var, ama karşılık buradaki bankerde var; yani Venedikli Çin'de, Sumatra'da, bütün bu Akdeniz yolunda, bir taraftan Rusya içine, öbür taraftan Anadolu içinden Pers'e kadar, İran'a kadar bankerlik büroları kurmuş. Altın yerine kâğıtları dolaştırmışlar ve bu şekilde zengin olmuşlar. Başka türlü zengin olmaya imkân yok. Çünkü 5 kilo altından 25 kilo altınlık iş yapıyorsun, çok önemli.

İktisat Dergisi - Osmanlı'nın hiç ilgisi yok mu böyle olaylarla?

Haydar Kazgan - Altın, gümüş çok olduğu için kağıdı dolaştırmayı lüzum görmüyor. Osmanlı mesela Tanzimat'tan sonra da yapamamış kâğıda dökmeyi. Kaime diye bir olay var; ilk evvela elle yazma kaimeler yapmışlar, hattatları odalara doldurmuşlar, dışarıya çıkarmamışlar, kaime yazdırmışlar, sonra baskıyla yapmışlar. Ama hiçbir zaman altınla kaimeyi denk tutamamışlar; çünkü bunu sağlayan dış ticarettir, yani bir ülke dış ticaret fazlası vermezse bunu yapamıyor. Kapitalizm, altını kâğıda dökmüş ama dış ticaret fazlası var, daima alacaklı. Bu nedenle onun kâğıtları muteber oluyor, her yerde dolaşıyor. Yani bugün dolar nasıl dolaşıyor; aynı şey. Ne olur o zaman; yabancılar sizin paranızı tuttuğu zaman, o paranın yıllık faizi kadar sana yardım etmiş oluyor.

Bugün Türkiye'nin dış ticaret açılığının finansmanı yüzde 15'in altında değildir. Düşünebiliyor musun; Türkiye'de cebinde her dolar tutan, Amerika'ya yüzde 15 nispetinde yardım ediyor.

İktisat Dergisi - Osmanlı kendi kurumlarını niye oluşturamamış Hocam; din mi diyorsunuz?

Haydar Kazgan - İlk evvela farkına varmamışlar. İşler önce gayet iyi gidiyor, fütuhât var, gidiyorsun, "padişah geliyor" deyince herkes malını mülkünü getiriyor, senin önüne koyuyor, "Aman bize dokunma, al, ne istersen vereceğiz" diyor. Yani Osmanlı öyle bir korku salmış ki, muharebe yapmadan, malı mülkü getirmişler. Fakat bu arada Avrupa da güçlenmiş, ama Osmanlı Avrupa'ya doğru gidememiş, oysa mal

Osmanlı Devleti'nin 18. asırda ekonomisini anlamak mümkün değil, kimse bir şey yazmamış. Yalnız Cevdet Paşa, kimlerin servetine el konulduğunu anlatıyor.

da orada, zenginlik de orada; zenginliğe doğru değil, fakirliğe doğru genişliyorsun. Osmanlı Mısır'a, Arabistan'a gidiyor. Halbuki Rumeli'ye, ta Avusturya'ya kadar gidecekti. Bütün mesele burada, çöle gidiyorsun, çölde başına bela alıyorsun.

İktisat Dergisi - Peki Hocam, Osmanlı İmparatorluğu'nda banka ve bankerliğin gelişimi nasıl oldu?

Haydar Kazgan - 1854'te devlete diyorlar ki "Bir banka lazım." Daha önce de belirttiğim gibi; Bank Di Konstantinopol'ü de içerideki iki banker kuruyor. Bu bankanın amacı; ithalatta ihracatı denkleştirmek. Ama Türkiye'de imal edilmiş veya yetiştirilmiş maldan ziyade, mevcut stok -eski eserler- gidiyor; para olmayan servet gidiyor, para olarak geliyor. Türkiye'nin hazineleri, zenginlikleri gidiyor dışarıya.

İktisat Dergisi - Hocam, 500 bin kişinin askerde olmasını, Osmanlı ekonomisinin gelişmemesine temel bir neden olarak görebilirmiyiz?

Haydar Kazgan - Tek sebep o. 1918'den sonra, Sevri'den evvel Sadrazam Damat Ferit, Rıza Tevfik'i ve Kabine azalarını çağırıyor, diyor ki, "Ben, Fransa Başbakanı Clemenceau'yu -Sevri'nin de başındaki adam- Paris'te elçilik katibiyken tanıdım; kendisine bir mektup yazacağım, acaba kongreden evvel bizden görüşmesi mümkün mü diye soracağım." diyor. Kabul ediyorlar. Bir mektup yazılıyor, Clemenceau da "Tamam, Türklerin durumuyla ilgileniyorum, gelin, sizle görüşebiliriz" diyor ve bunlar da bir hafta evvel gidiyorlar. Rıza Tevfik, bunu hatıratında yazıyor: "Clemenceau iki tane adamla beraber geldi, dedi ki, 'Size şimdi hoşlanmayacağınız şeyleri söyleyeceğim; ama korkmayın, size yardım edeceğim.' İlk söylediği şey şu: 'Hesap ettim; siz, 19. asırda, 1800-1919 arasında 119 senede 57 sene harp yapmışsınız; yani 500 bin kişiyi barışta tutmak başka şey, savaşmak başka şey. Çünkü bir kişinin yediği yemeği bırakın, sarf ettiği kurşunu bir hesapladım; korkunç... Halbuki sizden sonra gelen ve bütün dünyaya hakim olan İngiltere, ortalama olarak 60 bin asker tutmuş ve imparatorluğunu üç katına çıkarmış. Demek ki askerle hiçbir şey olmuyor. 'Ben Türkleri severim, sizi şu askerlikten kurtaracağım; yani askerlikten tecil edeceğim, sizi barış içinde yaşayan bir devlet haline sokmak istiyorum.' Ama müthiş hakaretler ediyor ilk evreler; 'Siz savaştan başka bir şey bilmiyorsunuz, üretim yapmadınız, sanayiniz yok" diyor.

İktisat Dergisi - Hocam, bankaların gelişimine önceki olursak Osmanlı Bankası'nın kuruluşu hangi koşullarda oldu?

Haydar Kazgan - İngilizler, 1854'te "Ottoman Bank" diye bir banka kuruyor; fakat 1854'te Rusya muharebesi çıkıyor ve bu işi İngilizler tek başlarına yürütemeyeceklerini anlıyorlar. Onların da derdi şu:

Banka kuracaklar, maksat kendi banknotlarının tedavülünü sağlamak. Harpten sonra Osmanlı Bankası, Fransız-İngiliz ortaklığıyla kuruluyor. Baktığınız zaman, Osmanlı Bankası, ilk defa banknot basıyor, ama banknotu kendi hesabına basıyor; yani senyoraj hakkını devlet hesabına kendisi kullanıyor. Yani 5 kilo altından 50 kilo altınlık para basıyor; düşünabiliyor musun, paranın maliyeti ne oluyor, ne büyük rant sağlıyor. Bankanın devletle cari hesabı var, devlete bu parayı yüzde 5'ten faizle veriyor; devletin parasını mevduat olarak aldığı zaman da yüzde 3,5 faiz veriyor. Yani finans sömürsü buradan başlıyor, adam, Osmanlı Bankası banknotları diye para çıkarıyor ve bunu sana faizle veriyor; çok dikkat et, senyoraj hakkını kullanıyor.

İktisat Dergisi - Devlet buna niye tamam demiş?

Haydar Kazgan - Devlet, Osmanlı Bankası banknotlarını karşılığında bir şey vererek örneğin vergi olarak alıyor. Vergi geliri, gümrük hasılatı Osmanlı Bankası banknotları ile oluyor, devlet de bu banknotları maaş olarak veriyor. Fakat aslında senyoraj hakkını kullanmak bu değil; çünkü bunun nemasını Osmanlı Bankası yiyor. Kağıdı altın yapan Osmanlı Bankası, bunu devletle paylaşmıyor.

Devlet parayı arttırmıyor, altını kalmamış, piyasada para yok, ne yapacak? Osmanlı Bankası banknotları her yerde dolaşıyor, Osmanlı Bankası banknotunu Paris'te de versen alıyorlar, İstanbul'da da versen alıyorlar, Çemişgezek'te de versen alıyorlar. Devlet, Senyoraj hakkını kullanamadığı için batıyor. Bir devlet, senyoraj hakkını kullanamıyorsa, kağıdı para yapamıyorsa, sonuç budur.

İktisat Dergisi - Hocam, bu anlattıklarınız bugünle büyük bir paralellik içinde.

Haydar Kazgan - Tabii, bugün de o noktaya geldik. Anlatıyoruz ama anlamıyorlar. Oysa ki denenmiş bir şeydir, Osmanlı tarihini bu yönlü kimse bilmediği için, şimdi her şey tekrar ediliyor. Bugün Osmanlı Bankası banknotu dolar, senin paran da kaimedir. Osmanlı Bankası banknotu bir kuruş değer kaybetmiyor, hatta kaim olarak prim yapıyor. Tabii Osmanlı'da devlet devamlı olarak bankerlere borçlu. Mesela devlet öyle bir noktaya geliyor ki, en sonunda mecbur kalıyor, "Rüsumu Sitte" denilen 6 tane en iyi gelir getiren vergi mükellefini, "vergisini siz toplayın, borcumu böyle ödeyeceğim" diyerek bankerlere devrediyor.

İktisat Dergisi - Hocam, hangi tarihte oluyor bu gelişmeler?

Haydar Kazgan - 1879'da Rusumu Sitte kuruluyor, ki bu daha sonra Düyunu Umumiye oluyor. Bakıyorlar, bunlar çok iyi işliyor. Mesela, Galata bankerleri geliyorlar, bir organizasyon yapıyorlar ve devletin aynı vergilerden topladığının 10 katını

**Devlet,
Senyoraj
hakkını
kullanamadığı
için batıyor. Bir
devlet, senyoraj
hakkını
kullanamıyorsa,
kağıdı para
yapamıyorsa,
sonuç budur.**

topluyorlar. Devlete ait vergiler bunlar; geçen sene devletteydi 5 alıyordu, bunlar 50 almaya başlıyorlar. Demek ki devlet aciz, suistimal var. Bunu görünce Avrupalı alacaklılar da para istiyor. Bu arada Osmanlı Devleti, 54'ten 75'e kadar, moratoryuma kadar, Avrupa'dan da bir sürü borç almış durumda. Mahmut Nedim Paşa, 1875'te bir gece Kabine'yi Babiali'de topluyor -borçlar gırtlığa gelmiş, ödeyemeyecek halde- kapıları kapatıyor ve sabaha kadar süren toplantının sonunda karar alıyorlar ki, "Osmanlı, -ertesi gün Ekimin 6'sı- dış borçlarının yüzde 1 ana para taksiti ve faizlerinin yarısı ödenecek."

Hükümet; "Ödeyeceğim faizin yarısını nakit olarak, yarısını yeni bonoyla ödeyeceğim" deyince, Avrupa birden bire birbirine giriyor. Avrupa'daki bütün fonlar, kiliselerin fonları hepsi buraya yatırılmış, çünkü fazi yüksek. Osmanlı "yarısını ödeyeceğim" deyince Avrupa birbirine giriyor.

Rus muharebesi de bu sebepten çıkar; çünkü artık Osmanlı İmparatorluğu'nun silah alacak takadı kalmamıştır. İşler bozulmuş, Batıyla ilişkiler kesilmiş, bir mermi bile alamıyorsunuz; bunun üzerine Ruslar muharebeyi açar. Bu muharebeyi açtıktan sonra, tabii dışarıdan yardım kesilir, Ruslar Ayastefanos'a kadar gelirler. Savaş biter, Yeşilköy'de silahları bırakma anlaşması imzalanır.

Tarihçilerle kavgalıyım. Şimdi bir Osmanlı imajı yaratılıyor; sanki bugün çok kötümüşüz, Osmanlı gelse daha iyi olurmuş gibi. Osmanlı'nın ne olduğunu görüyorsunuz, bunun iyice bilinmesi lazım.

İktisat Dergisi - Bunların hiçbirini okutulmuyor Hocam.

Haydar Kazgan - Padişah para istemek için vezirini bankere yolluyor; banker "hastayım, gelmesin içeriye" diyor, veziri kabul etmiyor, bu durumlara düşmüş. Bunları bilmiyor kimse, zannediyorlar ki, Osmanlı'da her şey güllük, gülüştü; yok öyle bir şey. Osmanlı'nın şanı şerefi parası cebinde olduğu zaman varmış; para bitince ne şanı kalmış, ne şerefi. Rüşumu Sitte -sonra Dünyu Umumiye yapıyorlar- çok iyi varidat getince bunu Galata bankerlerine ve Avrupalı alacaklılara devrediyor ve La Dette Ottoman Şirketi kuruyor.

İktisat Dergisi - Hocam, sonra ne oluyor?

Haydar Kazgan - Osmanlı borçlarını ödemek için La Dette Ottoman kurulunca, bütün dışarıdaki tahviller getiriliyor, bunlar 4 gruba ayrılıyor, bir de Rumeli Demiryolları var, 5 kurum tahvil oluyor ve 5 kurum tahvil, eskileriyle değiştiriliyor. Tabii bu sistemi idare edecek Dünyu Umumiye kuruluyor. Dünyu Umumiye de Rüşumu Sitte'den geliyor; yani Rüşumu Sitte'yi Dünyu Umumiye olarak alıyorlar. Bankerler, Avrupalı alacaklılara devrediyor; paralarını alıyorlar. 1881'den Cumhuriyet'e kadar Dünyu Umumiye

devam ediyor. Hatta Cumhuriyet ilan edildikten birkaç sene sonra dahi Dünyu Umumiye yine bazı gelirlerin sahibi olarak kalıyor.

Şunu iyi bilmek lazım: Osmanlı Devleti sanayileşememiş. Niye sanayileşememiş? Senyoraj hakkını kullanamadığı için sanayileşememiş. Avrupa'da altın parayı kâğıda dökmeyen sanayi olmamış. Altın ve gümüş paraya kalsalardı, Avrupa'da da sanayi devrimi olmazdı. Sanayi devrimi, paranın senyoraj hakkının kullanılmasıyla oluştu. Osmanlı Devleti, senyoraj hakkını kullanamadığı için sanayileşemedi. Nitekim Türkiye'nin 1950'den sonraki sanayileşmesi de Demokrat Parti'nin para basmasıyla olmuştur. Kâğıdı basıyorsun ve kâğıt parayla çalışan adam, o kâğıdın karşılığını üretiyor. Kâğıdı basmak kolay bir şey; ama o karşılığı, malı üretmek lazım. Osmanlı Devleti, kaima çıkardığı zaman, sanayileşemediği için bunu yapamamış; çıkardığı kâğıdın karşılığı bir gelir yok, sağlayamamış.

İktisat Dergisi - Hocam, mali sektörün bugünkü durumuyla bu tarihsel süreç arasında bir bağ kurabilir misiniz?

Haydar Kazgan - Türkiye'nin kaybı Senyoraj hakkını kullanamamaktan kaynaklanıyor. Bana kalsaydı, ben kâğıt parayı basardım, dolar 10 milyona çıkardı, ama işimi kendim görürdüm, kimse de sesini çıkarmazdı, işçiye de 5 misli para verirdim. Bunu yaptırmadılar. İç talep düşmesi felakettir. "Doları tutacağız" diye iç talebi düşürdüler, başka türlü tutamazsın ki... Nasıl düştü bu; herkes yediğinin yarısını yiyor. Tarihte bunun misali var: Osmanlı Devleti'nin askerlerine bir sabah, bir de akşam yemek vermesi.

İktisat Dergisi - Bu anlamda bankacılık sektörünün bugün içinde bulunduğu durumu neye bağlarsınız?

Haydar Kazgan - Bugünkü durum bankacılık sektörünün kabahati değil, devletin kabahatidir. Sen, enflasyona göre bir bankacılık sistemi kurmuşsun. Banka; devletin işi her sene yaklaşık şu kadar enflasyonla gidiyor diye varsayıyor.

Sen içerde faiz haddini düşürmüşsün, herkes dolara, altına kaçıyor. Faiz haddini doların değerinden, altının yükseliş değerinden daha yukarıda tuttuğun müddetçe, bankaya para gelir. Mesela, iktisatta "ex ante expose" tasarruf eşitliği vardır; yani sen parayı basarsın, malı yaparsın, işçilere ödersin; fakat işçilerin yaptığı mal, o parayı karşılıyor. Bu sistem yürüyordu Türkiye'de. Enflasyondan ne korkuyorsunuz? Amerika'ya prim vererek yaşıyorsunuz; yani şu çayı içerken buna 10 kuruş ödüyorsunuz, bunun iki kuruşunu haberiniz olmadan Amerika'ya ödüyorsunuz.

Osmanlı'nın şanı şerefi parası cebinde olduğu zaman varmış; para bitince ne şanı kalmış, ne şerefi.

İktisat Dergisi - Bankacılık sektörünün bir sorumluluğu yok mu?

Haydar Kazgan - Niçin Ortak Pazar ülkeleri, kendi paralarını birleştirdiler; dolara karşı cephe alabilmek için, doların bu senyora rantına hedef olmamak için, para kaptırmamak için. De Gaulle, bunu vaktiyle yaptı biliyorsunuz. De Gaulle şöyle bir şey yapmıştı: Dolarla alışveriş yapanlara, yabancılarla, dışarıya çıkarken onun yüzde 10'unu iade ediyordu ve böylece dolarları topladı, Amerika'ya dedi ki "Ver bana altınları bakalım." Amerika bugün altın vermeye kalksa yandı; çünkü dışarıdaki dolar miktarı, Amerika'nın altın stokunun 100 katı. Para rantı müthiş bir şey; Avrupa parası bu para rantını Amerika'yla paylaşmak için oluştu.

İktisat Dergisi - Hocam, bankacılık sektöründeki özelleştirilme tartışmaları konusundaki fikriniz nedir?

Haydar Kazgan - Banka sisteminin bu krizde hiçbir rolü yok, yaşanan kriz tamamen devletin seçtiği yanlış politikanın, Türkiye'nin dolara prim veren ekonomi politikasının sonucudur. Ben olsam, doları 10 milyon yapardım ama Türkiye, Türkiye olurdu.

Türkiye, eskisi gibi değil, şimdi üreten Türkiye, tüccar Türkiye var; üretiyor ve satıyor. Sen bunları böyle mahvedersen olur mu? Bir kere neden mahvoluyor, mal satamıyor, döndüremiyor işi. Türk insanının dolar tutmasının, o doların faizi kadar, -ki Türkiye'nin marjinal faizi yüzde 15'tir -yüzde 15

maliyeti var. Elde tutulan her doların yüzde 15'i kadar Amerika'ya dış yardım yapıyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun deneyimi daha iyi bilinse; böyle bir şeye girilmemesi lazım. Tanzimat'tan sonra gümrük resmini yüzde 12'den yüzde 3'e indirmişsiniz. Birden bire her yer Avrupa mallarıyla dolmuş. Sonra ne olmuş; Osmanlı İmparatorluğu sanayileşeceğine askerle tutunmaya çalışmış.

İktisat Dergisi - Peki Hocam, Osmanlı İmparatorluğu niye teknoloji yaratamamış?

Haydar Kazgan - İki nedenle; bir tanesi, okullaşma olayı yanlış. Mesela askeri sanayi okulu var, sivil sanayi okulu yok. Askeri sanayi okulunda da top, tüfek mekanizma gibi konular yok; Osmanlı silah yapmamış ki, silah sanayi olsun, askeri sanayide tamir atölyelerinde çalışmış bu çocuklar.

İktisat Dergisi - Asıl sebebi eğitim şekli mi?

Haydar Kazgan - Tabii eğitim. Öncelikle skolarite çok önemli. Şimdi düşünabiliyor musun; İstanbul'da asrın başında, 1900 senesinde bir skolarite istatistiği yapılıyor. Yani okul çağındaki çocukların kızlar, erkekler olarak okullara gitme oranı araştırılıyor. Birincisi Rumlar, ikincisi Ermeniler, üçüncü Yahudiler, dördüncüsü Türkler, Türklerin de yüzde 70'i askeri mekteplere gidiyor. Türkler, kendi payitahtlarında skolaritede dördüncü durumda.

İktisat Dergisi - Hocam çok teşekkürler.

Banka sisteminin bu krizde hiçbir rolü yok, yaşanan kriz tamamen devletin seçtiği yanlış politikanın, Türkiye'nin dolara prim veren ekonomi politikasının sonucudur.

"İKTİSAT'IN DAMA TAŞLARI" 2000 - 2001

ÇIKTI!

İktisat Öğrencilerinin ve İktisatla İlgilenenlerin kütüphanesinde bulunması gereken bir kaynak kitap.

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nde ve kitapçılarda bulabilirsiniz.

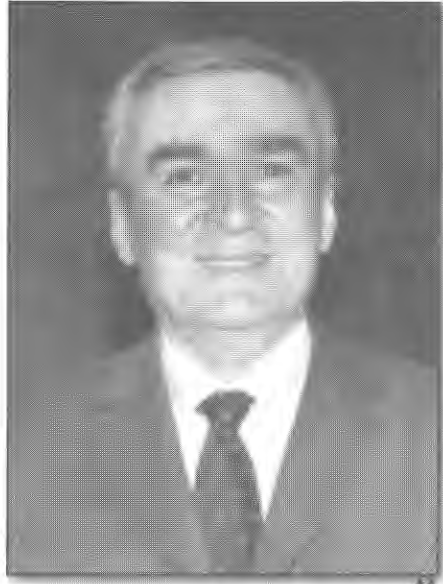
BDDK Başkanı Engin Akçakoca'ya krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri, bankacılık kesiminin yüklendiği riskler ve sektörün içinde bulunduğu krizden nasıl çıkacağına dair yönelttiğimiz sorulara yanıt vermiş olmasından ve görüşlerini bizimle paylaşmasından ötürü teşekkür ederiz.

İktisat Dergisi - 2001'de bankacılık sisteminin hem faiz hem de kur risklerinin gerçekleşmesiyle beraber zor durumda kalmış olduğu açıktır. Sistemin şu ana kadar esas itibarıyla dalgalı kurla yaşamayı öğrendiğini varsaymalı mıyız? Dalgalı kur rejiminde bile sistemi kur riski almaya itecek dinamiklerin yeniden oluşabileceğini düşünebilir miyiz?

Engin Akçakoca - Bankalarımızın artık yoğunlaştığımızı üfleterek yemekte olduklarını düşünüyorum. Döviz bilançolarının yönetiminde dalgalı kur ortamının ciddi riskler getireceği açıktır. Bankalarımızın bunun bilincinde olduklarını biliyorum. Kur varsayımlarından makas TL faiz lehine açılabilir pozisyon konusunda tedbir elden bırakılmayacaktır.

Öte yandan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu da bankaların yabancı para pozisyonlarını daha yakından izlemekte ve mevcut düzenlemelere uyumu titizlikle takip etmektedir. Bu kapsamda, Konsolide Yabancı Para pozisyon limitlerine, raporlama tarihleri arasındaki dönemlerde de uyulup uyulmadığının belirlenmesi amacıyla, gerektiğinde bankaların yurtdışı şube ve temsilcilikleri için yabancı denetim kurumları ile işbirliği içinde, yerinde denetimler yapılmaktadır. Bu çerçevede ayrıca, bankaların Yabancı Para açık pozisyonlarını kapatabilmek için kullandıkları enstrümanları (Structured Finance Product) belirlemek ve bu tür enstrümanlardan kaynaklanan risklerin azaltılmasına yönelik öneriler geliştirmek amacıyla ilgili kurumların temsilcilerinden oluşan bir komite kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. 2002 yılı başından itibaren uygulanmaya başlanacak olan "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkındaki Yönetmelik" ve sermaye yeterliliği rasyosu hesabında piyasa risklerinin dikkate alınmasını öngören düzenlemeler bankaların kur risklerini daha yakından izlemelerini ve bu riskleri daha etkin bir biçimde yönetmelerini sağlayacaktır.

Son olarak, mevcut makroekonomik ve yapısal reform programının başarıyla uygulanması durumunda, kamu açıklarının önemli ölçüde azalacağı ve yurt içi-yurt dışı reel faiz oranları arasındaki farkın berrak bir biçimde küçüleceği dikkate alındığında, bankalar açısından açık pozisyon taşımanın ekono-

AA

mik açıdan da cazibesini yitireceğini söylemek mümkündür.

İktisat Dergisi - Kriz gerçekten de dibe vurdu mu, yoksa krizin, özellikle bankacılık sistemi üzerindeki etkilerini, henüz tam olarak yaşamadık mı?

Engin Akçakoca - Ağustos ayından itibaren reel ekonomide bir iyileşme sürecinin başladığı, dünya ticaret hacmindeki yavaşlamaya rağmen ihracatın artmaya devam ettiği, faiz oranlarının düşüş eğilimine girdiği ve döviz kurlarının daha istikrarlı bir yapıda geliştiği gözlenmiştir. Ancak, 11 Eylül'de ABD'ye yönelik terörist saldırı yurt içi ekonomideki bu olumlu gelişmelerin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Bununla birlikte, hem gelişmiş ülkelerin gerekli parasal ve mali önlemleri zamanında almalarıyla birlikte uluslararası ortamın yeniden normalleşmesi, hem de uygulamakta olan programın sağlanacak dış kaynaklarla daha da güçlendirilerek devam ettirileceği yönündeki adımlar sonucunda yurt içi finansal piyasalarda yeniden olumlu ve kârlı bir sürece girilmiştir.

Ancak, sektörün kârlılık performansındaki bu iyileşmenin kalıcı olabilmesi bakımından ekonominin yeniden büyüme sürecine girmesinin sağlanması ve yurt içi finansal piyasalarda son dönemlerde oluşan olumlu ortamın devam ettirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Ekonominin yeniden büyüme sürecine girmesinin beklenenden daha uzun sürmesi halinde takipteki alacaklar sorunu daha da ağırlaşarak bankacılık sektörünü olumsuz etkileyecektir. Ancak, bu potansiyel riski en aza indirmek amacıyla ilgili

Döviz bilançolarının yönetiminde dalgalı kur ortamının ciddi riskler getireceği açıktır. Bankalarımızın bunun bilincinde olduklarını biliyorum.

kurumlar gerekli önlemleri almaktadır. Bu çerçevede BDDK, sorunlu alacaklar için zamanında ve gerçekçi bir biçimde karşılık ayrılması ve öz kaynakların güçlendirilmesi konularındaki gözetim ve denetimini titizlikle sürdürmektedir. Ayrıca, bankaların sorunlu kredilerinin çözülmesi ve yaşayabilir firmaların kredi borçlarının yeniden yapılandırılması konularındaki alternatif çözüm mekanizmaları üzerindeki çalışmalar son aşamaya getirilmiş bulunmaktadır.

İktisat Dergisi - Mevduat munzam karşılık oranları hala yüksek midir? Yüksekse düşürüleceğine, düşükse yükseltileceğine dair bir öngörünüz var mıdır? Bu oranlarda yapılacak değişikliklerin sistemin sağlığı açısından çok önemli olduğunu düşünüyor musunuz?

Engin Akçakoca - Mevduat hesaplarının güvence altına alınması ve iadesinde kolaylık sağlanması amacıyla getirilen munzam karşılık (zorunlu karşılık) yükümlülüğü zamanla ekonominin likiditesini ayarlama amacı ile kullanılan bir para politikası aracına dönüşmüştür.

Bankalar için şu anda Türk lirası mevduatına yüzde 4, döviz tevdiat hesaplarında yüzde 11 oranında bir mevduat munzam karşılığı tutulması zorunluluğu bulunmaktadır. Söz konusu yükümlülük bankaların aracılık maliyetlerinin bir parçasıdır ve aracılık maliyetlerinin azaltılması bankalarımızın uluslar arası rekabet gücünün artırılması için çok önemlidir. Ancak bankaların fon maliyetinin kompozisyonuna bakıldığında en önemli payın kamusal yükümlülükler değil fakat makroekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan faiz ve kur farkı giderleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Türk bankacılık sektöründe aracılık maliyetlerinin azaltılması temelde makroekonomik istikrarın temini yoluyla ve ikinci olarak da bankaların etkinlik ve verimliliklerini artırmaları yoluyla olabilecek bir şeydir.

Mevduat munzam karşılığı gibi yükümlülükler dolaylı olarak sektörün istikrarını ve likiditesini sağlamaya yöneliktir. Elbette bu yükümlülüklerin sektörü boğucu seviyelere çıkarılmamaları gerekmektedir. Bankaların makroekonomik koşulların etkisiyle yüksek fon maliyetleri ile çalıştığı bir dönemde munzam karşılıkların yükseltilmesi söz konusu olmamalıdır. Aksine bu yükümlülüklerden kaynaklanan maliyetlerin hafifletilmesine yönelik olarak, yakın dönemde, önemli bir adım atılarak 2001 yılı Ağustos ayından itibaren Türk lirası mevduat için tutulan munzam karşılıklara TCMB tarafından faiz ödenmesi uygulaması başlatılmıştır. TCMB tarafından yüzde 40 olarak belirlenen bu faiz sayesinde bankalar daha düşük bir maliyetle Türk lirası mevduat toplama imkanına sahip olmuşlardır.

İktisat Dergisi - Bankacılık reformunda gelinecek noktada, mali piyasaların sorunlarının aşılmasında nerede duruluyor? Gerçekleşen değişimler yeterli

midir, mali piyasaları düzenleyecek bir etki yaratılabilecek mi, ya da ne kadar yarattı?

Engin Akçakoca - Son 20 yıllık dönemde Türk bankacılık sektöründe, banka sayısı ve aktif büyüklüğündeki büyüme, dış açılma, teknolojik altyapı, banka hizmetlerinin çeşitliliği ve yasal/kurumsal çerçevenin uluslar arası normlara uyulanması alanlarında önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde, özkaynak yetersizliği, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi (kredi yoğunlaşması, grup bankacılığı vb.), piyasa risklerine aşırı duyarlılık, yetersiz iç kontrol/risk yönetimi ve saydamlık eksikliği gibi yapısal sorunlar önemini korumaya devam etmiştir. Bu yapısal sorunlar bankacılık sektörünü iç ve dış şoklara karşı oldukça kırılgan hale getirmiş; hem yaşanan krizlerden sektörün daha yoğun bir biçimde etkilenmesine hem de krizlerin derinleşmesine ve uzun sürmesine yol açmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sektörün yapısal sorunlarını kalıcı bir biçimde çözmek ve bankacılık sistemini sağlıklı ve dünya ölçeğinde rekabet edilebilir bir yapıya kavuşturmak bakımından kapsamlı bir yeniden yapılandırma programının daha fazla ertelenemez olduğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Kurumumuz Mayıs ayı içinde "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı"nı hazırlayarak kamuoyuna açıklamıştır. Bu program IMF ve Dünya Bankası ile yürütülmekte olan makroekonomik ve yapısal reform programının da önemli bir bileşeni oluşturmuştur.

Yeniden yapılandırma programında, bankacılık sisteminin mali ve operasyonel yapısının güçlendirilmesine yönelik uygulamalar ile bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda program, kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasına, fon bankalarının süratle çözümlenmesine ve özel bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesine öncelik vermiştir. Bugüne kadar sağlanan gelişmeler Mayıs ayında açıklanan program hedeflerinin önemli oranda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde, kamu bankalarının yönetimi ortak yönetim kurulu çatısı altında toplanmış, mevcut görev zararı alacakları tasfiye edilmiş, yeni görev zararı alacağı oluşumunu engelleyecek düzenlemeler yapılmış, sermaye yapıları güçlendirilmiş ve bu bankaların kısa vadeli borçlanma piyasaları üzerindeki baskısı ortadan kaldırılmıştır. Bu kapsamda ayrıca, Emlak Bankası Ziraat Bankasına devredilmiş, kamu bankalarının şube ve personel sayıları rasyonalize edilmiştir. Sağlanan bu gelişmeler sonucunda Eylül 2001 itibarıyla Ziraat Bankası sektörde en fazla kar

Bugüne kadar sağlanan gelişmeler Mayıs ayında açıklanan program hedeflerinin önemli oranda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

eden ikinci banka konumuna yükselmiştir.

Yeniden yapılandırma programının en önemli bileşenlerinden birisini Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların süratle çözülmesi çalışmaları oluşturmuştur. Finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılan fon bankalarının devir, birleşme ve satış yoluyla çözülmesi çalışmaları program hedefleri ile uyumlu bir biçimde sürdürülmüştür. Bu çerçevede, son beş yılda TMSF'ye devredilmiş olan bankalardan beşi Sümerbank, ikisi ise Etibank çatısı altında birleştirilmiş, Bank Ekspres, Sümerbank ve Demirbank'ın satış işlemleri gerçekleştirilmiştir. Fon bünyesindeki bankalardan Ticaret Bankası ve İktisat Bankası'nın ise bankacılık lisansları iptal edilmiştir.

Uluslar arası konjunktürde ortaya çıkan olumsuz gelişme ve bekleşimler fon bankalarının satışına ilişkin Eylül-Aralık dönemi için belirlenmiş hedeflerin bir miktar sapsmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, fon bünyesinde kalan bankaların bir bölümünün satış işlemlerinin sonuçlandırılması, bir kısmının ise rehabilitasyon çalışmaları süratle devam etmektedir. Yıl sonu itibarıyla söz konusu bankaların tamamının çözülmesi hedeflenmektedir.

Kasım ve Şubat krizlerinin etkisiyle mali bünyeleri ve kârlılık performansları kötüleşen özel bankaların daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı'nın çok önemli bir parçasını oluşturmuştur. Özel bankalara yönelik program kapsamında bu bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, yabancı para açık pozisyonların daraltılması, devir ve birleşmelerin özendirilmesi konularında önemli adımlar atılmıştır.

Bunların dışında bankacılık kesiminde kötü aktif sorununun çözümüne yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda, yaşayabilir firmaların kredi borçlarının yeniden yapılandırılarak ekonomiye yeniden kazandırılması ve finansal kurumların daha sağlıklı bir bilanço yapısına kavuşturulması amacıyla tarafların bir araya getirilmesine dayalı İstanbul Yaklaşımına ilişkin yasal düzenlemelerde son aşamaya gelinmiştir. Mali kesimin sorunlu aktiflerini devralacak ve yönetecek bir varlık yönetimi şirketi kurulması ve İcra ve İflas Yasası'nda değişikliklere gidilmesi kötü aktif sorununun çözümüne dönük diğer çabalaradır.

Bankacılık kesiminin mali ve operasyonel anlamda yeniden yapılandırılması çalışmaları ile eş anlamlı olarak sektöre yönelik düzenleme, gözetim ve denetim çerçevesini güçlendirecek, bankacılık sistemini daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, sektörün dayanıklılığını geliştirecek ve sektöre güveni kalıcı kılacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde de önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda; sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde piyasa risklerinin

dikkate alınması, yabancı para pozisyon limitlerine uyum, iç denetim ve risk yönetimi sistemleri oluşturulması, kredilerde risk yoğunlaşmasının önlenmesi, uluslar arası muhasebe standartlarına uyum sağlanması, sektörde birleşmelerin kolaylaştırılması ve özkaynak artışının özendirilmesi konularında da önemli düzenlemeler yapılmış ve/veya planlanmıştır.

Yukarıda özellenen yeniden yapılandırma çalışmaları ve düzenlemeler, bankacılık sektörünü iç ve dış şoklara karşı daha dayanıklı bir yapıya kavuşturacak ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşumuna önemli katkılar sağlayacaktır. Ancak, küresel ekonominin, özellikle de finansal piyasaların, sürekli bir değişim içerisinde bulunduğu dikkate alındığında, iyi bir düzenleme ve denetleme sisteminin oluşturulmasının uzun ve süreklilik arz eden bir süreç olduğu açıktır. Bu çerçevede ülkemiz finans sektörünün en önemli parçasını oluşturan bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetiminden sorumlu olan Kurumumuz, diğer kamu kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde, ulusal ve uluslar arası finansal sistemdeki gelişmeleri yakından izlemekte ve bu gelişmelerin gerektirdiği politika ve uygulamalara süratli ve etkili bir biçimde uyum sağlamaya ve böylece finansal sistemin istikrarını korumaya çaba göstermektedir.

İktisat Dergisi - Siyaset teorisi ve ekonomi kuramında saygıdeğer katkıları olan müteveffa Mancur Olson'un dikkat çeken tezlerinden birisi şuydu: yatırılmış çıkarlar/tekelimsi yapılar/rant arayıcılığı ile nitelenen skleroze olmuş ekonomiler ancak büyük şoklarla sarsılınca yeni atılımlara yol açılabilir. Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" kavramıyla da ilişkilendirilebilecek olan bu tezin cari gelişmelerle yakın bir bağlantısı olduğunu kabul edebilir miyiz? Bu krizden zihniyet, davranış ve yapı değişikliğiyle "muzaffer" biçimde çıkılmasını sağlayacak aktörlerin mevcut olduğunu düşünmek mümkün mü?

Engin Akçakoca - Sosyal ve ekonomik krizler toplumlar için zor dönemler olmakla beraber aynı zamanda bir takım önemli dönüşüm ve atılım fırsatları da yaratabilmektedir. Nitekim, ülkemizde de krizlerle beraber sadece finans sektöründe değil ekonominin pek çok alanında da üretkenliği artıracak, piyasa mekanizmasının etkili çalışmasını sağlayacak yapısal dönüşümlerin gündeme geldiğini görüyoruz.

İçinde bulunduğumuz konjunktürün aşılmasında "iyi niyetle" ve "basiretli bir biçimde" bankacılık yapmaya ve rant paylaşımı yerine rekabet ve üretkenlikle kar elde etmeye istekli sermaye gruplarının yabancı yatırımcıların da katkısıyla önemli bir rol oynayacağına inanıyorum. Bu potansiyel ülkemizde mevcuttur. Bankacılık ciddi bir iştir ve gerçek özkaynak gerektirmektedir.

İçinde bulunduğumuz konjunktürün aşılmasında "iyi niyetle" ve "basiretli bir biçimde" bankacılık yapmaya ve rant paylaşımı yerine rekabet ve üretkenlikle kar elde etmeye istekli sermaye gruplarının yabancı yatırımcıların da katkısıyla önemli bir rol oynayacağına inanıyorum.

Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi

Türkiyede özelleştirme, asli veya yan kollarda üretim azalması/durması, işsizlik, özel tekeller yaratılması, haksız rant dağıtımı, yolsuzluk, vb. olumsuzluklar getirmiştir. Kamu açığının azalması, enflasyonun inmesi, önemli sermaye girişi gibi olumlu etkiler minimal olmuştur. Yıllardır ileri sürülen bu iddialara karşı ciddi bir devlet anlayışı, özelleştirme sonuçlarının, bir "post-project" analizi gibi, objektif ve ilmi olarak değerlendirilip halkın aydınlatılması gerekirdi. Bu ilmi, objektif analiz yerine, yeni özelleştirme kararlarının, dışardan verilen talimatlar çerçevesinde, israf ve enflasyonu durdurma teranesi ile dolduruşa getirildiğini (rail-roading) görüyoruz.

Bankaların özelleştirilmesi tecrübesi ise tam bir fiyatlandırma. Dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan sınırsız mevduat sigortasına karşın, özelleştirilmiş Sümerbank ve Etibank içi boşaltılmış olarak TMSF'ne dönmüştür. Pek çok özel banka da, ilaveten verilmiş dış kredilere garantiyle birlikte, hortumlanmış olarak TMSF'ne teslim edilmiştir. Uzun yıllar hazineye ve üretici sektörler yüzde 35-50 reel faizlerle borç vermiş özel banka kesiminin mali yapısı çok güçlü olması gerekirken, çok zayıf ve bozuk çıkması önemli anormallighin işareti değil midir?

Özel bankaların döviz pozisyonlarındaki açıkları kapatmak amacıyla borç takası yapılması ve hazineye döviz üzerinden yüzde 16-17 faiz yükü bindirilmesi serbest teşebbüs fikriyle nasıl bağdaştırılır?

Bu şartlar altında özelleştirilecek kamu bankalarının içi boşaltılmış olarak geriye dönüşleri nasıl önlenebilir? Özelleştirmeler bu sakıncalarına rağmen dış kredi verenlerce isteniyor diye yapılıyorsa, bunları müzakere eden siyasi-idari kadronun yetersizliği söz konusudur. İyi hazırlık ve müzakere halinde bu sakıncalar giderilebilir.

İhtisas bankalarının (Ziraat, Emlak-Kredi, Halk Bankası) ve ihtisas bankalarına dönüşebilecek Etibank, Sümerbank, Denizcilik Bankası gibi bankaların özelleştirilmesi, bunların verdiği orta vadeli kredilerin kuruması ve ilgili sektörlerin finansman sıkıntısına düşmelerine sebebiyet verecektir. Bu iddianın kanıtı tarıma, sanayiye, madencilğe, denizcilğe, turizme ve KOBİ'lere orta vadeli kredi veren tek bir ticari bankanın bile hiç bir zaman (1950-2001 döneminde) olmamış olmasıdır ve artık olmayacaktır. Bu demektir ki, bu sektörlerde artık kredi kullanarak kapasite artışı ancak yabancı yatırım bankaları vasıtasıyla ve onların istediği koşullarda olacaktır.

Özelleştirme planları yapılırken kamu bankalarının, özellikle Ziraat Bankası'nın devletin vizesi, bankası olarak, kamu sektörüne verdiği hizmetlerin gerçek fiyatlar üzerinden hesaba katılması çok önemlidir. Ayrıca bu bankalar devlet kağıtlarını önemli tutarda alıp, saklayarak kamu finansmanına katkıda bulunurlar. Netekim, 2001'in son aylarında ödenecek iç borcun önemli kısmının kamu ve TMSF bankalarına olduğu için illa ödenmesi gerektiği savı ile Hazine 2001'de artık borç itfa sorunu kalmadığını bildirmiştir. Ancak 2002'de ödenecek 140

K (katrilyon) TL iç borcun 30 K. TL'nin kamu ve TMSF bankalarına olmasına rağmen, Merkez Bankası'nın (MB) Kasım 2001'de bağımsız olacağı vakası muvacehesinde, IMF'ye ödenecek 5 MM (milyar) \$ ertelenmezse iç borç çevrilemeyecektir. Bu vakialar üzerine aşağıdaki gözlemler yapılabilir:

(i) Kamu bankalarının Hazinece ödenmeyen mahiyeti belirsiz görev zararları Derviş programının tasvip etmediği önemli bir zaafı. Şimdi bu bankalara zorla büyük tutarda Hazine kağıtlarını muhafaza ettirecek, onların mali-likidite yapılarını bozan aynı sakat yola yeniden girilmiştir. Bu bankaların Hazineye kısa vadeli finansman temin etmeleri ve Bankanın uygun gördüğü tutarda orta vadeli kredi sağlamaları normaldir, ancak sonuncu kalemin zorla yaptırılması yanlıştır.

Bu arada 2001 Şubat krizinde MB'nin, ödenmeyen görev zararları yüzünden zora düşen Ziraat Bankası'na, en öncelikli ve asli görevi olduğu halde, ihmal ve kusur sonucu finansman sağlamayarak fahiş faizle borçlanmasına ve basına göre toplam 1 K. TL faiz gideri yüklenmesine sebebiyet vermesindeki akılsızlığın esrarını biz çözüyoruz. MB burada ödeme (payment & settlements) sisteminin kilitlenmesine sebep olarak merkez bankacılığına giriş dersinden sıfır almıştır. Bu yanı sıra MB sermayesinde özel sermaye payının (ticari bankalara ait) büyük olmasının rolü olmuş mudur? Krizler sırasında MB'nin yaptığı diğer yanlışlıklarda (özellikle sabit kurda direnmesinde) bu hususun payı var mıdır?

Bu vesileyle 2000 yılında \$-DM sepetine dayalı kur çapası uygulamasında çapraz kurdaki değişme nedeniyle ortaya çıkan büyük saçmalık ve buna karşı MB'nin görevi olduğu halde hareketsiz kalması dikkat çekicidir. Bu yüzden TL durduk yerde önce DM'a sonra da \$'a karşı suni olarak değer kazanmış (bizim enflasyon ABD ve Almanyadakinden çok daha yüksek olduğu halde) ve bundan ihracatçılarımız zarar görmüş ve döviz spekülörleri büyük haksız kazanç elde etmişlerdir. (Netekim, başta 300 bin TL'nin epey altına düşen DM bilahare beklendiği üzere bu sınırın üstüne çıkmıştır.) DM değeri düşünce MB'nin yapması gereken sepet kurunu yükseltip çarpıklığa izin vermemektir. Bu düzeltmenin enflasyon üzerindeki etkisi minimal olurdu ve IMF'yi bu değişikliğe iknanın sorun olmaması gerekirdi; ama aşırı çekimser teslimiyetçi politika bu zorunlu düzeltmenin yapılmasını engellemiştir.

(ii) Hemen her ülkede Hazinesin bankası işlevini de yüklenen MB'nin yukarıdaki olaylardaki tutumu muvacehesinde, Kasım 2001'de bağımsız olduktan sonra kriz anlarında Hazineye de destek vermeyeceği açıktır. Kamu bankaları da özelleştirilince, Osmanlı Devleti'nin son asrında Galata bankerlerinin eline düşmesi gibi bugün Hazinesin kısa vadeli nakit ihtiyaçları için özel ticari bankalara muhtaç hale gelecektir. Bugün ticari bankaların yabancı ortaklar aradığı da nazara alınırsa, düşülecek durumun vahameti daha iyi anlaşılır.

Hüsnü Kızılyallı*

İhtisas bankalarının ve ihtisas bankalarına dönüşebilecek Etibank, Sümerbank, Denizcilik Bankası gibi bankaların özelleştirilmesi, bunların verdiği orta vadeli kredilerin kuruması ve ilgili sektörlerin finansman sıkıntısına düşmelerine sebebiyet verecektir.

*Prof. Dr.

Bankacılık Sektörü, BDDK ve Fon Bankaları

I- Giriş

2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan finansal krizler, bankacılık sektörünü doğrudan ve önemli ölçüde etkilemiştir. Kasım krizi sonrasında likidite ve faiz riski nedeniyle sorunlar yaşayan bankacılık sektörü, Şubat krizi sonrasında ilave olarak kur riskinden kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan krizlerin reel sektör üzerindeki daraltıcı etkisi ise, bankacılık kesiminin aktif kalitesinin zayıflamasına yol açmıştır.

1999 Aralık ayı Bankalar Kanunu'na göre Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu kurularak bankacılık sektörünün sorunlarının çözümü hedeflenmiştir. Mali durumu bozulan bankalara Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından el konulmuştur. İkinci yıla girerken bu bankaların sayısı 18'e yükselmiştir.

Bu durumda kamu ve özel sektör bankacılığına rakip olarak dünyanın hiçbir ülkesinde bulunmayan, BDDK Bankacılık Sektörü oluşmuştur.

Çalışmanın ikinci kısmında BDDK'nın yayınladığı "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" sektörteki gelişmelere paralel olarak analiz edilmekte, üçüncü bölümde de BDDK'nın eylem planı irdelenmektedir. Son kısım ise sonuç ve önerilerdir.

II. BANKACILIK SEKTÖRÜ YENİDEN YAPILANDIRMA PROGRAMI ve BDDK

Bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü, 2001 Ağustos sonunda 112.6 Milyar \$ olarak gözükmekte, bu ise son sekiz aylık dönemde dolar bazında yüzde 27 küçülme olduğunu göstermektedir. TMSF bankaları, Hazine'nin verdiği DİBS'ler yüzünden dolar olarak yüzde 17 artmıştır. Zararların azaltılması amacı ile Hazine tarafından verilen bonoların Merkez Bankası'na kesin satışı yapılarak sağlanan kaynaklarla, kısa vadeli borçların azaltılması amaçlanmış ve bilanço küçülmesine gidilmiştir. Bu tahvillerin ikinci piyasası olmadığından, sektördeki hacme göre menkul kıymet piyasaları sıg bir seyir izlemiştir.

TMSF Bankalarının Aralık 2000-Ağustos 2001 döneminde toplam aktifler içindeki payı yüzde 8.4'ten yüzde 13.5'a, toplam krediler içindeki payı yüzde 6.7'den yüzde 4.7'ye, toplam mevduat içindeki payı yüzde 13.4'ten yüzde 11.9'a değişmiştir. Aktif içindeki pay artarken, kredi payının azalması, bu bankaların kredi faaliyetlerini durdurmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca mevduatın tamamı fon

güvencesinde olmasına rağmen mevduat payının azalması, güven eksikliğindedir. Sektördeki orta ve küçük bankalara el konması ise sektörde ihtisas bankacılığını ve butik bankacılığını ortadan kaldırma tehlikesini yaratmıştır. Bu durumda üretici ve ihracatçılar, işlemlerini daha hızlı yapamamaktadırlar. BDDK uygulamaları sektörde düşük olan yabancı bankaların payını arttırmaya çalışmaktadır. Bankaların yabancılara satışı ise Türk firmaları için kredilerin yurtdışından belirlenmesine yol açacaktır. Öte yandan kalkınmış tüm ülkelerdeki bankacılık sektörü sermayesi, o ülkenin kendi sermayesidir. Aynı şekilde yabancı bankaların ithalatta yüksek döviz kuru uygulaması, spekülasyonları arttırmıştır. Bunun neticesinde Kamu Kuruluşları için Merkez Bankası'nın kur vermesi kararlaştırılmıştır. Bu ise, gerçekte kapalı ekonomiye dönüşün bir işaretidir.

Bankacılık sektöründe Ağustos 2001'de mevduat, yılbaşına göre yüzde 5.4 artarak 95 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Burada Türk Lirası mevduatı yüzde 19 azalırken, yabancı para (DTH) yüzde 32 artmıştır. Dolar bazında ise TL mevduatı yüzde 40 azalırken, DTH'lar yüzde 2 eksilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa, Hazine borçlanma senetleri 108 katrilyona ulaşarak toplam mevduatı geçmiştir.

Mevduatın vade yapısı 1 aya düşerken, sadece 1 aylık DTH'lar yüzde 77 artmış ve tüm TL vadelerinde mevduatlar düşmüştür. 2001 yılının ilk 8 aylık uygulaması, banka pasiflerinde kur ve faiz riskini arttırmıştır.

Bankacılık sektörünün öz kaynakları (2001 yılının ilk 8 aylık döneminde), yüzde 53 artmıştır. Bunun da sebebi, TMSF bankalarına verilen DİBS'lerin pasifteki karşılıklarının, yedek akçeler hesabında izlenmesi ve kamu bankalarına olan sermaye desteğidir. TMSF'nun el koyma sebebi olan nakit sermaye arttıramama sorunu, fona geçince de çözülememiştir.

Bankacılık sektörünün ilk 8 ayındaki aktif yapısı değerlendirildiğinde menkul değerler cüzdanında yüzde 93'lük bir artış gözlenilmektedir. Bunun sebebi, görev zararları için kamu bankalarına ve TMSF Bankalarına hazine tarafından verilen DİBS'lerdir. Özel bankalar-daki bağlı menkul değerler artışı ise, takas işlemleri sonunda alınan menkul değerlerden kaynaklanmaktadır. Takas işlemleri, el konulan bazı bankalara da yapılırsa zararın bu denli büyük olmayacağı açıktır.

Sudi
Apak*

**Bankaların
yabancılara
satışı ise Türk
firmaları için
kredilerin
yurtdışından
belirlenmesine
yol açacaktır.**

*Prof. Dr.
Trakya Üniversitesi
İİBF Dekanı

Bankacılık sektöründe 8 ayda krediler TL bazında yüzde 40 azalırken, TMSF bankalarında bu oranın yüzde 41 azalması, sektör ve bu bankalar grubu arasındaki direkt ilişkiyi göstermektedir. 2001 yılında kredi hacmi, sadece yabancı bankalarda artarak sektör içinde bu grubun payı yüzde 2.4'e yükselmiştir. Çok küçük olan bu oran, sadece yabancı şirketlerle bazı büyük Türk şirketlerine kredi verildiğini göstermektedir. Kredilerin azalmasının sebepleri, firmalardan yeterince talep oluşmaması, ekonomik aktivitenin azalması ve kredi faiz oranlarının yüksekliğidir.

Kredi mevduat oranı 8. ay sonunda yılbaşına göre yüzde 50.6'dan yüzde 39.3'e düşmüştür. Kredi portföyünün daralmasının sebebi ise BDDK tarafından "fon bankalarının alacaklarının takibinin artması" şeklinde yorumlanmaktadır. Bu, aşağıdaki üç nedenden dolayı doğru değildir:

- 1- Fon bankalarının kredi portföyü, diğer büyük bankaların kredi portföyünden farklı değildir.
- 2- Bazı fon bankalarının verdiği tüketici kredileri birdenbire kesilmiş ve bunlar takipteki krediler kalemine alınmıştır.
- 3- BDDK'nın uygulamasında standart hataları vardır. Bazı kredilerin taksitleri iki ayda ödenmediği halde takibe alınırken, bazılarında altı ay ödenmediği halde normal kredi olarak gösterilmektedir.

Bankacılık sektöründe ihracat kredilerinin toplam içindeki payının artması devalüasyon ve bu tür kredilerde talep artışı olmayışından kaynaklanmaktadır.

Takipteki kredilerin miktarı 8.5 katrilyon TL'ye ulaşırken, 2001 Ağustos sonunda bu rakamın toplam krediler içindeki payı yüzde 17.2'ye ulaşmıştır. BDDK'na göre TMSF bankalarında takibe dönüşme oranı yüzde 65.2'dir. Takipteki alacakların yüzde 20.7'si tekstil, yüzde 11'i inşaat, yüzde 7.4'ü ticaret, yüzde 6.5'i gıda sektörüne aittir. TMSF bankalarındaki kredi yapısı da bundan farklı değildir.

Bankacılık sektörü ile TMSF bankalarının zarar durumu son dönemleri itibarı ile aşağıda gösterilmiştir.

Kar / Zarar (Milyon \$)		
	Toplam	TMSF Bankaları
2000 Haziran	41	-868
2000 Aralık	-4687	-5376
2001 Haziran	-3931	-3578
2001 Ağustos	-2313	-2878

Zarar, TMSF bankalarından oluşmaktadır. Dönem süresince TMSF'na geçen bankalarda zarar, hiçbir şekilde önlenememiştir.

Yabancı para pozisyonu, vadeli işlemler hariç, döviz açığı olarak 19 Şubat 2001'de 15.2 Milyar \$ iken, 15 Haziran'da 7.2 Milyar \$'a düşmüştür. Bu açığın kapatılmasındaki en önemli neden, TMSF bankalarının DİBS'lerinin, bu bankaların açıklarını 4,5 Milyar \$'dan 244 Milyon \$'a indirmesidir. Ayrıca özel sektör bankalarının takası, mevcut açığı kapatmada önemli rol oynamıştır. 28 Eylül'de ise pozisyon açığı 2 Milyar \$'a inmiştir. Vadeli işlemler ise takas öncesi dönemde 6.6 milyar \$'dan 28 Eylül'de 1.2 Milyar \$'a inmiştir. Bunun nedeni, pozisyon kapanırken vadeli işlem talebinin düşmesidir. Bu noktada fiktif forward'ların da sistemden giderilmesi gerektiği söylenebilir.

III. BDDK'NIN 25.9.2001 TARİHLİ EYLEM PLANININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Sermaye Yeterliliği

BDDK'nın eylem planına göre bankaların; sermaye yeterliliği hesabında piyasa risklerinin solo bazda dikkate alınması 01.01.2002'de, piyasa risklerinin konsolide bazda dikkate alınması ise 01.7.2002'de başlayacaktır. Bunun yanısıra eylem planında bankaların yüzde 8 olan yasal sermaye yeterliliği rasyosu yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için, bankalardan taahhüt mektupları alındığı ve bu mektupların takip ve uygulamasının titizlikle yürütüldüğü ifade edilmektedir. Ancak bu taahhüt mektuplarının ne şekilde takipte olduğu ve banka taahhütlerinin ne içerdiği belirli değildir. Murakıp raporlarındaki hatalar, sermaye yeterliliğini dikkatli ölçmemektedir; çünkü bu raporlarda sensitivity analysis ve ileriye dönük projeksiyonlar yoktur. Örneğin, döner değerlerde enflasyon muhasebesi kullanılmamış, el konan bankaların elindeki döviz cinsinden getirisi olan Eurobondlarının TL olarak artışının sermaye artışında kabul edilmemesinin etkileri gözönüne alınmamıştır. Aksi halde sermaye artışı, grup kredi limitlerini ve rasyoyu daha da arttıracak ve bazı bankalara ek koymaya gerek kalmayacaktır.

B. Yabancı Para Pozisyonu

Eylem planı çerçevesinde BDDK açık pozisyonlar için komite kurmuş, takas ile bankaların elindeki düşük faizli Hazine Bonoları alınmış ve dolara endeksli getiri sağlanmıştır. Bu da bankaların 1,5 yıl gibi bir süre için devalüasyonu arttırmasına olanak sağlamıştır. Şu anda Türkiye'deki yabancı bankaların yaptığı bu döviz spekülasyonu, büyük bankalarca da desteklenmekte ve döviz kurluğu nedeni

Kredilerin azalmasının sebepleri, firmalardan yeterince talep oluşmaması, ekonomik aktivitenin azalması ve kredi faiz oranlarının yüksekliğidir.

ile herhangi bir önlem alınmamaktadır. Ancak takasın açık pozisyonu azaltmada yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu konuda bir diğer uygulama ile de, yabancı ülkelerdeki off-shore'lar ile Hollanda'daki banka iştiraki, denetime tabi tutulmuştur. Burada amaç, açık pozisyonu azaltmak ve grup kredilerini önlemektir. Bu itibarla Hollanda Koçbank Türk bankalarından yapılan depoları grup kredisi olarak yüzde 0.8 - 1 komisyonla tekrar Türkiye'ye vermiştir. Bilanço'da bu rakamlar (1997-98) 1.2 Milyar \$ olarak gözük-mektedir.

C. Kredi Karşılıkları ve Kredi Limitleri

"Kredi limitlerini yerine getirmeyen bankalar ile zamana bağlı eylem planları üzerinde anlaşma sağlanması ve anlaşmanın uygulanması"

maddeleri değiştirilmelidir.

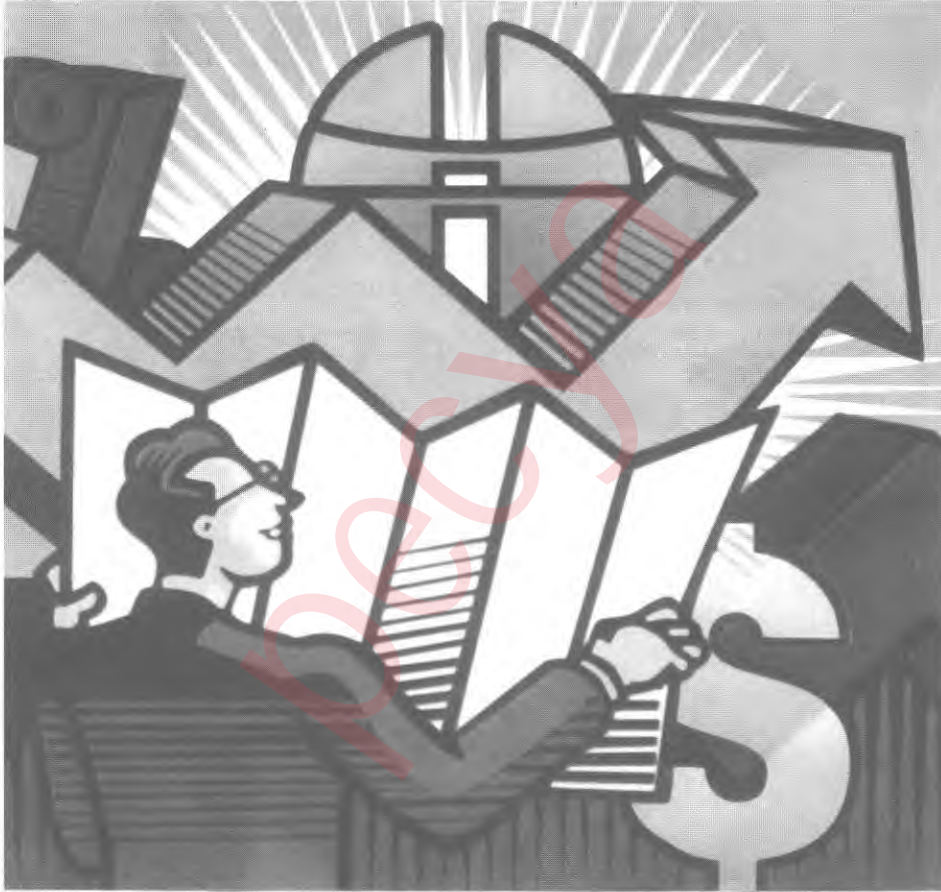
D. Repo İşlemleri

Repo risklerini azaltmak için BDDK bir komite kurmuş ve tedbir olarak da reponun stopaj oranını arttırmıştır. Bu noktada ifade edilmesi gereken, "paranın kısa vadede olması ve TL reel faizinin yüksekliğinin güven bunalımından kaynaklandığı"dır.

Eylem planı çerçevesinde "repo işlemlerinin 01.01.2002'de bilanço içine alınması öngörülmektedir. Repo işlemlerinin nazım hesaplardan bilanço içine alınması risk faktörünü değiştirecek olup, ulusal program çerçevesinde muhasebe düzeninin yeniden düzenlenmesini gerektirecektir.

E. Risk Yönetimi

Eylem planında "bankaların iç denetim ve Risk Yönetim Sistemi oluşturulması 01.01.2002'de

işlememektedir. Bu da anlaşmaların işlerliğine zarar vermektedir. Bu noktada reel sektör için İstanbul yaklaşımı gerçekleştirilmelidir (Londra yerine İstanbul yazılmıştır). Burada amaç, ödenmeyen krediler için yeni limitler açılmasıdır. Bankalar Kanunu'na göre, limitleri dolmuş şirketler için ve karşılık karamamesi gereği, bu işlem mevcut düzende yapılamaz. Burada murakıplar kendilerini ceza mercii olarak gördüklerinden, Bankalar Kanunu'nun ilgili

olacak" denmektedir. Oysa aynı uygulamanın 17.12.1999 tarihli ve 4491 sayılı Bankalar Kanunu'nda 01.01.2001'de başlaması öngörülmektedir.

F. Muhasebe ve Dış Denetim

BDDK'nun eylem planına göre "Muhasebe Uygulama Yönetmeliği" Ocak 2002'de yayınlanacak denmektedir. Ancak uygulamanın nasıl yapılacağına ilişkin bir açıklama mevcut değildir.

G. BDDK'nun Denetimi

Eylem planı çerçevesinde off-shore'ların sıkı

denetime alınması öngörülmektedir. Bu amaca yönelik; Hollanda, Malta, Lüksemburg, Bahreyn, Arnavutluk, Romanya, İsviçre ve İrlanda'ya Memorandum of Understanding taslağı gönderilmesi "kara paraya müsaade etmeyeceğim" anlamına gelmektedir. Ancak bu uygulama, iç denetim yapmaya imkan verirken, grup kredilerini kontrol amacına yönelik değildir. Bu konuda yalnızca Kıbrıs'la anlaşma yapılmıştır.

H. BDDK'nın Eylem Planı'na İlişkin Genel Değerlendirme

Yukarıda sayılan uygulamalar yapılırken, sektöre ilgili vergiler gözden geçirilip etik değerlerle karşılaştırılarak, sektörün gizliliğini bozmamak kaydıyla, yalnızca para hareketiyle kara parayı önleme yoluna gidilmeli ve stopaj oranları fazla arttırılmamalıdır. Aynı zamanda takipteki alacakların hangi kanunla ilgili uygulanacağı belirlenirken, sektördeki rekabet koşullarının da bozulmamasına özen gösterilmelidir. Örneğin, aynı alacaklar için fon bankalarının Amme Usulü Kanunu, diğer bankaların ise Kamu Alacakları Kanunu'na göre işlem görerek ayrımcılığa neden olunmamalı ve bu kanunlar da, ulusal program çerçevesinde güncelleştirilmelidir.

TMSF bankalarının satışları ile ilgili olarak söylenebilecekler de; banka satışlarının, Demirbank'ın ucuza satılması, Sümerbank'ın Oyak'a satılması ve Expressbank'ın Tekfen'e satılması haricinde 15 banka için yürümediğidir. Örneğin, 26 Şubat'ta son teklif verme tarihi olan Etibank için süre Kasım'a ertelenmesine rağmen, yeterli teklifin olmamasından dolayı satış yine ertelenmiştir. Sitebank için teklif veren Yunan Bankasının ise, yeterli alım gücü yoktur.

Tahsili Gecikmiş Alacaklar İdaresi'nin ne zaman kurulacağı ve tahsilat süresinin kimler tarafından belirleneceği ile mevcut kriz şartlarında ikinci el piyasasının nasıl işleyeceği bilinmemektedir.

Üzerinde durulması gereken bir nokta da banka birleşmeleri ile ilgilidir. Mevcut ülke şartlarında banka birleşmelerinin teşvik edilmesi ve bunun da vergi avantajı yoluyla ve el koymadan önce yapılması gerekmektedir.

Bir diğer hususta, TMSF bankalarının satış ve tasfiyelerinin ülke ekonomisine getirdiği yükü ilgilidir. Gerçekten de TMSF bankalarının satış ve tasfiyesi ülkeye 25 Milyar \$'lık bir yük getirmiştir ve bu durum gözönüne alındığında, bunların çözülmesinin özel bankalara ne şekilde rahatlık sağlayacağı bilinmemektedir. Çünkü bankaların satış ve tasfiyesi yerine faaliyetlerin durması ile, artan zararlar söz konusu olmaktadır.

I- BDDK'nın Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi

Aşağıda belirtilen hususlarda BDDK'nın kurumsal yapısının güçlendirilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Buna göre;

-Öncelikle BDDK'nın insan kaynakları politikasının oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunun ne zaman ve nasıl yapılacağına dair bir işaret yoktur.

-Yönetim süreci iyileştirilmelidir: BDDK üyelerinin hepsi, emekliliğinin üzerinden uzun yıllar geçmiş kişilerdir. Bu kişilerin modern ve uluslararası bankacılık ve finansal tekniklerle ilgili hiçbir tecrübeleri yoktur. BDDK'nın rant yeri olarak kullanılması, sektörün gelişmesini önlemektedir.

-Sorunlu bankalara yönelik özel birim kurulması ve bunlarla ilgili personelin kullanımı için anında müdahale stratejilerinin geliştirilmesi: Açıklamada bu konudaki çalışmaların devam ettiği söylenmektedir.

-Yeni ortak veri tabanının hizmete girmesi ve uygulama usullerinin geliştirilmesine devam edilmesi: Ancak bu açıklama gerçekçi değildir, çünkü murakıpların eğitimi yetersizdir ve makro hatalardan mikro cezalar çıkartılmakta, bu da sektörde güven bunalımına yol açmaktadır.

-TMSF'nun stratejik planında yer alan, idari ve mali özerkliğin güçlendirilmesi ise mümkün değildir. Çünkü TMSF Merkez Bankası'na bağlı olarak çalışmakta ve bu durumda denetleyen ve yönlendiren aynı kuruluş olmaktadır. Bu yüzden idari ve mali özerkliğin sağlanması için bağımsız bir organ olmalıdır.

-BDDK'nın eylem planı yalnızca görev tarifini yazan bir belgedir ve eylem planı ile ilgili gerçekçi açıklamalarda bulunmamaktadır.

J. Devletin Sermaye Katarak Bankalara El Koyma Olgusu

TMSF'nun 25 milyar \$'a mal olup 800 milyon \$'lık protokol yapması ve henüz hiçbir ödemenin yapılamaması, sektördeki operasyonları başarısızlıkla sonuçlandırmıştır.

Bankaların tüm faaliyetleri durdurulduktan sonra açıkları daha da büyümüş ve zararları artmıştır. Sistemin bu şekilde çalışmasını isteyen sadece BDDK üyeleridir. Çünkü yabancılar ülke riski ve düşük kredi notu yüzünden Türkiye'nin limitlerini arttırmamakta ve bu da yabancılara banka satışlarını engellemektedir. Yabancı bankalar Türkiye'de yeni finansal ürün sunmamakta ve sadece spekülasyonla dövizden para kazanmaktadır. Bu yüzden bankaların yabancılara satışı imkansızdır.

Türkiye'deki büyük gruplar ve bankalar, küçük

Yabancı bankalar Türkiye'de yeni finansal ürün sunmamakta ve sadece spekülasyonla dövizden para kazanmaktadır.

bankaları satın almamaktadır, çünkü hazine bonusu ve çok şubeli bankacılıktan para kazanma dönemi kapanmıştır. Nitekim Etibank için Koç grubu, bazı şubelerin alımı için teklif vermiştir.

TMSF Bankaları'na vergi avantajı sağlanmadan el konulması ve sonradan birleştirilmesi ise, büyük maddi külfetler getirmektedir. Bu yüzden devlet, IMF'ye verilen taahhüt ve ulusal program çerçevesinde Basel kriterini tutturmak amacıyla, durumu bozulan bankalara ortak olmak istemektedir. Daha sonra bu bankalar birleştirilecektir. Bu ise devletin sektördeki ağırlığını arttıracak ve zararlarını büyütecektir. Bunun yapılmaması için şimdiden tedbir alınması gerekmektedir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Bankacılığı'nda BDDK'nın kendi fonksiyonlarını yapamaması yüzünden sektördeki zararlar artmış ve gerek el koyduğu bankaların ve gerek kendisinin işlevi yetersiz kalmıştır. Bankaların etkili denetleme ve düzenlemesi yerine, bankalara el konması alternatifsiz bir durum olarak kamuoyuna gösterilmiştir.

Bundan sonra yapılacak olanlar öncelikle;

1. Bankacılık sektöründe birleşmeleri teşvik etmek ve bunun vergi avantajları yoluyla gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Ondan sonra da primli hisse senedini satarak, bu bankaların borsada satışını sağlamak gerekir. Bu noktada, daha sonraki yıllarda, hisse senedi ile değiştirilebilir tahvil uygulamasına gidileceği önceden söylenmelidir. Bu şekilde borsanın düşmesi önlenirken, bankaların hisseleri değerlendirilmekte ve alıcılara reel getiri sağlanması mümkün olmaktadır.

Bu sistemde; Merkez Bankası'nın karlarından aktarılabilecek bir fon, "market maker" olarak piyasayı düzenlemelidir. Bunun uygulanması ile güven bunalımına belli ölçüde çare bulunacaktır.

2. Türk Bankacılık sisteminin rasyonel çalışması için kredi, rating notunun artması şarttır. Bunun için; makro ekonomik verilerle ilgili 20 yıla uzanan ekonometrik modeller dahilinde planlar yapılmalıdır (Malezya örneğindeki gibi). Bunları yaparken piyasanın dengelerinin bozulmamasına ve müdahalenin olmamasına dikkat edilmelidir.

3. Türk Bankacılık sistemindeki kısa vadeli spekülasyonların önlenmesi için borsadan yapılan işlemlerin döviz yönlenmesi önlenmelidir. Bunun için bankaların kayıt düzenindeki para hareketleri takip edilmelidir.

4. Bankalardaki mevduatı uzun dönemde TL'ye çevirmek için güven bunalımının aşılması şarttır. Bu amaçla DTH (Döviz Tevdiat Hesabı) hesaplarının, Türk Lirası'nın primli olarak ödenmesi ile bozdurulması teşvik edilmelidir.

5. Bankacılık sisteminde enflasyon muhasebesi her alanda gerçekçi olarak kullanılmalıdır. Vergi, bankacılık işlemlerinden değil, belli oranda rant gelirinden ve servetten alınmalıdır.

6. Bankaların sermaye yapılarını geliştirmek için primli hisseler yoluyla sistem dışında olan parayı sisteme çekmek gerekmektedir. Bunun için güven bunalımının aşılması şarttır. Bankaları yabancılarla satmak, uzun vadeli çözüm değildir. Bankacılık sektörü gelişmiş, tüm AB, ABD ve Japonya'da bankaların sermayeleri, kendi özel yurtiçi sermayeleridir. Bankacılığın dışa açılması, yerli bankaları ucuza satmakla değil, yabancı bankalarla yurt içinde ve dışında spekülasyona kaçmadan, reel sektörü destekleyerek ve yeni finansal ürünleri kullanarak gerçekleşmelidir. Aksi takdirde ucuza giden bankaların bedelini tüm ülke ödemektedir.

7. TMSF garantisi, kademeli olarak indirilmelidir ve bankaların risk değerleri doğrultusunda fon primleri kesilmelidir.

Bankaların etkili denetleme ve düzenlemesi yerine, bankalara el konması alternatifsiz bir durum olarak kamuoyuna gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Apak, Sudi; *Ekonomide Güven, Yönetim ve Fondaki Bankalar*, MUFAD Dergisi,

Sayı 10, Nisan 2001, s. 37-40.

Apak, Sudi; *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve Fondaki Bankalar*, MUFAD Dergisi, *sayı 11, Temmuz 2001, s.30-34.*

Apak, Sudi; *Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma*, BDDK ve Fon Bankaları,

Sayı: 12, Ekim 2001, s. 35-41.

Boatright, John R; *Ethics in Finance*, Blackwell Publishers, Oxford, 1999.

Cade, Eddie; *Managing Banking Risks*, Greasham Books, Cambridge, 1997.

Green, Peter Sheldon; *Reputation Risk Management*, Financial Times Pitman Publishing, 1992.

Hempel, George H., Simonson, Donald G.; *Bank Management*, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1999.

Türkiye Bankalar Birliği, Banks in Turkey-2000, İstanbul, Mayıs, 2001.

1. GİRİŞ

Türk bankacılık tarihi genel olarak irdelendiğinde gerek Osmanlı Devleti ile Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen ilk dönemlerde ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin ileriki yılları ile günümüze kadar uzanan süreçte Türk Bankacılık Sektörünün yapısı ve gelişiminin ekonomik gelişme düzeyi ile çok iç içe olduğu ve ekonominin genel yapısı ve performansından oldukça fazla etkilendiği görülebilmektedir. Bu bağlamda, özellikle Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllardan yakın tarihe kadar uzanan ve dönemler halinde izlenen ekonomik politikalar Türk bankacılığının yapısı ve gelişimine dönük politikaların şekillenmesinde rol oynadığı gibi, günümüzde de bankacılık kesimi gerek kendi iç bünyesinden kaynaklanan sorunlar ve gerekse ekonomide yaşanan çalkantıların yanısıra, özellikle ekonomik ve siyasi aktörlerin söz konusu çalkantıları aşmada bankacılık kesimine sıkça başvurması, sektörden usulsüz kredi kullanımı, kamu bankalarına yüklenen görev zararları, sektörün bir finansman kaynağı gibi görülmesine dönük politikalar bağlamında oldukça sıkıntılı bir süreçten geçmekte ve henüz alınan ve bir kısmı uygulamaya konan, bir kısmı ise uygulamayı bekleyen kararlarla bu süreci aşmaya çalışmaktadır.

Dolayısıyla, bu perspektif içerisinde çalışmamızın ana konusunu Türk Bankacılık Tarihinin, Osmanlı Devleti'nden başlamak üzere dönem dönem, kısmen ekonomik politikalarla da ilişkilendirilerek irdelenmesi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, 1980 sonrası dönemin ele alınması sırasında sektörün yakın tarihinde izlediği performans da rakamsal verilerin ışığında değerlendirilmeye çalışılmış, ayrıca son dönemde yaşadığı ve güncelliğini koruyan sorunlar ile bunların giderilmesine dönük önlemlere de kısaca değinilmiştir.

2. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Osmanlı Devleti'nde bankacılık, Hazine'nin finansman gereksiniminin karşılanması amacıyla ile azınlıklar tarafından başlatılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra, 1847'de Bank-ı Dersaadet İstanbul Bankası (Bangué de Constantinople) kurulmuş olmakla birlikte, 1852'de faaliyetine son verilmiştir (Akgüç; 1975:10).

Osmanlı Devleti'nde modern anlamdaki ilk ticaret ve mevduat bankası 1856'da kurulan Ottoman

Bank'dır. Banka, başlangıçta İngiliz sermayesi ile kurulmuş, 1863 yılında Fransız sermayesinin de katılımı ile Bank-ı Osmanli Şahane adını alarak, banknot çıkarma hak ve yetkisini kazanmıştır. Söz konusu banka ülkemizde kurulan ilk emisyon bankasıdır (Öcal, 1973:13).

Dış borçlardaki aşırı artışa bağlı olarak, 1881 Muharrem Karamamesi ile gelir kaynaklarının denetimi ve borç yönetimi, "Düyun-u Umumiye" olarak adlandırılan uluslararası bir kuruluşla bırakılmış ve devletin borçlanma olanaklarının artırılması istenmiştir. Yabancı sermaye girişi Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra daha da artmıştır. Bu dönemde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar Hazine'ye borç vermekten çok, Osmanlı Devleti'nin kendi ülkeleri ile olan ticaretini artırmaya çalışmışlar, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren yabancı firmalara ve yabancı uyruklu işadamlarına kredi sağlamışlar, ulaşım ve madencilik sektörlerinde yatırımlara girişmişler ve bu alanlarda çalışan yabancı firmalara aracılık etmişlerdir (Akgüç; 1989:11).

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra faaliyete geçen yabancı bankalardan Credit Lynoe İstanbul ve İzmir'de, Alman Deutsche Bank İstanbul'da, şube düzeyinde, Deutsche Orient Bank, Alman Filistin Bankası ve Rus Ticareti Hariciye Bankası sermaye düzeyinde örgütlenmişlerdir (Yazgan; 1973:16).

Öte yandan, Cumhuriyetten önce çok az sayıda ulusal banka kurulmuş olup, kuruluş tarihleri 1863 ve sonraki yıllara rastlanmaktadır. Ancak bunların çok azı Cumhuriyet dönemine aksetmiştir (Parasız; 1985:90 ve Ankara Üniv. AT. Araştırma ve Uygulama Merkezi; 1990:23).

Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan ilk ulusal banka "Memleket Sandıkları"dır. İlk tarımsal kredi sandığı özelliği de taşıyan Kurumun adı daha sonra "Menafi Sandıkları" olarak değiştirilmiştir. Sözü geçen kuruluş daha sonra Ziraat Bankası'nın kurulması üzerine tüm alacaklarını bu bankaya devretmiştir (Yüzgün; 1982:11).

Ayrıca, İstanbul Emniyet Sandığı da Cumhuriyet öncesi kurulmuş olan bir diğer ulusal bankadır. Batı ülkelerindeki tasarruf bankalarına benzetilebilen ve Cumhuriyet döneminde de faaliyetine devam eden bu banka, 1984 yılında yakın ilişki içinde bulunduğu T.C. Ziraat Bankası'na katılarak, tüzel kişiliğini yitirmiştir

Sumru
Bakan*

Osmanlı
Devleti'nde
bankacılık,
Hazine'nin
finansman
gereksiniminin
karşlanması
amacı ile
azınlıklar
tarafından
başlatılmıştır.

*Dr.
Harran Üniversitesi
İİBF

(Akgüç; 1989:13-14).

Ziraat Bankası ise 1888 yılında bir devlet bankası olarak kurulmuştur. 1916 yılında yasayla kurulmuş bir kamu kurumu niteliği kazanan Banka, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçen en köklü ulusal kuruluş olup, bu dönemde bir İktisadi Devlet Teşekkülü'ne dönüşerek, T.C. Ziraat Bankası adını almıştır (Yazıcı; 2000:8 ve Akgüç; 1989:13).

Birinci Dünya Savaşı sonrası 1917 yılında kurulan İtibar-ı Milli Bankası ise bir ticaret bankası olarak kurulmuş olmanın yanında, tarım, sanayi ve bayındırlık hizmetlerinde bulunma görevi üstlenmiş, ancak 1927 yılında Türkiye İş Bankası ile birleştirilmiştir.

Sonuç olarak, bütün bu gelişmelere ve çok sayıda ulusal banka kurulmuş olmasına karşın, Cumhuriyet öncesi dönemde, yabancı bankaların bankacılık sistemine egemen oldukları ve "borçlanma bankacılığı" adı verilen çarpık bir bankacılık sisteminin var olduğu söylenebilir.

3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM

3.1. 1923-1933 Dönemi:

Cumhuriyet döneminde ulusal sanayi ve bankacılığın geliştirilmesi çabaları ön plana çıkmıştır. Bu amaçla ilk adım Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre önce toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde atılmış ve Kongre'de bir "ana ticaret bankası" kurulması yönünde alınan karar üzerine 26 Ağustos 1924'de Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki ilk büyük özel sektör bankası ünvanını taşıyan Banka, ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacı ile gerek sanayi ve ticaret sektörlerine kredi vermek ve gerekse sanayi ve ticari girişimlerde bulunmak görevlerini üstlenmiştir (Artun; 1983:42).

Türkiye Sanayi ve Maden Bankası da İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde 19 Nisan 1925 tarihinde kurulmuştur. Ülke sanayi ve madenlerini geliştirmek amacı taşıyan ve bir sanayi kredi bankası özelliği gösteren bankanın işletmecilik yönü 1932'de kurulan Devlet Sanayi Ofisi'ne, bankacılık yönü ise yine aynı yıl Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devredilmiştir (Akgüç; 1974:83 ve Artun; 1983:25).

Emlak ve Eytam Bankası ise inşaat sektörüne kredi vermek amacı ile kurulmuş, 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası'na dönüşmüştür (Akgüç; 1974:84).

Söz konusu dönemde kurulmuş olan bir başka banka da T.C. Merkez Bankası'dır. Sözü geçen banka 11 Haziran 1930 tarih ve 1915 sayılı yasa ile anonim şirket statüsünde, merkezi bir para organı olarak oluşturulmuş ve 3 Ekim 1931'de çalışmaya

başlamıştır (Keyder; 1991:46).

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen ilk dönem olan 1923-1930 yılları arasında çok sayıda yerel bankanın kurulmuş olduğu ve yerel bankacılığın da önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bunlardan bazıları; Aksaray Halk Bankası (1924), Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası (1926), Nevşehir Bankası (1927), Denizli İktisat Bankası (1927) şeklinde sıralanabilir (Disk/Bank-Sen; 1995:42).

3.2. 1933-1945 Dönemi

Türkiye'de 1930'lu yıllar bazı özel amaçlı devlet bankalarının kurulmaya başlandığı bir dönem olmuştur (Artun; 1983:44). Özellikle, 1933-1938 yılları arasında ardı ardına önemli devlet bankalarının kurulduğu görülmektedir. Bu durum, 1932 yılında hazırlıklarına başlanıp, 1934 yılında yürürlüğü giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde uygulamaya konan "devlet eliyle sanayileşme" politikasının bankacılık sektörüne de yansımaları şeklinde değerlendirilebilir (Akgüç; 1975:23). Söz konusu dönemde özel yasalarla kurulan, bir kısmının finansman ve işletme sorumluluklarını birlikte üstlendiği bu bankalar kronolojik olarak; Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937), Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938) şeklinde sıralanabilir (Akgüç; 1989:30 ve Ankara Üniv. AT Araştırma ve Uygulama Merkezi; 1990:29).

Söz konusu bankaların işlevleri genel bankacılık hizmeti yapmanın yanısıra, çeşitli sanayi kollarına kredi, teknik yardım sağlama, bu tür kuruluşların oluşumuna öncülük etme ve ortak olma yoluyla ülke sanayii ve kalkınmasına yardımcı olmak şeklinde dile getirilebilir.

II. Dünya Savaşı'nı kapsayan 1940-1945 yılları ise tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de ekonomik daralmayı birlikte getirdiğinden, bankacılık da bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir (Disk/Bank-Sen; 1995:55).

3.3. 1945-1960 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, 1946 yılı ekonomik açıdan bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Bu yıldan itibaren 1930'lu yıllarda izlenen kapalı, korumacı ekonomi politikalarının yerini, daha liberal ve özel sektörü destekleyen, dışa açık politikaları almış olması bankacılık kesimini de etkilemiştir (Disk/Bank-Sen; 1995:55 ve Akgüç; 1989:39).

Bu gelişmelere paralel olarak, 1950'li yıllar özel sektör banka sayısında hızlı bir artışın yaşandığı bir dönem yansıtmaktadır. Bu dönemde kurulmuş olan özel sermayeli bankalar arasında, Yapı ve Kredi

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen ilk dönem olan 1923-1930 yılları arasında çok sayıda yerel bankanın kurulmuş olduğu ve yerel bankacılığın da önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Anlaşılan bu yıl da bütün gözler üzerimizde olacak..

PROFİLO

Tekstil' de TUNALAR...

Tekstil sektöründe 25 yıllık deneyimi olan kuruluşumuz; dokuma, boyama ve paketleme aşamalarını entegre olarak yürüten, Polyester ve Polikoton masa örtüleri konusunda uzmanlaşmış bir kuruluştur.

Tunalar Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Show Room: Baytarahmet Sok. No:8 80220 Nişantası - İstanbul - TÜRKİYE Tel: (0212) 240 13 73 • 241 73 99 Fax: (0212) 247 42 48
Company Factory: Park Sok. No:45 80340 Çağlayan - İstanbul - TÜRKİYE Tel:+90 (0212)234 02 71 - 248 27 87 Fax:+90 (0212) 2230 80 84

Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Denizcilik Bankası, İstanbul Bankası, Şekerbank, Pamukbank ve Demirbank vb. yer almaktadır (Kocaimamoğlu; 1977:689).

Bu dönemde özel yasalarla kurulmuş olan üç adet banka da bulunmaktadır. Bu bankalar sırası ile, Denizcilik Bankası (1952), Türkiye Vakıflar Bankası (1954) ve Türkiye Öğretmenler Bankası (1959) şeklinde sıralanabilir (Akgüç; 1974:87).

Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinin 1950'li yılların sonlarına doğru yaşadığı bunalım ve durgunluk çok sayıda bankanın faaliyetinin sona ermesine neden olmuştur. Bu nedenle 1960 yılında tasarruf sahiplerinin haklarını güvence altına almak amacıyla T.C. Merkez Bankası nezdinde, Bankalar Tasfiye Fonu kurulmuş, 1938 yılında söz konusu Fon, Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu'na devredilmiştir (Öcal; 1992:144).

Anılan dönemde yasal açıdan da iki önemli yenilik getirilmiştir. Bunlardan ilki 26.03.1958 tarih ve 7129 sayılı Bankalar Yasası'nın kabulü ve ikincisi ise yine aynı yıl Türkiye Bankalar Birliği'nin kurulmasıdır (Akgüç; 1974:88).

Özetle; 1945-1960 dönemi uygulanan liberal ekonomik, politikalar ve özel sektörü destekleyici politikalar bağlamında bankacılığın da özel sektör ağırlıklı geliştiği bir dönemi yansıtmaktadır.

3.4. 1960-1980 Dönemi

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda planlı döneme girmesi ile birlikte, Türk Bankacılığı da 1960-1980 döneminde, söz konusu kalkınma planlarında belirtilen ilkelere uygun bir yapıda gelişmiştir. Bu dönemin bankacılık açısından ön plana çıkan özellikleri uzman bankalara, kalkınma ve yatırım bankalarına önem verilmesi, ticari bankaların kurulmasına sınırlama getirilmiş olmasıdır. Ayrıca bu dönemde, özellikle de 1970'lerin başlarında holdingleşmenin hız kazandığı ve buna paralel olarak holding bankacılığının geliştiği görülmektedir (Aytekin; 2000:18).

1960 sonrası uygulamaya konan ithal ikameci sanayileşme politikalarına uygun olarak, bankacılık kesiminde güdümlü faiz politikası uygulanmış ve faiz oranları T.C. Merkez bankası tarafından belirlenmiştir. Ayrıca, kredi politikası da kalkınma planlarında öngörüldüğü şekilde kredilerin dengeli ve verimli dağılım hedefi doğrultusunda geliştirilmiştir (Aytekin; 2000:18-19).

Diğer yandan planlı dönemde, yabancı bankalar da dahil olmak üzere yeni banka kuruluşlarının sayısı sınırlandırılmış ve çok sayıda küçük banka yerine, az sayıda büyük banka kurulması yönünde bir eğilim

ortaya çıkmıştır. Böylece, özellikle 1960 yılından sonra küçük bankaların tasfiyesi hızlanarak, bankalar arasında birleşmeler ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde banka sayısındaki azalmaya karşın hem yerli, hem de yabancı banka şube sayısında artış görülmesi dikkat çekicidir (Akgüç; 1975:40-41).

Buna göre sözü geçen dönemde, 1960-1972 yılları arasında T.C. Turizm Bankası (1962), Anadolu Bankası (1962), Sınai ve Yatırım Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Türkiye Maden Bankası (1969) kurulmuştur (Akgüç; 1974: 89).

Kısacası, 1960-1980 dönemi, uygulanan ekonomik politikalar bağlamında, ticaret bankalarının kuruluşuna sınırlama getirildiği, kalkınma ve yatırım bankacılığının ön plana çıktığı, özellikle 1970'lerden sonra holding bankacılığının hız kazandığı ve bankaların aşırı şubeleşme yoluyla rekabet etme eğilimi içine girdiği bir dönemi yansıtmaktadır.

3.5. 1980'den Günümüze Kadar Olan Dönem

Planlı kalkınma dönemini yansıtan 1960-1980 arası ihracat artışına ve kaynakların etkin kullanımına önem vermeksizin yürütülen sanayileşme politikaları ve ard arda gelen iki petrol krizi ile birlikte, ekonomi 1970'lerin sonunda bir darboğaz içine girmiştir. 1979 yılı sonunda çok ciddi bir döviz krizi eşliğinde yüksek oranlı enflasyonla karşı karşıya kalınmış ve bu nedenle 24 Ocak 1980'de bir istikrar ve yapısal değişim programı uygulamaya konmuştur.

Program hedefine uygun olarak yürürlüğe giren dış açılma, serbest pazar ekonomisine geçiş ve liberalleşme politikalarından en çok etkilenen ve değişim içine giren sektörlerden biri bankacılık olmuştur. Buna paralel olarak, Türk Bankacılık Kesimi de 1980'lerden itibaren hızlı bir gelişme kaydederek, uluslar arası banka ve finans sistemi ile bütünleşme sürecine girmiştir. Söz konusu dönemde serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte dış dünya ile ekonomik ve mali bütünleşmenin gerçekleştirilmesi gibi yapısal değişime yönelik politikalar hayata geçirilmiştir (Asomedy, 1998:39).

Yine aynı yıllarda tüm dünyada finansal pazarların serbestleştirilmesi eğiliminin ortaya çıkmasının, bunda önemli bir rolü olduğu söylenebilir (Öcal; 1992:148).

Finansal liberalleşmeye dönük ilk uygulama "Temmuz Bankacılığı" adı ile anılan ve 1 Temmuz 1980'de öncelikle vadesiz mevduata verilen faizler ile bazı tercihli kredilerden alınan faizler dışında, faiz oranlarının serbest bırakılarak, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi ve bankaların mevduat sertifikası çıkarmalarına izin verilmesidir (Disk/Bank-

**Türk
Bankacılık
Kesimi de
1980'lerden
itibaren hızlı
bir gelişme
kaydederek,
uluslar arası
banka ve
finans sistemi
ile bütünleşme
sürecine
girmiştir.**

Sen; 1995:75-79).

1980 sonrası ekonominin dışa açılması ve dünya finans sistemi ile bütünleşme çabalarının bir sonucu olarak bankacılık sektöründe de dışa açılma yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Böylece şube, ticaret bankası yatırım bankası düzeyinde birçok yabancı banka faaliyete geçtiği ve Türk bankaları ile ortaklık kurduğu gibi, Türk bankaları da yurt dışında şube açma, banka kurma vb. yollarla örgütlenmişlerdir (Akgüç; 1989:70-71 ve Sayılğan; 1990:85).

1980 sonrası döneme damgasını vuran bir başka olgu, teknolojinin kullanımının yaygınlaşması ve elektronik bankacılığa geçiş olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, önce 1980'li yıllarla birlikte şubelerin otomasyona geçirilmesi, bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve daha ileri aşamalarda Otomatik Para Ödeme Makinelerini (ATM) devreye sokulması gösterilebilir (Asomedy; 1998:39-40). Ayrıca, bankalar hizmet çeşitliliğine giderek, uluslararası finans piyasalarında uygulanan tüm finansman şekil ve tekniklerinin ülkemize aktarılmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda, birçok yerli ve yabancı banka dış ticaret finansmanı, sermaye piyasası işlemleri, leasing, factoring, forfaiting, yatırım yönetimi, mali danışmanlık vb. hizmetlerle piyasada yer almıştır (Ankara Üniv. AT Araştırma ve Uygulama Merkezi; 1990:44).

1980 öncesinin aksine, çok şube yerine, yeterli ve gerekli sayıda şube anlayışını destekleyen düzenlemeler, 1980 sonrası ortaya çıkan bir başka eğilimdir (Sayılğan; 1999:84).

Öte yandan, bankacılık kesiminde işlemlerin çeşitlenmesi ve batık donuk krediler sorunu nedeni ile daha etkin bir denetim gözetim mekanizması oluşturulması amacı ile birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar; tahsil gecikmiş alacakların tanımı yapılarak, bu alacaklar için ayrılması zorunlu özel ve serbest karşılık oranlarının belirlenmesi, tek düzen hesap planı ile tek düzen raporlama sistemine geçilmesi, bankaların Başbakanlık tarafından belirlenen bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetleme zorunluluğunun getirilmesi şeklinde sıralanabilir (Ada; 1992:79).

Bunun yanı sıra; bankacığın gelişimi ve dünya finans piyasaları ile bütünleşebilmesi amacı ile getirilen diğer yasal düzenlemeler ise 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu'nun oluşturularak, Sermaye Piyasası Kanunu'nun yenilenmesi, 1985'de Devlet iç borçlanma senetlerinin ihale yoluyla satışına başlanması 1986'da bankalararası para piyasasının oluşturulması, yerleşik kişilere döviz

tutma ve döviz tevdiat hesabı açma izninin verilmesi, 1987'de Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerini başlatması, 1988'de efektif ve döviz ile 1989'da altın piyasalarının kurulması olarak ana başlıklar halinde dile getirilebilir (Ada; 1992:79).

1980'lerden itibaren ise Türk bankalarının şube açma, banka satın alma ve yabancı bankalarla ortaklık kurma çabaları yoğunlaşmıştır (Özkan; 1992:42).

Diğer yandan, 1990'lı yılların başında ekonomik performanstaki dalgalanmalara bağlı olarak, bankacılık kesimi aktif toplamlarında da iniş çıkışlar yaşanmasına karşın, 5 Nisan 1995 kararlarının ardından, 1999'a kadar bir iyileşme sağlandığı söylenebilir (Bankacılar Dergisi, 1996:9 ve Uzunoglu; 1998:72).

Çizelge 1'de yer alan ve 1996 ile 1999 yılı verilerini içeren rakamlar irdelendiğinde, bankacılık kesimi aktif toplamlarının giderek arttığı, toplam aktiflerin GSMH içindeki payının ise 1996'da yüzde 45.2 iken 1999'da yüzde 92'yi bulduğu gözlenmektedir.

ÇİZELGE 1: BANKACILIK KESİMİ AKTİF BÜYÜKLÜKLERİ VE AKTİF BÜYÜKLÜKLERİNİN GSMH'YA ORANI (%)

YILLAR	AKTİF TOPLAMLARI		AKTİF TOPLAMI/GSMH (%)
	(MİLYON) \$	(Milyar) TL	
1996	83.3	8.959	45.2
1997	94.6	19.379	48.8
1998	116.389	36.511 ⁽²⁾	69
1999	133.5 ⁽¹⁾	72.121 ⁽³⁾	92

(1) Milyar \$

(2) Trilyon TL

(3) Katrilyon TL

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız, 1996, 1997, 1998, 1999

Çizelgeye göre özel sermayeli ticaret bankaları yüzde 6 gibi çok düşük bir büyüme oranı yakalamıştır. Bu durum Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu'na devredilen bankalardan kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, banka gruplarının toplam mevduat, toplam kredi ve toplam aktif itibarıyla sektörden aldıkları pay da Çizelge 3'te görülmektedir. Buna göre, ticaret bankalarının toplam aktif içerisindeki payının 1990 yılından 1998 yılına dek bir parça artış göstermiş olmasına karşın, 1999 yılında bir değişiklik ortaya çıkmamış ve yüzde 95 düzeyinde kalmıştır. Bununla birlikte, toplam mevduat payı da 1990 yılından bu yana değişmemiş krediler

1980 sonrası döneme damgasını vuran bir başka olgu, teknolojinin kullanımının yaygınlaşması ve elektronik bankacılığa geçiş olarak ifade edilebilir.

içerisindeki payı ise artış göstermiştir.

ÇİZELGE 2: BANKA GRUPLARINA GÖRE TOPLAM AKTİFLER

Banka Grupları	Aktif Toplamlar					
	Trilyon TL.			Milyon \$		
	1998	1999	Yüzde Değişim	1998	1999	Yüzde Değişim
Ticaret Bankaları	34.771	68.681	96	110.843	127.165	14
Kamusal Sermayeli	12.548	25.18	96	40.03	46.625	14
Özel Sermayeli	20.690	35.67	82	65.696	66.060	6
Fondaki Bankalar	-	4.054	317	-	7.506	142
Yabancı Sermayeli	1.614	3.766	133	5.143	6.973	36
Kalkınma ve Yatırım	1.740	3.440	98	5.547	6368	15
Sektör	36.511	72.121	96	116.389	133.533	14

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği; Bankalarınız 1998, 1999

ÇİZELGE 3: BANKA GRUPLARININ SEKTÖRDEN ALDIĞI PAYLAR

Banka Grupları	Top. Aktifler			Top. Mevduat			Top. Krediler		
	1990	1998	1999	1990	1998	1999	1990	1998	1999
Ticaret Bankaları	91	95	95	100	100	100	88	91	90
Kamusal Sermayeli	45	35	35	49	41	40	45	29	28
Özel Sermayeli	44	53	49	49	52	46	40	58	55
Fondaki Bankalar	-	2.6	6	-	4	11	-	2	4
Yabancı Sermayeli	3	4	5	2	3	3	3	3	3
Kalkınma ve Yat. B.	9.	5	5	-	-	12	12	9	10
Sektör	100	100	100	100	100	100	100	100	100

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği; Bankalarınız 1999:43

Türk Bankacılık Kesiminin son yıllardaki genel görünümüne dönük analiz içerisinde diğer önemli bir öge de sektördeki yoğunlaşma oranıdır. Buna göre, ilk beş ve on banka itibarıyla yapılan ve Çizelge 4'te yer alan değerlendirmede, yoğunlaşmanın son yıllarda azalmış olmasına karşın, 1999 yılında ilk beş banka itibarıyla artış gösterdiği, ilk on banka için ise değişmediği görülebilmektedir.

ÇİZELGE 4: BANKACILIK KESİMİ YOĞUNLAŞMA DÜZEYİ (%)

	1990	1995	1996	1997	1998	1999
İlk beş banka						
T. Aktif	54	48	46	44	44	46
T. Mevduat	59	53	52	47	49	50
T. Kredi	57	50	46	46	40	42
İlk on banka						
T. Aktif	75	71	69	67	68	68
T. Mevduat	85	73	72	70	73	69
T. Kredi	78	75	72	72	73	73

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği; Bankalarınız 1999:44

Türk Bankacılık Kesiminin toplam aktiflerinin Çizelge 5'teki veriler ışığında, Eylül 2000 itibarıyla yüzde 58'lik artışla, 95.946 trilyon TL olarak gerçekleştiği, bunun 91.740 trilyon TL'sinin ticaret bankalarından kaynaklandığı görülebilmektedir. Söz konusu verilere göre, ticaret bankaları içinde ise toplam aktiflerde en büyük artış özel sermayeli

ÇİZELGE 5: BANKACILIK KESİMİNİN 1999-2000 EYLÜL DÖNEMİ BANKA GRUPLARINA GÖRE AKTİF TOPLAMLARI.

Banka Grupları	Aktif Toplamları			
	Trilyon TL.	Yıllık % Değişim	Milyon \$	Yıllık % Değişim
Ticaret Bankaları	91.740	58	137.772	91.740
Kamu Bank.	31.991	52	48.043	31.991
Özel Bank.	51.549	57	77.414	51.549
Fondaki Bank.	3.064	104	4.601	3.064
Yabancı Bank.	5.136	76	7.714	5.136
Kalkınma ve Yat. Bank.	4.206	64	6.316	4.206
Toplam	95.946	58	144.088	95.946

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:3

bankalarda yaşanmıştır.

Çizelge 6'da ise 1999-2000 Eylül dönemi itibarıyla banka gruplarının toplam aktif, toplam mevduat ve toplam krediler içerisindeki payları yer almaktadır. Söz konusu rakamlara göre gerek toplam aktif ve gerekse toplam mevduat ve krediler itibarıyla banka grupları bazında en büyük artış özel sermayeli ticaret bankalarında görülmekle birlikte, iki dönem arasında

ÇİZELGE 6: BANKA GRUPLARININ 1999-2000 EYLÜL DÖNEMİ İTİBARIYLA SEKTÖR PAYLARI

Banka Grupları	Toplam Aktifler		Toplam Mevduat		Toplam Krediler	
	1999 Eylül	2000 Eylül	1999 Eylül	2000 Eylül	1999 Eylül	2000 Eylül
Ticaret Bankaları	96	96	100	100	91	91
Kamu Bank.	35	34	40	38	27	26
Özel Bank.	54	54	54	49	60	61
Fondaki Bank.	2	3	4	10	1	2
Yabancı Bank.	5	5	2	3	3	3
Kalkınma ve Yat. Bank.	4	4	-	-	10	9

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:4

genel olarak önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır.

Aynı dönem itibarıyla Çizelge 7'de gösterilen bankacılık sektöründeki yoğunlaşma oranına bakıldığında da gerek ilk beş banka ve gerekse ilk on banka için yoğunlaşma oranının genel olarak arttığı

ÇİZELGE 7: BANKACILIK KESİMİNDE 1999-2000 EYLÜL DÖNEMİ İTİBARI İLE YOĞUNLAŞMA ORANLARI*(%)

	T. Aktifler		T. Mevduat		T. Krediler	
	1999 Eylül	2000 Eylül	1999 Eylül	2000 Eylül	1999 Eylül	2000 Eylül
İlk beş banka	45	47	49	50	41	39
İlk on banka	67	68	71	67	66	70

* Toplam Aktiflere göre

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:4

görülmektedir.

Çizelge 8'de ise bankacılık kesimi aktiflerinin kalemler halinde dökümü görülmektedir. Buna göre toplam aktifler içerisinde Eylül 1999'da en büyük payı likit aktifler, ikinci sırayı ise krediler alırken, 2000 yılı Eylül dönemi için her iki kalemin de toplam aktifler

ÇİZELGE 8: TÜRK BANKACILIK KESİMİ AKTİFLERİNİN 1999-2000 EYLÜL DÖNEMİ İTİBARI İLE DURUMU

	Trilyon TL	Milyon \$	Yıllık % Değişim		Yüzde Pay	
			TL	\$	Eylül 1999	Eylül 2000
Likit Aktifler	31.502	47.310	48	2	34	33
Krediler	31.824	47.793	68	16	31	33
Donuk Aktifler	12.835	19.276	157	77	8	13
Net Takipteki Alacaklar	1.277	1.918	32	-9	2	1
İştirakler	1.850	2.778	476	296	0	2
Bağlı değ. ve sabit kıy.	9.709	14.581	163	81	6	10
Diğer Aktifler	19.783	29.709	27	-13	26	21
Toplam Aktifler	95.946	144.088	58	9	100	100

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:5

içerisindeki payı eşitlenmiştir.

Ekonomik gelişme ile ilintili bir başka kalem de takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payıdır. Çizelge 9'da yer alan söz konusu verilere göre takipteki kredilerin toplam kredilere oranı gerek 1998-1999 yıl sonu ve gerekse 1999-2000 Eylül dönemi itibarıyla toplam bazda artış göstermekle birlikte, özel sermayeli ticaret bankaları ile fona devredilen bankalarda ve kalkınma ve yatırım bankalarında

ÇİZELGE 9: TAKİPTEKİ KREDİLER/TOPLAM KREDİLER (%)

	Aralık 1998	Eylül 1999	Aralık 1999	Eylül 2000
Ticaret Bankaları	7.7	9.3	11.7	10.0
Kamu	5.6	11.4	10.0	12.7
Özel	2.4	3.3	3.6	2.9
Fondaki Bankalar	-	238.8	162.8	185.1
Yabancı Bankalar	1.3	2.9	2.7	3.2
Kalk. ve yatırım bank.	2.2	2.5	2.0	2.1
Toplam	7.2	8.7	10.7	9.3

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:5

küçük bir miktar azalma göstermiştir.

Çizelge 10'da ise Eylül 2000 itibarıyla bankacılık kesimi pasiflerinin yapısı ve gelişimi görülmektedir. Buna göre toplam mevduatlar Eylül 2000 döneminde bir önceki döneme göre TL bazında yüzde 61, Dolar bazında ise yüzde 11 oranında değişirken, bunun büyük ölçüde döviz tevdiat hesaplarından

ÇİZELGE 10: PASİFLERİN GELİŞİMİ VE YAPISI EYLÜL 2000

	Trilyon TL	Milyon \$	Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
			TL	\$	Eylül 1999	Eylül 2000
Mevduat	64.947	97.534	61	11	66	68
TL	31.786	47.734	54	6	34	33
YP	33.161	49.800	69	17	32	35
Mevduat dışı	17.371	26.087	83	26	16	18
Öz Kaynaklar	4.932	7.407	43	-1	6	5
Ödenmişler	5.254	7.891	82	26	5	5
Rezervler	1.266	1.902	94	34	1	1
Yeniden değ.	3.198	4.803	295	172	1	3
Zarar	4.786	7.187	434	267	1	5
Toplam kar	1.877	2.818	20	-18	3	2
Dönem karı	1.814	2.724	17	-19	3	2
Diğer pasifler	6.819	10.241	12	-23	10	7
Toplam	95.946	144.088	58	9	100	100

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:6

kaynaklandığı göze çarpmaktadır.

Özkaynaklar ise Eylül 2000 döneminde toplam kâr (geçmiş yıl kârları ve dönem kârı) dikkate alınmaksızın yüzde 43 oranında artarken, büyümenin bir önceki yılın aynı dönemine oranla yavaşladığı, Dolar bazında ise yüzde 1 oranında gerilediği göze çarpmaktadır. Öz kaynaklar 1999 yılı sonunda da net kâr dahil edilmeksizin, 1998 yılına göre dolar bazında yüzde 41 oranında azalarak, 3,6 milyar dolara

gerilemiştir. Bu gerilemenin nedeninin her iki dönemde de fona devredilen bankaların bilançolarında gizlenmiş zararların ortaya çıkması olmuştur (Bankacılar Dergisi; 2000:6).

Diğer yandan sektörün 1999 yılı sonu net dönem kârı yüzde 14'lük bir artışla, 4.2 milyar dolara ulaştığı halde, net dönem zararı 4.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllardan gelen zararın da dahil edilmesi ile 1999 yılı sonu toplam zararı 5.7 milyar doları bulmaktadır. Büyük ölçüde fondaki bankalar nedeniyle büyüyen zarar rakamı sonucu Türk Bankacılık Kesimi 1999 yılını zararlı kapatmıştır. 1998 yılı sonunda ise net kâr yaklaşık 3.7 milyar dolar iken, dönem zararı 1.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve sektör kâr etmeyi başarmıştır (Türkiye Bankalar Birliği; 2000:49). Söz konusu durum Çizelge 11'deki veriler ışığında Eylül 2000 itibarıyla da değerlendirilebilmektedir. Buna göre Eylül 2000 döneminde net kâr 86 milyon dolar iken, dönem zararının 2.638 milyar dolara ulaştığı ve sektörün net kârının dolar bazında yüzde 97 oranında

ÇİZELGE 11: BANKACILIK KESİMİ EYLÜL 2000 İTİBARIYLA NET DÖNEM KÂR-ZARARI

	Milyon \$			Yüzde Değişim %		
	Toplam Kar	Zarar	Net Kar	Toplam Kar	Zarar	Net Kar
Ticaret Bankaları	2.467	2.636	-169	17	247	108
Kamu Bank.	264	191	73	-3	22	-36
Özel Bank.	2.022	81	1.941	-14	80	-15
Fondaki Bank.	0	347	-2347	100	321	340
Yabancı Bank.	181	17	164	-48	1.600	-53
Kalkınma ve Yatırım Bank.	258	2	256	-32	-	-33
Toplam	2.727	2.638	86	-19	247	-97

* Sadece kâr eden bankaların toplam kâr

KAYNAK: Bankacılar Dergisi; 2000:7

azaldığı görülebilmektedir.

Öte yandan Çizelge 12'ye göre yapılacak değerlendirmenin ışığında, toplam banka ve şube sayısının 1995 yılından Eylül 2000 dönemine kadar artış gösterdiği izlenebilmektedir. Ancak, son dönemde bazı bankaların fona devredilmesinin ardından birleştirilme yoluna gidilmesi nedeniyle bazı bankaların varlığı sona ermiş ve banka sayısı bir miktar azalmıştır.

Sonuç olarak, Türk Bankacılık Kesiminin 1999 yılından bu yana sorunlar yaşadığı, Eylül 2000'e kadar olan rakamsal verilerin ışığında, net kârının özkaynaklarının ve özkaynakların toplam aktiflere

oranının düşüş gösterdiği, dönem zararının yükseldiği görülmektedir. Ayrıca, on adet banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilirken, bankacılık kesimindeki olumsuzlukların fona devredilen söz konusu bankaların bilançolarında gizlenmiş zararların ortaya çıkmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bankacılık kesiminin yaşadığı olumsuzluklar birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlar; son zamanlarda kamuoyunda sıkça gündeme gelen ve kamu ve bazı özel bankalardan usulsüz kredi kullanımı, geri dönmeyen krediler, likidite sıkıntısı içerisindeki kamu bankaları ile bazı özel bankaların yüksek faizlerle borçlanmaları, Hazine'nin bankalardan borçlanmasına bağlı olarak bankaların karşılaştıkları faiz riski, yine Hazine'nin ve Merkez Bankası'nın döviz ihtiyacını dolaylı olarak dışarıdan borçlanarak karşılaması sonrasında karşı karşıya kaldığı döviz riski gibi ana hatları ile özetlenebilir.

Sektörün yaşadığı ve genel hatları ile özetlenmeye çalışılan bu sorunlar gerçekte ekonominin içinde bulunduğu zorlukların bir yansımasıdır. Ekonomi ile ilintili olarak bankacılık kesimi son dönemlerde, biri Kasım 2000 ve diğeri Şubat 2001 olmak üzere iki ayrı krizle karşı karşıya kalmıştır.

Türk Bankacılık kesiminin sorunlarının temelinde aktif büyüklüğü, sermaye yapısının yetersiz olması ve oligopolistik bir yapı sergilemesi yatmaktadır. Bu durum sektörün kırılabilir bir yapıya sahip olmasına ve ekonomik gelişmelerden çok çabuk etkilenmesine neden olmaktadır.

Bankacılık kesimindeki sorunların giderilmesi ve sektörün yeniden yapılandırılmasına dönük olarak son günlerde bir dizi karar alınarak, uygulamaya konmuştur. Bunlardan birincisi kamu bankalarının mali yapılarının güçlendirilmesi amacı ile ortak yönetim fonuna devredilmesi olmuştur. Ayrıca, yine bu bankaların görev zararlarını karşılanması ve bankalararası piyasadan kısa süreli ve yüksek miktarda borçlanmanın önüne geçilebilmesi için de söz konusu bankalara kaynak aktarılması ile Bankalar Yasası çerçevesi içinde Emlak Bankası'nın Ziraat Bankası'na katılması, Vakıflar Bankası'nın özelleştirilmesi, fondaki bankaların ortak yönetiminin sağlanması ve birleştirilmesi ile 18 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen Bankalar Yasası'nın bazı maddelerini yeniden düzenleyen yeni Bankalar Yasası, kısa ve uzun vadede Türk Bankacılık Kesiminin yeniden yapılandırılmasına dönük önlemler arasında yer almaktadır. Öte yandan, yeni T.C. Merkez Bankası Yasası da hem ekonomik

Türk Bankacılık kesiminin sorunlarının temelinde aktif büyüklüğü, sermaye yapısının yetersiz olması ve oligopolistik bir yapı sergilemesi yatmaktadır.

ÇİZELGE 12: TÜRK BANKACILIK KESİMİNDE BANKA VE ŞUBE SAYILARI

	1995		1996		1997		1998		1999		Eylül 2000	
	Banka	Şube*	Banka	Şube*	Banka	Şube*	Banka	Şube*	Banka	Şube*	Banka	Şube*
Ticaret Bankaları	55	6.219	56	6.419	59	6.795	60	7.339	62	7.660	61	7.741
Kamu Bank.	5	2.875	5	2.886	5	2.915	4	2.832	4	2.865	4	2.858
Özel Bank.	32	3.240	33	3.429	36	3.764	38	4.393	31	3.960	31	4.051
Fondaki	-	-	-	-	-	-	-	-	8	714	8	709
Yabancı	18	104	18	104	18	116	18	115	18	121	18	123
Kal ve Yat Bank.	13	25	13	23	13	24	15	30	15	31	19	31
Kamu Bank.	3	9	3	9	3	10	3	12	3	12	3	12
Özel Bank.	7	12	7	10	7	10	9	14	13	16	13	16
Yabancı	3	4	3	4	3	4	3	4	3	3	3	3
Toplam	68	6.244	69	6.442	72	6.819	75	7.370	81	7.691	80	7.772

* K.K.T.C. ve yabancı ülkelerdeki şubeler dahil

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği; Bankalarımız 1999:57-58 ve Bankacılar Dergisi; 2000:8

yeniden yapılanma ve hem de bankacılık kesiminin yeniden yapılanmasına dönük yasalar içerisinde yerini almıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde yabancıların önderliğinde başlatılan Türk bankacılığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda ulusal bankacılığın geliştirilmesi çabaları ile devam etmiştir. 1930'lu yıllar izlenen devletçilik politikalarına bağlı olarak, ulusal sanayi ve bankacılığın geliştirilmesi amacına hizmet eden bir dönemi yansıtmaktadır.

1945-1960 döneminde uygulanan liberal ve özel sektörü destekleyici ekonomik politikalar bağlamında, özellikle, 1950 sonrası özel sektör banka sayısında hızlı bir artış görülmüştür.

"Planlı dönem" olarak adlandırılan 1960-1980 arası ise ticaret bankalarının kuruluşuna sınırlama getirildiği, kalkınma ve yatırım bankacılığının ön plana çıktığı ve özellikle 1970'lerden sonra holding bankacılığının hız kazandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir.

1980 sonrası, liberal ekonomik politikalara geçişle birlikte yeni bir dönemin başlangıcı ve bir dönüm noktası olarak adlandırıldığı gibi, bankacılık bu değişimden etkilenen birincil sektörler arasında yer almaktadır. Finansal liberalleşmeye dönük uygulamalar; faiz oranlarının serbestleştirilmesi ve pozitif faiz uygulaması, bankacılık kesiminin dışa açılması, teknolojinin gelişimi ile elektronik bankacılığa geçiş, yeni finansal ürün ve tekniklerin uygulamaya konması, yeterli ve gerekli sayıda şube açma şeklinde özetlenebilir. Öte yandan, Sermaye Piyasası Kanunu'nun oluşturulması, yerleşik kişilere döviz tutma ve döviz tevdiat hesabı açma ve transfer serbestinin getirilmesi, döviz ve altın piyasalarının

kurulması vb. gibi yasal ve kurumsal nitelikli düzenlemeler de getirilmiştir.

Diğer yandan gerek 1990'lı yıllarda ve gerekse günümüzde Türk Bankacılık Kesimi mali bünyesinin zayıflığı nedeni ile ülkenin genel ekonomik performansından çok çabuk etkilenmektedir. Ayrıca yine, günümüzde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankalar ile kamu bankalarının görev zararları nedeniyle bankacılık kesimi zor günler geçirmektedir.

Ancak, son günlerde alınarak bir kısmı uygulamaya konmuş ve bir kısmının ise hazırlık çalışmaları yürütülen yasal, kurumsal ve yapısal birtakım önlemler sözü geçen güçlüklerin aşılmasında büyük rol oynayacaktır. Bunun dışında, bankaların mali bünyelerini güçlendirmeye dönük uygulamalara gitmeleri, verimsiz şubelerini kapatma, akıllıca bir personel politikası güderek, kaliteli, eğitilmiş ve nitelikli personel istihdam etmeleri, mali yapısı bozuk olan bankaların ya tasfiye edilmesi ya da daha güçlü bankalara devredilmesi veya birleştirilmesi gibi son dönemde yürütülen çalışmalar da sektörün sorunlarını aşmaya oldukça yardımcı olacaktır.

Kanımızca, gerçekte de 2000'li yılların bankacılığı, birleşme, devralma ve satın almaların yoğun olarak yaşanacağı, zayıfların piyasadan çekilerek, güçlülerin ayakta kalacağı bir dönem olacaktır.

KAYNAKÇA

Ada Zeynep (1992); "Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı (1980-1990)", 3. İzmir İktisat Kongresi, T.C. Başbakanlık, DPT.

Akgüç Öztin (1974); "Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Kurumsal Gelişmeler", Türk Matbaacılığında 50 Yıl, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.

Kanımızca,
gerçekte de
2000'li yılların
bankacılığı,
birleşme,
devralma ve
satın almaların
yoğun olarak
yaşanacağı,
zayıfların
piyasadan
çekilerek,
güçlülerin
ayakta
kalacağı bir
dönem
olacaktır.

Akgüç Öztin (1975); Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanındaki Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Konferanslar Serisi No: 2, Ankara.

Akgüç Öztin (1989); 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Aksoy Tamer (1998); Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye'de Uluslararası Bankacılık, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 109.

Ankara Üniv. AT Araştırma ve Uygulama Merkezi (1990); Avrupa Tek Pazarı ve Türk Bankacılık Sektörünün Uyumlaşma Sorunu, AT Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi Yayın No: 7, Ankara.

Artun Tuncay (1983); İşlevi, Gelişimi Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Asomedia (1998); "Türk Bankacılığının Yapısı", Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Mart.

Aytekin Haluk (2000); "1945-1960 Dönemi Özel Sektör Bankacılığının Yükselişi", Uzman Gözüyle Bankacılık, Yıl: 7, Sayı: 30, Şubat.

Bankacılık Dergisi (1996); "Türkiye Ekonomisi ve Mali Sektör", Türkiye Bankalar Birliği, Sayı: 16, Şubat.

Bankacılar Dergisi (2000); "Türk Bankacılık Sistemi, Eylül 2000", Sayı: 35, Aralık.

Disk/Bank-Sen (1995); Kamu Bankaları Niçin

Özelleştirilmek İsteniyor? Türkiye Devrimci Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası, Araştırma Yayını No: 11, İstanbul.

Keyder Nur (1991); Para Teori-Politika, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Ankara.

Kocaimamoğlu Sururi (1977); Bankacılık Ansiklopedisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 208, Faydalı Eserler Dizisi No: 10, Ankara.

Öcal Tezer (1992); Türk Banka Sistemi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 59, Emel Matbaacılık Sanayi Ltd. Şti., Ankara.

Özkan Turgut (1999); "Ulusal ve Uluslararası Bankacılıkta Rekabet", İktisat Dergisi, Şubat-Mart.

Sayılgan Şevket (1999); "Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri", Finans Dünyası, Sayı: 117, Eylül.

Türkiye Bankalar Birliği (2000); Bankalarımız 1999, TBB Yayın No: 218, Mayıs.

Uzunoğlu Sadi (1998); "Bankacılık Sektörü ve Reel Kesim", Finans Dünyası, Şubat.

Yazgan Teoman (1973); Türk Bankacılık Sistemi, Toker Matbaası, İstanbul.

Yazıcı Zeynep (2000); "1900-1923 Dönemi: Osmanlı'dan Cumhuriyete" Uzman Gözüyle Bankacılık, Yıl: 7, Sayı: 30, Şubat.

Yüzgün Arslan (1982); Cumhuriyet Döneminde Türk Banka Sistemi (1923-1981), Der Yayınevi, İstanbul.

Bankacılık Sektörü Sil-Baştan Yapılmalı

Son birkaç yıl Türk ekonomisi açısından acı dolu gelişmelere sahne oldu. 1997, 1998, 1999 ve 2001 yılları pek çok açıdan gergin geçti. Geçtiğimiz yıl ise, 2000 yılını, 3 yılın ardından rahvet içerisinde geçirmemiz 3 yıllık Enflasyonla Mücadele Programı'nın çöpe atılmasına neden oldu. Bir önceki programın terkedilmesinden sonra devreye giren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ise tempolu bir çalışma dönemini gerektiriyordu. Bu temponun önemli bir kısmı bankacılık sektörüyle ilgili.

Türk Bankacılık Sektörü'nün son 15 yıllık serüveni 500 sayfalık bir kitaba konu olur. Bu 15 yıllık hikayenin içeriğindeki konu başlıklarını 'olumlu' ve 'olumsuz' gelişmeler olarak ikiye ayırmak mümkün. Olumlu gelişmeler bacağına, dünyanın hiçbir bankacılık sektörüne nasip olmayacak ölçülerde gerçekleştirilmiş olan teknoloji atağı birinci sırada yer almakta. Bir çok Avrupalı bankacının hayranlıkla izlemekte olduğu teknolojik altyapıya dayalı bankacılık hizmetleri, daha pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomide başlayabilmiş değil. Olumsuz gelişmeler başlığı altında ise, bir çok sektörde olduğu gibi, bankacılık sektöründe de siyasetin gölgesinin yaratmış olduğu deformasyon kendisini hissettiriyor. Türkiye'de 50 yıldan bu yana devam eden siyaset yapma geleneği bankacılık sektöründe de, özellikle son 10 yıllık dönemde bir yapı sorunu yaratmış durumda.

Temmuz 1981'de faizlerin serbest bırakılması ile birlikte, sektörde Türk sermayeli bankalar aşırı kilolu gövdeleri ile kendilerini 400 metre koşusunda buldular. Kalbi zayıf olanlar yarışın sonunu getiremedi ve geçirdikleri kalp krizi ile sektörden ayrılmak zorunda kaldılar. Ayakta kalanlar ise, koşabilmek için hızla kilolarından kurtulma mücadelesi içerisine girdiler. Yabancı sermayeli bankalar Türk Bankacılık Sektörü'nde 80'li yılların ilk yarısında daha etkin bir konumdaydılar. Bu nedenle, yabancı sermayeli banka sayısında da bir artış gözlemlendi. 80'li yılların ikinci yarısında ise, bu defaibre Türk sermayeli bankalara dönmüştü. Bu dönemde, en önemli gelişme Dünya Bankası ile Hükümet arasında gerçekleştirilen Türk Bankacılık Sektörü'nün Yeniden Yapılandırılmasına dönük projeydi. Dünya Bankası uzmanları tarafından hazırlanmış olan rapor Türk Bankacılık Sektörü'nde var olan banka sayısının fazla olduğuna işaret ediyor ve mevduat toplama yetkisi olan ticari bankaların sayısının sınırlandırılması ve Türkiye'de yeterince güçlü olmayan yatırım bankacılığına

ağırlık verilmesi tavsiye ediliyordu.

Türkiye'nin mevduat bankacılığına sınırlama getirmesi ve Dünya Bankası'nın uyarılarını dikkate alması, ilk iki kredi diliminin ödenmesini sağladı. Ancak, 1991 yılı yaz aylarında o dönem görevde olan Hükümet yeniden mevduat bankacılığı izni vermeye başladı. Bu sayıda bir mevduat toplama yetkisi olan ticari bankanın sektöre yarar değil, zarar getireceğini savunan Dünya Bankası da bu nedene dayalı olarak 3. ve 4. kredi dilimlerini dondurdu. 1990'lı yılların tümünde görevdeki hükümetler mevduat bankacılığına izin vermeyi sürdürdüler ve sonunda Bankacılık Sektörü'nde banka sayısı 81'e ulaştı ve şube ile personel sayıları akıl almaz noktalara ulaştı. Bu çarpık yapılanma, 3 yıllık Enflasyonla Mücadele Programı'nın uygulamaya geçirilmesi ile birlikte bir dizi sorunu beraberinde getirdi. Ve, bu gelişmelerin sonucu olarak önemli miktarda banka 1 yıl içerisinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınmak zorunda kaldı.

Dünya Bankası, bu konudaki endişelerini 2000 yılında da dile getirmeyi sürdürdü. Yani, 13 yıldır aynı konuda uyarı devam ediyordu. Sonuç olarak, 1990'lı yılların kötü mirası meyvelerini verdi ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun Eylül 2000'de faaliyete geçmesi ile birlikte, çok sayıda banka Fon kapsamına alındı. BDDK, Dünya Bankası'nın ve bir çok bankacılık sektörü uzmanının ortaya koyduğu temel gerçekten hareket ile, sektörde faaliyet gösteren banka sayısını azaltmayı teşvik edecek, yabancı bankalar ile evlilikleri, banka birleşmelerini cesaretlendirecek bir dizi yasal düzenlemeyi tamamladı. Ancak, bu yasal düzenlemeler -kamu otoritesinin BDDK'nın kuruluş çalışmalarını geciktirmiş olmasından dolayı- geç yürürlüğe girdiğinden, yeni bir 5 bankalık grup Fon'a devrolmaktan kurtulamadı.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın kurgusu önce Bankacılık Sektörü'nün islah edilmesinden geçiyor. Bankacılık Sektörü'nün güçlendirilmesi tamamlanmadan, enflasyonla mücadelede reel sektörün de yararlanabileceği bir sürece geçmek zor. Bu nedenle, sektördeki sorunların azaltılmasına yönelik tedbirlerin artarak devam etmesi gerekiyor. Eğer, bu sorunların üstesinden gelmeyi başarır isek, teknolojik altyapısı ile bir çok ülke açısından örnek teşkil edebilecek Türk Bankacılık Sektörü, 10 milyon kilometre karelik Avrasya Koridoru'nun finansal hizmet ihtiyacına aracılık eden ve İstanbul'un bu coğrafyanın finans merkezi olduğu bir misyonu

Kerem Alkin*

Bankacılık Sektörü'nün güçlendirilmesi tamamlanmadan, enflasyonla mücadelede reel sektörün de yararlanabileceği bir sürece geçmek zor.

*Doç. Dr. İstanbul Ticaret Üniv. Ticari Bilimler Fak.

rahatlıkla üstelenecektir. Bu nedenle, sektörün yeniden yapılanmasına dönük çalışmaları sürdürmemizde yarar görürüm.

Bankacılığı yanlış kur ve faiz politikası vurdu

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın akibetinin tartışıldığı içinde bulunduğumuz günlerde, IMF ile ekonomi yönetimi arasında 10. gözden geçirme çalışmalarında ilk defa görüşmeler dördüncü tura kadar uzamış durumda. Bu görüşme maratonunda, bir yandan 2001 yılının nasıl tamamlanacağı ve 2002 yılı hedeflerinin nasıl şekilleneceği netleştirilmeye çalışılırken, bir yandan da ekonomistler Türkiye'nin son 10 yıllık dönemde her defasında daha ağır bir kriz ile karşıya kalmasının nedenlerini tartışmaktalar. Türkiye'yi derin bir girdaba sürükleyen yapısal sorunlar tek tek ele alındığında, kamu maliyesindeki hatalar, Merkez Bankası'nın kamuyu fonlamaya zorlanması, verimlilik konusundaki çabaların eksikliği ve tüm bu gerçeklerin yanısıra son 10 yıla damgasını vuran yanlış kur politikasının öne çıktığı gözleniyor.

Türkiye'ye döviz pozisyonu açısından bir dizi sorunu beraberinde getiren kur politikasıyla ilgili süreç, 12 Ağustos 1989'da 32 sayılı karar ile uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbesti ile başladı. O dönemde, Merkez Bankası yönetimi, hükümetlerin bilgisi çerçevesinde, 1994 yılı başlarına kadar uygulanan 'sıcak para' politikası ile Türkiye'ye önemli miktarda portföy amaçlı yabancı sermaye girişi sağlandığı savunmasını hep dile getirdi. Hatta, bu dönemde ülkeye giren 100 milyar dolarlık 'sıcak para' sayesinde Türkiye'nin ayakta durabildiği dahi iddia edildi. Oysa, aynı dönemde uygulanan kur politikası nedeniyle, TL dünyanın önde gelen para birimleri karşısında ortalama yüzde 23 oranında aşırı değerlenmişti ve bu nedenle, Türkiye 1989 ile 1994 arası dönemde ihracatının pahalılaşması nedeniyle, Türkiye ihracat alanında önemli rakipleri karşısında rekabet şansını önemli ölçüde yitirdi ve bu nedenle ihracat hacmindeki artış çok düşük kaldı. Türk ekonomisinde makro göstergelerde ortaya çıkan deformasyon iki uluslararası derecelendirme kuruluşunun Türkiye'nin kredibilite notunu kırması ile birleşince, döviz kurları yıl başında 14 bin lira seviyelerinden Nisan ayına kadar 42 bin lira seviyelerine kadar yükseldi. Bunun sonucunda, 1993 yılı sonuna kadar ancak 13 milyar dolar seviyesine gelebilmiş olan ihracat, sadece bir yıl içerisinde yüzde 40'a yakın artarak 18 milyar dolar seviyesine yükseldi ve 1989 ile 1993 arası dönem uygulanan bastırılmış kur politikasının Türkiye'nin

ihracat performansı üzerindeki olumsuz etkileri bir kez daha teşçillenmiş oldu.

Türkiye'nin aynı dönemde bastırılmış, yani enflasyon oranlarının çok altında aylık artışlara endekslendiği kur politikası ile yüksek reel faizin bir araya gelmesi ile şekillenen 'sıcak para' politikası ise, Türkiye'nin üretime yönlendirilmiş bir ekonomi olmaktan çıkarak, faiz gelirleri ile ayakta duran bir ekonomi haline gelmesine yol açtı. Dolayısı ile, bastırılmış kur politikası, ihracat, turizm, taşımacılık ve doğrudan yatırım amaçlı yabancı sermaye girişi gibi sıfır maliyetli döviz girişi sağlayabilecek Türkiye'yi, portföy amaçlı yabancı sermaye girişi ve/veya dış borçlanmayla, yani maliyete kattanarak döviz çekebiyen bir ülkeye dönüştürdü.

Türkiye, son 10 yıllık süreç içerisinde sıklıkla başvurduğu bu maliyetli kur politikası ve onun bir uzantısı olan 'sıcak para' politikası nedeniyle, dış borçlanmayla ayakta durmaya çalışan, GSMH'sını 200 milyar dolar seviyelerinin çok üstüne çıkarmayı başaramayan, girişimcisinin giderek motivasyonu kaybettiği bir ekonomik ortama düştü. Ve, 1997 sonbaharında Asya Krizi'nin derinleşmesi ile gelişmekte olan ülkelerin tümü dış borçlanma sorunu yaşamaya başlayınca, Türkiye kendini yavaşlayan bir ekonominin içinde buldu. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, ekonomik gelişme önce 1998 yılında yüzde 3.9 seviyelerine geriledi, ardından 1999 yılında GSMH'daki gerileme yüzde 6.4'e ulaştı.

Türk Bankacılık Sektörü, böyle bir ortamda ekonomik sistemin işlemesi için gerekli olan kaynak döngüsünün sağlanmasındaki asli fonksiyonlarını ikinci plana atarak, elindeki 70 milyar dolarlık pasifteki kaynağın yüzde 60'ını Hazine'ye, geri kalan kısmını ise reel sektöre aktaran bir kimliğe büründü.

Üretmeyi, yatırım yapmayı unutan Türkiye, 2000 yılında ekonomiyi yeniden yapılandırarak programdaki reformlardan ürktü ve siyaset dünyasının reformlar noktasındaki direnci bizi 2001 yılında Cumhuriyet tarihinin en ürkütücü krizi ile karşı karşıya bıraktı ve bu kriz Bankacılık Sektörü'nde ancak tüm sektörün konsolide bilançosu sil baştan rehabilite edilebilirse finansal sistemin ayağa kalkabileceği bir tahribat yarattı. 50 bine yakın finans sektörü çalışanı ya işsiz kaldı; ya da işsizlik riski ile karşı karşıya. Umarız, bu son 10 yıldaki bankacılık anlayışının yanlışlığı net olarak görülür ve bu dönemde bankaların üst yönetiminde görev alanlar, oturup ne yapmış olduklarını yeniden analiz ederler.

Asya Krizi'nin derinleşmesi ile gelişmekte olan ülkelerin tümü dış borçlanma sorunu yaşamaya başlayınca, Türkiye kendini yavaşlayan bir ekonominin içinde buldu.

Bankalar ve Banka Sermayesinin Analizi İçin Alternatif Bir Çerçeve*

"Gereksemeler çarelere yol açar: yeni bir sanayi dalı, bankacılık sanayisi doğmakta gecikmedi. Bu yeni sanayiciler üretici ve tüccarları gidip bularak onlara dediler ki:

"Tahsil işlemlerini ve ödemelerinizi yapmak için çok zaman harcıyor ve büyük özverilerde bulunuyorsunuz. Biz bu işi üstümüze almayı öneriyoruz."

Son olarak, bankanın kurulmasının sanayi ve toplum için genel sonucu rahatlıklara beğeniyle birlikte bunların niteliğinin de büyük artış görmesi ve bu andan sonra, sanayici sınıfının bütün diğer sınıfların bütün diğer sınıfların toplamından ve hükümetten bile çok daha büyük bir para gücünü elinde tutması başlaması oldu"

Saint Simon, 1823, Catechisme des Industriels'den alıntı 1976)

Giriş:

Kapitalizmin toplumsal olarak bütünlüklü ve kurumsal dinamiklerinin daha bir belirginleştiği 1800'lü yıllarda Saint Simon'un yukarıda alıntı yaptığımız vurgusu, yani ekonominin artan ölçüde finansal etkinliklerin egemenliği altına alındığı günümüz koşullarını anlamamız açısından özel bir önem kazanmıştır. ⁽¹⁾ Özellikle günümüzde yaşanan süreci 'imparator' adına açıklayan 'piyasa imparatorluğunun terzileri'⁽²⁾ gerçekliği anlamamızı önleyecek iki temel vurgudan hareket ediyorlar. İlk vurguları / hataları, sanki kapitalist toplumsal ilişkilerde belirleyici olan sermaye birikim süreci kendi başına bütünlüklü bir gerçeklik değil de, birbirinden yalıtılmış bir reel bir de parasal ekonomi olarak ayrılmış gibi ele alınıyor. İkinci olarak da, sanki kapitalist sermaye birikimi tarihsel süreç içinde belirli aşamadan geçmiyor ve hep kendini tekrarlayan bir gerçeklik olarak tanımlanıyor. Bu iki tanımlama bir araya geldiğinde, özellikle sermaye birikiminin tarihsel olarak bu gün ulaştığı aşamada karşımıza çıkan kısa süreli sermaye hareketleri ve bu hareketlerin öznesi olan para-sermaye sahipleri ya da kurumsal olarak bankalar, yaşanan olumsuzlukların temel suçluları olarak anılmaktalar. Ve bu suçluluğu paylaşan bir diğer kötü adam ise hükümet edenler ya da politikacılar olarak tanımlanıyor. Böylece birden tarih sahnesine çıkan bu kötü adamlar, ekonomik işleyişin içine girdiği krizin temel belirleyicileri oluyorlar. "Rant ekonomisi", "sıcak para", kısa süreli sermaye hareketleri ve 'saadet zinciri' sistemin tıkanmasına yol açan arizi durumlar olarak tanımlanıyor. Bu yaklaşımın etkileri

aslında muhalif olarak tanımlanan kesimlerin analizlerinde de gözlem-leniyor. Kısa süreli sermaye girişi ve bankaların bu süreç içindeki işlevleri, kapitalizmin bütünlüklü işleyişi içinde değil de, örnek olarak Türkiye için 32 Sayılı Karamameyi çıkarana ların yarattığı bir arizi durum olarak dile getiriliyor.

Ekonominin Finansallaşması:

Saint Simon'un yukarıda yaptığımız alıntısı imparatorun terzilerinin yaptıkları iki hatayı açığa çıkaracak ipuçlarını içeriyor:

-İlk olarak bankaların ya da para-sermayesinin sermayenin toplam döngüsünde önemli bir işlevi olduğu ve bu anlamda bir sanayi dalı olarak bankaların önemi üzerinde duruyor (yani bu eylemlilik hali de reel bir olgu olarak ele alınıyor),

-İkinci olarak da, sermaye birikim süreci içinde para sermayesi ile üretken sermaye arasındaki ilişkinin nasıl farklılaşacağını ve para sermayenin artan egemenliğinden bahsedilmekte. Diğer bir deyişle ekonominin kapitalist sermaye birikim sürecinin kendi içinde farklılaşarak para-sermaye sahiplerinin üretken sermaye sahipleri üzerindeki etkilerini işaret ediyor. Ama bu noktada bir başka yorum daha yapmak gerekiyor, para sermaye ve dolayısıyla paranın bir meta olarak getirisi olan faiz ile üretken sermaye ve getirisi olarak kâr arasındaki ilişki, sermaye birikiminin içinde bulunduğu koşullara göre farklılık gösterecektir. ⁽³⁾ Özellikle sermaye birikiminin toplam döngüsünün sorunsuz işlediği dönemlerde yani yatırımların ve dolayısıyla sermayenin geri getirisinin beklenen ve istenen düzeyde olduğu dönemlerde, üretken sermayeler arası ilişkiler de Marx'ın ifade ettiği gibi kardeşler arası bir rekabet olacak ve dolayısıyla kardeşler arasındaki daha çok işbirliği dolayında sürecek ilişkiler, üretken sermaye ve dolayısıyla kârın faiz üzerinde belirleyici olmasına yol açacaktır. Bu özlem ve isteği belki de en çok "üretken sermayenin peygamberi" olarak tanımlayabileceğimiz Keynes'in analizlerinde daha açık görebiliriz. Ama diğer yandan kapitalizmde sermaye birikiminin bütünlüklü yeniden üretimine ilişkin olan bir dizi eğilim, bu bütünlüklü birikim sürecinin kendi içinde çelişkilere girmesine yol açmakta. Bu çelişkilerin hiç kuşkusuz en önemlisi aşırı sermaye birikimi (over accumulation) ve buna paralel aşırı üretimle (over production) açığa çıkan sermayenin yeniden değerlendirme krizi, ⁽⁴⁾ beraberinde para sermayeyi önemli kıldığı ölçüde para-kapitalistleri ve onların çıkarlarının ifadesi olan para sermayenin belirleyiciliğini arttırmakta. Son zamanlarda sıkça dile getirilen ekonominin

Fuat
Ercan*

- (1) Ekonominin artan ölçüde finansal egemenlik altına girişi için analitik ve Marksist bir çerçeve için bak: İtoh ve Lapavistas(1999). Farklı bir Marksist çerçeve içinde finansal yapıların analiz için: Dumenil ve Levy(2000). ve Parasal Post-keynesyen analiz için bak: Minsky (1981/1986/1989), bir başka post-keynesyen analizi için Dyrnski (1992) düzenleme okulu için özellikle R. Boyer'in tanımlaması ile "Finansal Temelli Büyüme Rejimi" kavramlaştırması için Boyer (2000), Marksist ve Keynesyen kavramları dolayında finansal yapıların analizi için bak: Crotty'n (1987/1993/1990) çalışmaları önemli ipuçları sunmakta.
- (2) İmparatorun terzileri olarak bir meslek sahibi olarak İktisatçılar için bak: Ercan(2000).
- (3) Para-sermaye ile üretken sermaye arasındaki ilişkinin kapitalizmin tarihsel gelişim sürecinde özellikle krizlere bağlı olarak nasıl farklılaşacağına ilişkin , yer yer katılmadığım boyutlar olmakta beraber, anlamlı ve bütünlüklü bir çalışma için bak: G.Arrighi (1996).
- (4) Bu konuda anlamlı bir çalışma için bak: S. Clarke (1990-1991).

*Doc. Dr.
Marmara Ün.

finanslaşmasının daha bütünlüklü ya da Marksist bir çerçeveden analizi için bir dizi nedeni, kısaca burada dile getirmek anlamlı olacak. Bu nedenleri

-yapısal,

-tarihsel ve,

-güncel/konjunktürel nedenler olarak sıralayabiliriz.

Sıralayacağımız her üç nedenin de soyut anlamda banka sermayesi ve daha kurumsal olarak bankalar üzerinde oldukça belirleyici etkileri vardır. İlk yapısal neden; kapitalizme içkin olan krizlerdir. Kriz özellikle üretken sermaye sahiplerinin düşen kâr oranları ya da azalan sermayenin geri getiri oranı karşısında para-sermayeye olan ihtiyacını arttırırken, diğer yandan aynı süreç yani sermayenin toplam döngüsünün yeniden üretilmemesi yönündeki eğilimler beraberinde "metaların ölüm taklasını atamamalarına neden olduğu ölçüde, yani realizasyon krizi açığa çıktığı ölçüde, bu krizi çözme bile erteleme biricik aracı olarak finansal araçlar devreye giriyor. Bu mekanizmanın en önemli göstergesi ekonominin muazzam bir kredi ve dolayısıyla borç ekonomisi biçimi almasıdır. Finanslaşma bu anlamda bir zaman ihlali, yani gelecekte yaratılacak ya da yaratılması düşünülen değerlerin bu günden tüketilmesine olanak sağlamakta. Kriz döneminde finansal yapıların ya da ekonomideki para-sermayenin yoğun bir şekilde artmasının önemli bir diğer nedeni ise sermayeler arası rekabete bağlı olarak, üretken ve para sermayelerin birim zamandaki döngü hızlarının hız olarak daha artması yani paranın döngü hızının yoğun bir artış göstermesiyle ilişkilidir. (5)

Tarihsel neden ise, sermayenin sürekli birikim mantığı süreç içinde, sermayenin para biçiminde birikimli olarak ekonomiye girmesiyle ilişkilidir. Kapitalist bir ekonomide tüm değerlerin en soyut düzeyde temsiline olanak sağlayan para-biçimi aynı zamanda bir meta olduğu ölçüde birikim süreci para-sermaye miktarının yoğunlaşarak artmasına neden olacaktır. Bu anlamda aşırı sermaye birikimi süreci ile finansal araçlar ve finansal araçların üzerinden yükselen para-sermaye hacmi arasında yoğun bir dizi ilişki olacaktır. Bu ilişkide ise banka sermayesinin önemli işlevleri olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

Güncel neden ise aslında yine ilk ve ikinci nedene bağlı olarak sermayenin toplam döngüsünün artan ölçüde dünya ölçeğinde işlemesi kendi içinde bir dizi mekanizmayı harekete geçirmiştir. Ekonominin artan ölçüde finansal yapıların egemenliği altına girmiş gibi görülmesini sağlayan ilk mekanizma:

-Üretken sermayenin disentege olarak yeniden

yapılanması, aynı zamanda üretim faaliyetlerinin dünya ölçeğinde saçılmasına yol açmıştır, bu aslında dünya ölçeğinde verili kaynakları kullanma isteğinin doğal sonucudur. Ama dünya ölçeğinde üretken sermayenin saçılımı aynı zamanda her üretken faaliyet için gerekli para sermayesinin dünya ölçeğinde entegre olması, yani sorunsuz akışkanlığı ve istenen anda ulaşılabilirliğini gerekli kılacaktır.

Üretim sürecinin olanaklarını kullanmak üzere dünya ölçeğinde yaratılan bütünlüklü finansal organizasyonlar aynı zamanda gerek finansal aktiviteler için daha donanımlı teknoloji kullanımını gündeme getirilirken aynı zamanda finansal araçların çeşitlenmesine yol açacaktır.

-İkinci mekanizma ise yine ilk iki nedene bağlı olarak sermayenin toplam sosyal döngüsünün dünya ölçeğinde manevra kabiliyetinin artması aynı zamanda, sermaye sahiplerinin dünya ölçeğinde üretken sermayenin getirdiği kâr olanakları ile, para sermayesinin getirdiği faiz elde etme olanaklarını eş zamanlı olarak farklı mekanlarda hayata geçirebilme mekanizmalarını gündeme getirmiştir. Bu aslında bir ölçüde dünyada verili olan işbölümünün önemli ölçüde değişmesi ya da yeniden yapılanması anlamına gelecektir. Örnek olarak G.Kore ve benzeri ülkelere akan sermaye daha çok üretken sermayenin geri getirdiği kâr için bu mekanlara akarken, Latin Amerika'da bir dizi ülke ve bu arada Türkiye için üretken faaliyetlerden daha çok verili donanımların paylaşılması önem kazandı. Ölçüde para-sermaye hareketleri bu mekanlarda daha özel bir önem kazanmakta.

Tüm bu nedenleri bir arada düşündüğümüzde ekonominin finansallaşması olgusunu daha bütünlüklü anlama olanağı doğacaktır. Ama tüm bu vurguların sağlıklı bir zemin üzerinden yapılması gerekiyor, en azından konumuz açısından daha kavramsal düzeyde bir çerçevenin çıkartılması gerekiyor. Yani para sermayesi veya kapitalistleri derken burada para-sermaye sahiplerinin kurumsal dile geliş biçimleri olan bankalar ve banka sermayesi konusunda daha analitik bir bilgiye sahip olmamız gerekiyor. Bu gerekliliğin özellikle son yıllarda Türk ekonomisini anlamak ve açıklamak için özel bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Bu gerekliliğin sadece neo-liberal düşünce ve ideolojiler için değil ama bu düşüncelerin belirleyiciliği altında olan muhalif-kalkınmacı düşünce ve yaklaşımların içine düşündükleri kolaylık ya da statü ve sınıfsal konularına karşılık gelen bir durum olduğunu ifade etmem gerekiyor. Bu ifade tarzı aslında bilinçli, yada bilinçli olmayan bir tavırla, yukarıda kısaca ifade ettiğim gerçeklik ve bu gerçekliğin işaret ettiği

Kapitalist bir ekonomide tüm değerlerin en soyut düzeyde temsiline olanak sağlayan para-biçimi aynı zamanda bir meta olduğu ölçüde birikim süreci para-sermaye miktarının yoğunlaşarak artmasına neden olacaktır.

(5) Kriz ve finansal yapılar arasındaki ilişkiler için bak F.Ercan (yayınlanmamış çalışma): Kapitalizmin Krizleri ve Finansal Dinamikler

kurumsal yapılar olarak, bankalar üzerinde pek fazla durulmamakta, ya da daha doğru bir deyimle iktisat disiplinin araştırma nesnesi olarak ciddi bir analize konu olmamakta. Oysa bankalar sermaye birikim süreçleri ve dolayısıyla kapitalizmin gelişimi için özel önem arz eden kurumlardır.⁽⁶⁾ Bu anlamda belirli bir konjonktürdeki banka sistemi hakkında anlamlı bir analiz yapabilmek için bankaların kapitalist toplumsal ilişkiler sisteminde ne gibi işlevler yüklediği ve işlevlerin tarihsel olarak sermaye birikim sürecine bağlı olarak nasıl farklılaştığının anlamlı bir analizi yapılmalıdır. Diğer yandan sermaye birikim dinamiklerinin farklı ülke ekonomilerine göre biçimlendiğinin ısrarla işaret edilmesi gerekiyor.

Üretken sermayenin harekete geçmesi için gerekli olan para-sermaye ihtiyacını karşılanması, ülkelerin ekonomik-politik kurgularına bağlı olarak bankaları ya da menkul kıymet borsalarının egemen olduğu sistemlerin varlığına yol açmıştır. Örnek olarak Almanya Japonya'da ve Türkiye 'de para-sermaye ihtiyacı daha fazla banka sistemi dolayında karşılanırken, kapitalizmin beşiği olarak kabul edilen İngiltere ve Amerika'da menkul kıymetler borsasının belirleyici olmuştur. Sonuç olarak hegemonik söylem ve bu söylemin etki altına giren kısa erimli ve teknolojik analizlerin deşifre edilmesi için, ilk elden para-sermaye ve kurumsal olarak banka sermayesinin daha bütünlüklü analiz edilmesi gerekiyor.⁽⁷⁾

Banka Sermayesi:

K.Polanyi'ye göre, "Eğer ticaretle uğraşan sınıftan piyasa ekonomisinde baş rolü oynadığını kabul edersek, bankacı da bu sınıfın doğuştan önderiydi. İstihdam ve kazançlar ticaretin karlılığına bağlıydı, ama ticaretin karlılığı da dengeli döviz kurları ve sağlam kredi koşullarına bağlıydı. Bunların ikisi de bankacının kontrolü altındaydı" (Polanyi, 1986, 200) Marx ise Grundrisse'de bankaların önemine ilişkin açıklamalarda bulunur (Marx, 1977, 125). Bankaların kapitalizm için önemi üzerinde Polanyi'nin vurguladığı anlamda genel bir düşünce olmasına rağmen, banka ve banka sermayesinin nitelikleri ve toplam sermaye birikim süreci açısından önemi veya önemsizliği üzerine alternatif teorik çalışmaların sayısı oldukça sınırlı sayıdadır. Eleştirel Olmayan İktisat yazınının⁽⁸⁾ banka ve banka sermayesi konusundaki analizlerinde genellikle banka sermayesinin para yaratma olgusu üzerinde durulmakta ama reel olarak yaratılan paranın nasıl yaratıldığı konusu üzerinde pek fazla durulmamakta. M.Hall, P.A.Samuelson'un ünlü ders kitabı, *Ekonomisini* örnek çalışma olarak ele alarak bu

sorunu analiz etmeye yönelir. Samuelson kitabında bankaların tasarruf sahiplerinden topladığı parayı, belirli bir ihtiyat oranı üzerinden nasıl ikiye, üçe, kattığı açıklaması üzerinde durmakta. Böylece yazar bankaların para yaratma mekanizmasını açıklarken ilk etapta bankaları sadece bir aracı olarak gösterdikten sonra, bankaların toplumsal tasarrufları bir elden alıp, diğer elden bu mevduatlar (depozitler) ile bu mevduatların (depozitoları) borç verilebilir sermayeye çevirdiğini ve bunu hayali depozitolar yaratarak gerçekleştirdiğini açıklar. Bu tür bir açıklama M.Hall'ın da vurguladığı gibi, gerçekte varolan bir ilişkinin yalnızca ilk halkaları ya da açığa çıkan kısımlarının açıklanması anlamına gelmekte.⁽⁹⁾

Bir ilişkinin ilk halkası olarak ve ilk etapta göze batan olgu; bankanın sadece aracı olarak devreye girerek tasarruf sahiplerinden topladığı parayı ihtiyacı olanlara aktarma işlevinin nasıl para yarattığı olgusu üzerinde durulmakta ve fakat bankaların bu hayali depozitolarla nasıl ayakta kaldığı sorusuna gereken cevap verilmemekte. Eleştirel olmayan iktisat yazınında "bankalar" tıpkı para kavramı gibi finansal varlıkların el değiştirmesini kolaylaştıran pasif bir aracı konuma indirgenir. Bu anlamda eleştirel olmayan iktisat yazınında, bankalar sadece portfolyoyu ellerinde tutan birimler olarak tanımlandıkları gibi aynı zamanda bankaların bu varlıkların fiyatları ve bölüşümün de bir etkisi olmadığı belirtilmektedir (Dmyski, 1992, 313).

Diğer yandan post-keynesyen ele alışlarda ise, bankalar tıpkı diğer firmalar gibi firmaya sahip olanların ve yöneticilerin etkinliği doğrultusunda net gelir, kazanç sağlamaya, büyümeye ve katstrofik kayıplardan kaçınmaya çalışan ekonomik birimlerdir (Dmyski, 1992, 313). Post-keynesyen ele alışlar bankaları birer firma olarak ele aldıkları ölçüde, bu firmanın kârlılık koşulları üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bankaların kârlılık koşullarını belirlemek için ise Michael Kalecki'nin finansal olmayan kurumlar için geliştirdiği *mark-up* teorisini kullanmaya yönelmişlerdir (Kalecki, 1971). Buna göre ticari bankaların finansal varlık fiyatlaması şöyle formüle edilmektedir.

$i=k(u)$

Burada;

-(i) faiz oranını gösterirken,

-(k) bireysel bankanın piyasadaki gücünü, tekelci gücünü ya da bütüncüleşmiş tekelci gücünü,

-(u) banka tarafından yüklenilen maliyeti gösterir (Roussaas, 1986,51).

Burada faiz oranı, temel maliyetler üzerine konacak mark-up dolayında belirlenmekte. Yani bankanın kârı piyasadaki gücü ya da bankanın kâr

- (6) Bankaların tarihsel olarak gelişimi özellikle ticari sermaye birikim dönemindeki kurumsal varoluş sürecinin için bak: Larry Neal (1990), diğer yandan kapitalizmin bütünlüklü gelişimi açısından tarihsel işlevleri için bak: F.Braudel(1986), kapitalizmin gelişimi, yeni buluşların finansı anlamında kapitalizmin temel kurumu olduğu vurgusu için bak: Schumpeter (1961).
- (7) Bu aşamadan itibaren yapacağımız açıklamalar *Para ve Kapitalizm* adlı çalışmamdan alınmıştır. Ercan (1997).
- (8) Eleştirel bir çerçeveden yaklaşıldığında eleştirel olmayan iktisat kavramı K.Marx'ın ifadesi vulgar iktisat kavramına denk düşmekte, ama eleştirel olan ve olmayan iktisat kavramlaşması için bak: F.Ercan(1999).
- (9) Sosyal bilimlerde yöntemsel olarak A durumunun B'ye neden olduğunu söylemek, yada bir ilişkinin varlığını göstermek o ilişkinin neden ve nasıl var olduğunu açıklamaz. Realizmin genel olarak pozitivizme karşı ileri sürdüğü bu tür eleştiriler, beraberinde yüzeysel ilişki biçimleri arasındaki nedensellik bağının neden ve nasıl sorusunu gündeme getirmesi gerektiği koşulu, bizlere yukarıdaki tip ele alışlara daha eleştirel bakmayı göstermesi açısından önemli. Bak, R.Bhaskar, (1989) ve Lovering(1993).

marjı tarafından belirlenecektir. Mark-up üzerinde belirleyici olan değişken, bankacılık sektörünün iş nesnesi olan finansal varlıkların risk unsurunu içermesidir. Süreç içinde bankaların daha riskli kredi yaratmaları, beraberinde bankaların riski karşılayacak bir fiyatlamaya gitmelerine neden olur. Bu 1970'lerin dünyasını anlamak için oldukça önemli bir çıkış noktası olabilir (Roussaas, 1986, 59). Bu tür bir ele alış, sadece bankaların firma olarak kârlılık koşullarını açıklama yönünde olumlu bir girişim olmakla kalmaz, ayrıca faiz oranlarını anlamak için de önemli ipuçları sağlar. Fakat bu tür bir yaklaşım, G.Dmysk'nin belirttiği gibi henüz tam olarak geliştirilmemiş olduğu gibi bankaların finansal varlık yaratmalarının temelini açıklamada da yetersiz kalıyor.

Bankanın elindeki parayı bir üretim sürecini başlatacak ya da üretim sürecini genişletecek kişilere/sanayi kapitalistlerine aktarması, başlı başına paranın biçim değiştirerek para-sermaye haline gelmesi anlamına gelir. Para-sermaye üretim süreci içinde üretim sermayesi biçiminde yeni bir dönüşüm geçirerek nihayet yine para formuna dönüşecektir. Bankanın sermaye olarak ödünç vermesi, bütünsel süreç anlaşılmadan anlaşılabilir. Anlaşılabilir çünkü parasal genişlemenin varoluş temeli bu süreçte yatmaktadır. Yoksa bir paranın A tasarrufçusundan, Y bankasına geçip oradan da ihtiyaç sahibi C'ye aktarılması, parada bir değişiklik yaratmayacağı apaçık bir olgudur. Aşağıda daha genişçe vereceğimiz gibi, kaydi para olarak tanımlanan bankaların para yaratması olgusu bu anlamda doğru bir tespittir ve fakat bu ilişkiyi ayakta tutan üretimin kendisidir. Hayali depozitoların yaratılması daha başından itibaren, kapitalizmin üretim sürecinde karşılaştığı sınırlılıkların aşılmasına yönelik bir buluştur. Bu buluşu ve bu buluşun kurumsal boyutu olarak bankaları, toplam sermaye döngüsü içine yerleştirmeden anlamak/anlamaya çalışmak oldukça yetersiz sonuçlar verir.

Bankalar para-sermayenin ve dolayısıyla para-kapitalistlerin üretken sermaye ya da sanayi kapitalistleri arasındaki ilişkiyi daha ekonomik, daha hızlı gerçekleşmesini sağlayan kurumlardır. Bu anlamda Marx'ın da vurguladığı gibi, "*Bankacılık sistemi, resmi örgütlenmesini ve merkezileşmesini ilgilendirdiği kadarıyla, kapitalist üretim tarzının meydana getirdiği yapay ve en gelişmiş ürünüdür*" (Marx, 1990,537, vurgular bana ait). Bankalar gelişmiş bir kurum olarak büyük işlevler yüklenirler; toplumun henüz faal olarak kullanılmayan bütün mevcut ve hatta potansiyel sermayesini, sanayici ve tüccar kapitalistlerin emrine verirler. Ne borç veren ne

de borç alan, banka sermayesinin gerçek sahibi ya da üreticisi değildir. Böylece, o, sermayenin özel niteliğini yok eder ve dolayısıyla sermayenin kendisinin ortadan kaldırılmasını, fiilen, ama ancak fiilen içerir. Bankacılık sistemi aracılığı ile, özel bir iş olarak sermaye bölüştürülmesi, bu toplumsal işlev, özel kapitalistler ile tefecilerin elinden alınmıştır. Ama aynı zamanda, *bankacılık ve kredi, böylece, kapitalist üretimi bizzat kendi sınırlarının ötesine itmede en güçlü manivela ve bunalmalar ile spekülasyonların etkili araçlarından birisi haline almıştır*" (Marx, 1990, 537, vurgular bana ait).

Bankaların temel işleyiş tarzı, tasarruf olarak para toplayanlar ile bu paraya ihtiyacı olanların aralarında kuracakları ilişkiye aracı olmaktır. Bankaların kaynaklarını yani borç verilebilir para ve sermayenin kaynağı, ilk etapta kendilerine ait sermaye ile tasarruf sahiplerinin bankaya yatırdıkları paralardan oluşur. Tasarruf sahipleri kavramı ise toplumda varlığını sürdüren geniş bir kesimi içermekte. Bu geniş kesim içinde en önemli kesim, hiç kuşkusuz kapitalistlerdir. Bankalar bir ölçüde kapitalistlerin kasalarıdır. Bankalar para kapitalistlerinin daha önce tek tek ellerindeki paradan faiz elde etme yani para alıp-satma işlerini üstlenmişlerdir. Özellikle üretken sermaye sürecinde kapitalistlerin belirli süreçlere yayılan ödemeleri ve diğer güvence amacıyla ayırdıkları paralar, bankaların gelişmesi ile bir ölçüde para-sermayesine ve böylelikle faiz getiren sermayeye dönüşmüştür. Diğer yandan tüm toplumsal kesimlerin ellerinde atıl halde duran paralarının faiz kazancı nedeni ile bankalara aktarılması bankaların daha da hızlı gelişmelerine neden olmuştur. Banka sistemi bu işlevine bağlı olarak bir diğer işlevi de kendiliğinden üstlenmiştir. Bu işlev teker teker bireylerin ellerinde duran atıl paraların, tek başlarına para-sermaye olarak işlev görmeyen paraların, bu küçük miktarların bankalar kanalı ile bir araya toplanarak büyük para-sermaye miktarlarının varlığına neden olur. Bu ise faiz getiren sermayenin daha da güçlenmesine yol açar. Marx, ilkel sermaye birikimini analiz ettiği Kapital'in I. cildinde, bankaların birer kurum olarak kurulması işini üstlenenlerin daha çok belirli bir gücü elinde bulunduran spekülâtörler ya da para-kapitalistleri olduğunu belirtmiştir. Bankaların bu reel kaynaklarının yanı sıra borç verme kapasitelerini artıran hayali bir depozit yaratma ya da D. Harvey'in kavramı ile *hayali para değeri* yaratma işlevi vardır. Tıpkı işletmelerin üretimin gelecekte yaratacağı değerlerine karşılık hayali sermaye yaratmaları gibi, bankalarda üretim değerlerinin realiza sonunu önceleyen hayali para değerler yaratırlar. Bu banka

Bankalar bir ölçüde kapitalistlerin kasalarıdır. Bankalar para kapitalistlerinin daha önce tek tek ellerindeki paradan faiz elde etme yani para alıp-satma işlerini üstlenmişlerdir.

sistemi içinde gerçekleşen ve kaydı para olarak tanımlanan olgudur. P.A.Samuelsun'un da işaret ettiği bu olgu, bankaların ödeme aracı olarak para ile para-sermaye olarak paranın koordinasyonunu aynı anda üstlenmesinin sonucunda gerçekleşir. Burada ödeme aracı olarak para yaratan ve bunu kontrol eden bankalar, bu ödeme araçlarının bir anlamda hesap parası diyebileceğimiz bir biçime dönüşmesi ile birlikte, belirli bir miktardaki hesap parasını bir çok defa kredi olarak (para-sermaye) elden ele dolaşmasına olanak sağlar. M.Hall'in makalesinde vurguladığı gibi, depozitör yani tasarrufunu bankaya yatıran kişi, gelişmiş banka sistemi içinde, bankaya kredi açan kişidir, fakat bu kredi daha sonra bankanın hesap parası olarak dönüşümü ile yeni kredilerin ama hesap üzerinden yeni kredilerin varlığına neden olur ve banka elde ettiği parayı böylece peşin para, likit paraya çevirmiş olur (Hall, 1992). Tasarruf sahibinin bankaya yatırdığı depozit para, banka sisteminde iki boyut kazanır; bankanın hem aktif hem de pasifi olarak iş görür. Depozit para bankanın hem borcu, hem de alacağını gösterir. Diğer yandan bankanın ödeme aracı olarak ve kredi olarak müşterilerine sunduğu para, kapitalizmin gelişimi ile büyük biçimsel farklılıklar gösterir. Çekler, plastik paralar (kredi kartları) olarak parayı temsil eden işlemlere dönüşür-örneğin banka bonoları, banka güvenceli bonolar, poliçeler gibi. Depozit paranın, hesap parası olarak genişleyerek çoğullaşan özelliği ile bankalar, ekonomide bir manivela işlevi görürler. Geniş ölçekli bir para-sermayesini ekonominin farklı kesimlerinin hizmetine sunulmuş olur. Bu anlamda genişleyen para-sermayesini pazarlayan bankalar artık gelecekteki üretim üzerinde hak iddia eder duruma gelir (Harvey, 1984,277-79). Bankalar para-sermayesi yaratmanın yanı sıra, özellikle tüketim toplumu olarak adlandırılan günümüz dünyasında artan tüketici kredileri ile birlikte, gelecekteki üretim üzerinde büyük miktarlara varan alacağı, tüketici kredisinde ise, tüketicilerin henüz ellerine geçmeyen gelirleri üzerinde söz sahibi olur. İnsanlar gelişen tüketici kredileri ile birlikte neredeyse gelirleri üzerindeki bütün kontrollerini yitirirler. Banka hesapları içinde maaş, aylıklar daha gerçekleşmeden, bu aylıkların, maaşların karşılığı olan kredi borçları gerçekleşir. Bu iki yönlü kredi böylece bir yandan üretimin artması için finansal kaynak olurken, diğer yandan üretilen metallerin tüketilmesi için tekrar kaynak olmakta. Fakat tüm bu sürecin yani hayali depozit yaratmanın ve dolayısıyla hayali para piyasaya sürmenin temelinde üretken sermayenin varlığı yatar. Üretken sermayenin desteklediği reel depozitolar ise hayali depozitoların aşırı gelişmesine

neden olur. Oldukça belirleyici olan bu ilişki ise, tıpkı hayali sermayede olduğu gibi zaman zaman birbirinden kopar ve üretimin finansı için temel işlev gören banka sermayesi ve bankalar, üretimin önünde bir engel haline dönüşür. Şimdi ilk aşamaya, yani hayali para veya depozit yaratma sürecine bakalım, daha sonra ise bu ilişkinin özünü oluşturan sermaye birikim sürecinde banka sermayesinin sanayi sermayesi ile olan ilişkisini analiz edelim.

Bankalar hayali para yaratma süreci içinde bir kısıt ile karşı karşıyadırlar. Bu kısıt özellikle devletlerin olası bir kriz anında bankaların ani peşin ödemeleri için elde ettikleri depozit üzerinden bir kısmını ihtiyat olarak ayırma yönündeki belirleme-

Bankanın Hayali Depozit/Para Yaratması

Tablo-Banka Sisteminin Hayali Sermaye Yaratması			
Bankalar	Yaratılan ilk Depozit ve Hayali Depozitler	Zorunlu karşılıklar (%20)	Yaratılan Hayali Para
A Bankası	100.000.000	200.000	800.000
B Bankası	800.000	160.000	640.000
C Bankası	512.000	128.000	512.000
D Bankası	640.000	102.000	410.000
E Bankası	410.000	82.000	328.000
F Bankası	328.000	66.000	262.000
G Bankası	262.000	65.600	210.000
H Bankası	210.000	52.000	168.000
I Bankası	168.000	33.660	133.000
J Bankası	133.000	26.600	106.400
Sonuçta Tüm Bankalar	Toplam Depozit Miktarı (reel+hayali) 5.000.000	Toplam Karşılık Miktarı 1.000.000	Yaratılan Hayali Para 4.000.000

lerinden kaynaklanan kısıttır. Bu kısıt, bankacılar ile devlet arasında süre gelen ilişkide sürekli olarak banka sermayedarlarının azaltmaya çalıştığı, devletin ise bankaların hayali para yaratma kapasitelerini kısmak için sık sık kullandığı bir araçtır. Ekonomik yapıya bağlı olarak belirlenen bu ihtiyat miktarı, bankaların hayali para yaratmasına sınır koyan bir işlevi vardır. Bankalar belirlenen orandaki ihtiyatı zorunlu olarak ellerinde tutarlar.

Örnek olarak X şahsı elindeki 100.000 milyonu değerlendirmek ve faiz geliri elde etmek için banka sistemi içindeki A bankasına götürüp yatırsın, A bankası için bunun ilk etapta anlamı bankanın 100.000 milyon TL'lik borçlanmasıdır. Bankanın

Depozit paranın, hesap parası olarak genişleyerek çoğullaşan özelliği ile bankalar, ekonomide bir manivela işlevi görürler.

bilançosunda bu pasifler kalemi altında gösterilir. Banka için bu pasif kalemin bir diğer anlamı ise yukarıda da belirttiğimiz gibi borç verilebilir kaynağın doğmasıdır, yani bu depozito önce pasifte yer alır, daha sonra aynı depozite bankanın aktifinde borç verilebilir bir paraya dönüşür. Eğer sistemde depozitolar üzerinde yüzde 20 oranında bir karşılık ayırma zorunluluğu varsa, 1.000.000 TL'nin 200.000 TL'yi zorunlu karşılık ayrılır ve 800.000 TL'lik bir borç verilebilir kaynak ortaya çıkar. Şimdi banka bir üretici olan Z'ye 800.000 TL'lik bir kredi açtığını varsayalım, ve Z'nin aldığı bu krediyi daha önce aldığı malzemelerin borcunu karşılamak için başka bir üreticiye verdiğini ve bunu basitleştirerek B bankası kanalı ile gerçekleştirdiğini düşünelim, şimdi bu işlem B bankası için yeni bir Depozit anlamına gelir ve elde ettiği 800.000 TL'nin yüzde 20'sini karşılık olarak ayırdıktan sonra (160.000 TL), kalan 640.000 TL'nin yine hesap üzerinden bir başka tüketici ya da üreticiye kredi olarak aktarmış olsun ve bu da yine örneğin tüketici araba almak için aldığı banka parasını bir diğer C bankasına yatırarak işleme soksun. Bu süreç böylece hesap parası üzerinden gelişen bir dizi depozit (mevduat) ve bir dizi kredi olarak zincirleme bir süreç haline alacaktır. Böylece banka sistemi bir dizi hayali depozit yaratmış olacaktır ve bu hayali depozit ise beraberinde bir dizi hayali para yaratacaktır. Eğer mevduat karşılık oranını k ile gösterecek olursak, X şahsının bankaya yatırdığı depozit (mevduat) banka sistemi içinde kendisinin $1/k$ kadar bir hayali depozit yani para yaratacaktır. Yani örneğimizde;

$$\text{Hayali Para} = 1.000.000(1/20) = 5.000.000$$

Böylece kârlılık amacı ile kurulan bankalar her bir işlem için elde ettikleri gelir 100.000 milyon TL'ni 5.000.000'a çıkartarak, artan işlem hacmi, her işlem için faiz elde ettiği için banka sermayesinin artmasına neden olurken, sanayi kapitalisti için para-sermayenin 100.000 milyondan 5.000.000'a çıkması ve böylece ekonomideki atıl kaynakların harekete geçirilmesi ve daha fazla üretim daha fazla artı-değer anlamına geliyor. Tabloda süreç bir örnekle gösterilmiştir.⁽¹⁰⁾

Bankaların hayali para yaratması başka bir açıdan ekonomide kullanılan paraların hızla el değiştirmesine olanak sağladığı ölçüde, paranın devir hızının artmasına neden olur. Bankaların yukarıda verdiğimiz süreci, bu anlamda paranın tedavül hızının artırması yukarıda vurguladığımız hayali para yaratma sürecinin bir başka açıdan nedeni olarak analiz edilebilir.

Toplam Sermaye Dolaşım Sürecinde Banka Sermayesi

Gurley ve Show'un açıkça belirttiği gibi, bankalar kapitalizmde tıpkı diğer firmalar gibi kâr amacı ile kurulmuş olup ellerindeki sermaye stoklarını ekonomik sürece bir meta olarak sokarak kârlılık koşullarını yakalamaya çalışırlar (Gurley ve Show, 1971, 287). Bankaların tıpkı diğer kâr amacı ile kurulan firmalar gibi olduğu doğru ise de, bankaların ekonomide işlevleri ve piyasaya sundukları meta ile diğer ekonomik aktifitelerden önemli farklılıklar gösterirler. *Bankalar ekonomiye sadece gerçek anlamda meta yani para sunmazlar, fakat yukarıda da vurguladığımız gibi reel karşılığı olmayan metaları da (ex-nihilo kredi ya da para-kredi olarak) piyasaya sürerler.* Bankalar bu yönden finansal yapının önemli unsuru olmakla birlikte, banka sermayesinin toplam ekonomi içinde dolaşımı daha da ayrıcalıklı bir önem kazanır. Banka sermayesinin temelini teşkil eden depozitoların hayali para yaratmasının en önemli sonuçlarından biri hiç kuşkusuz bu hayali paranın bankalarca piyasada pazarlanması yani kredi olarak dolaşım sürecine aktarılmasıdır. Burada dolaşım sürecine *kredi biçiminde giren ve faiz getiren sermayenin önemli sonuçlarından biri bu hayali paraların gerçek paralara dönüşmesi, hayali sermayenin gerçek sermaye yaratmasıdır.* Banka kanalı ile hayali depozitolar karşılığı verilen krediler, özellikle üretime yönelik krediler bir para sermayesi olarak kapitalistin eline geçer veya yeni bir üretim sürecinin başlaması ya da varolan üretim sürecinin genişlemesi amacıyla kapitalist tarafından işgücü ve diğer üretim araçlarının temini için kullanılır. Böylece dolaşım sürecine para-sermaye olarak giren banka kredisi, bir aşamadan sonra üretim sürecine girerek üretken sermaye biçimini alır (Ü). Üretken sermaye olarak üretim süreci içinde artı-değer yaratılır ve ilk banka parası üretim sürecinden genişleyerek çıkar (P'den P**'ye). Yukarıda da vurguladığımız gibi, bu genişlemenin temelinde üretim süreci ve işgücü yatmaktadır. Üretim süreci sonucunda kapitalist elde ettiği paranın (P*) normal olarak bir kısmı yani ilk aldığı kredi kadar olan kısmını (P) ve ayrıca bu krediye karşılık olarak belirlenen faiz miktarını (f) borç aldığı bankaya borcunun karşılığı olarak iade eder. Bu iadenin (M+i) gerçek anlamı bankanın kaynaklarına eklenen gerçek banka-sermayesidir. *Yani banka müşterilerinden topladığı depozitolarla yarattığı hayali paralardan gerçek para/kaynak yaratmıştır.* Bankaların kaynaklarında artışa neden olan bu reel kaynaklar, bankanın yeniden kredi

Banka müşterilerinden topladığı depozitolarla yarattığı hayali paralardan gerçek para/kaynak yaratmıştır.

(10) Örnek ve tablo Swezzy ve Magdof (1987)'ten etkilenecek geliştirilmiştir.

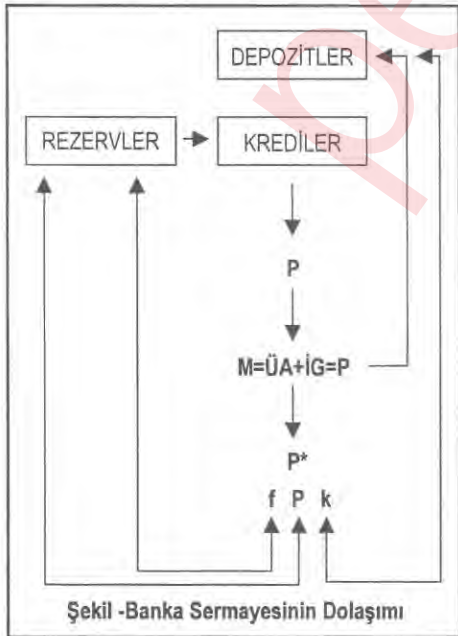
yaratma koşullarını gerçekleştirdiği için banka sermayesinin daha da bir artışına neden olmakta. M.Hall'in vurguladığı gibi, genel geçer yazın, bankaların para yaratma olgusuna sürekli olarak kaydı para yani hayali para yaratma açısından bakmışlardır, banka sermayesinin üretim süreci ile ilişkilerini incelemeye sokmadıkları için, bankaların gerçek para yaratma işlevlerini anlayamadıklarını belirtmiştir.

Banka sermayesinin yukarıda anlatılan işleyişi, bu anlamda iki önemli ilişkiyi gözler önüne serer; dolaşım sürecinde banka sermayesi ve üretim sürecinde banka sermayesi. Banka sermayesi dolaşım sürecine girerek bir aracı kimliği ile varolan tasarrufları toparlıyor ve yine dolaşım sürecinde ilişkiye girdiği üretken kapitaliste bu parayı kredi olarak faiz getiren sermaye biçiminde belirli bir faiz karşılığı aktarıyor. Üretken kapitalist için aldığı kredi, yeni üretim/yatırım ya da varolan üretimin genişletilmesi anlamında işgücü ve diğer üretim araçlarının alımında kullanılarak üretim süreci başlatılıyor. Böylece üretim sürecine giren banka kredisi üretim sürecinden genişleyerek ya da artı-değer yaratarak çıkıyor. Şekilde de gösterilen bu işleyişin en önemli sonuçlarından biri; banka sermayesinin hayali para yaratma sürecinin gerçek temelini aslında üretim sürecine bağlı olduğu ve bunun ötesinde yaratılan artı-değere bağlı olduğu sonucudur. Banka sermayesinin genişlemesi için gerçek kaynak artışı olarak $(M+f)$ ilk verilen para ve faizin yanı sıra üretim süreci sonucunda (şekilden de anlaşılabilir olduğu gibi) genişleyerek çıkan paranın (P^*) , bir başka parçası kapitalistin üretimden elde

ettiği kârdır - k- (artı-değerin faizden arta kalan kısmı). Bankacılık açısından kapitalistin elde ettiği kâr yeni bir kaynak, yeni bir depozitodur. Gelişmiş bankacılık sisteminde, tüm işlemlerin bankalar aracılığı ile yapıldığı düşünüldüğünde, kapitalistin elde ettiği kârın parasal bir biçimde olduğu ve bununda bankalarda tutulduğu gerçeği de açığa çıkmış olur. Bunun doğal sonucu şekilden de görüleceği gibi, kapitalistin kârı, bankalar için yeni bir depozit kaynağıdır, yani kapitalistin kârı yeni hayali depozit yaratma kaynağıdır (Hall, 1992).

Hayali banka parası ile hayali sermaye arasında önemli bir benzerlik vardır. Bu benzerlik, kriz dönemlerinde hayali para ya da sermayenin temsil ettiği değerleri realize edememesi yönündeki benzerliktir. Tıpkı bir vurguladığımız hayali sermayenin gerçek sermayeden hareketle yaratıldığı ve bir süre sonra, gerçek sermayeyi temsil etme gücünün kalmadığı gibi hayali banka parası da belirli bir zamandan sonra gerçek değerden iyice uzaklaştığı gibi borç olarak verilen hayali sermayenin geri dönmemesi yönünde bir tehlikeyi içinde taşır. Derinleşmiş bunalım dönemlerinde bireysel firmaların dışsal finansının artması ile birlikte, bankalar üretken sermayeler karşısında büyük avantajlar kazanırlar. Kuşkusuz avantaj, faiz oranlarını artırarak artı-değerin büyük bir kısmına el konulmasıdır. Burada bir paradoksun varolduğu hemen anlaşılacaktır. Paradoks ya da sürece ilişkin olan kriz eğilimi. Banka sermayesi bunalım dönemlerinde üretken sermaye karşısında kazandığı avantajlı duruma bağlı olarak üretken sermayenin üretim sonucunda el koyduğu artı-değerin artan oranlarda büyük kısımlarına el koyması, üretimi olumsuz yönde etkilerken aynı zamanda üretimden kaynaklanan kendi kazancının da yok olmasına neden olur. Böylece banka sermayesi ile üretken sermaye arasındaki hiyerarşik ilişkinin tersine döndüğü kriz dönemleri, banka sermayesi krizi bir ölçüde önlerken kazandığı güç aynı zamanda gücünün zayıflaması anlamına gelir.

Banka sermayesini oluşturan; ilk sermaye (+) depozitolar ve daha sonra bunların reel kaynaklar haline gelerek artması, bankaların ekonomide para-sermayenin merkezileştiği birimler olarak güç kazanmasına yol açar. Zamanla bu güç ekonomi üzerinde genişleyen hegemonik bir güce dönüşür. Bankalar bu anlamda para sermaye gücü ile ilk etapta girdikleri alan hayali sermaye alanıdır, yani özel kapitalist işletmelerin piyasaya sundukları hisse senedi ve tahviller gibi kıymetli kağıtların alım satımına girmeleridir. Yani bankalar hisse senedi/ tahvil alıp satarak hayali sermaye dünyasının önemli

Şekil -Banka Sermayesinin Dolaşımı

Kaynak:(Hall;1992)

Banka sermayesi dolaşım sürecine girerek bir aracı kimliği ile varolan tasarrufları toparlıyor ve yine dolaşım sürecinde ilişkiye girdiği üretken kapitaliste bu parayı kredi olarak faiz getiren sermaye biçiminde belirli bir faiz karşılığı aktarıyor.

Hizmet, farklı dnyyalara saygı duymakla başlar.

Her insanın kendine ait bir dnyyası vardır. Hizmet o dnyyaya saygılı olmakla başlar. Biz size bu anlayışla hizmet verebilmek için çalışıyoruz.

AKBANK

www.akbank.com.tr

Kredi Kartıyla İFMC yayınlarına abone olabilirsiniz.

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontu ile birlikte faksla veya postayla göndermeniz halinde aboneliğinizin başlatılacağını bildirir, saygılar sunarız.

İktisat Dergisi Abonelik Bedeli (yıllık) : 20.000.000 TL
Üye Öğrenci ve Öğr.Gör. : 16.000.000 TL

Banka Hesap Numaraları:

T. İş Bankası Taksim Şubesi : 709365
Akbank Taksim Şubesi : 41007
Garanti Bankası Harbiye Şubesi : 6299680

İKTİSAT DERGİSİ ABONE FORMU

Adı Soyadı : .....

Adres : .....

Posta Kodu : .....

Şehir : .....

Başlangıç Ayı : .....

Telefon /Faks : .....

E-Posta : .....

Abone bedeli tutarı : ..... TL'yi,

..... Bankası'na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

Nakit ödemek istiyorum. (İstanbul için geçerlidir.)

Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

Visa Master - Euro Card Diners Club

Kredi Kartı No : .....

Son Kullanma Tarihi : .....

Kart Sahibi : .....

İmza : .....

aracılarından biri olurlar. Para sermayesinin merkezleştiği birimler olarak bankaların sermayesinin "büyük kısmı bu nedenle tamamen saymacadır ve senetlerden (poliçelerden), hükümet tahvillerinden (bunlar harcanmış sermayeyi temsil ederler) ve hisse senetlerinden (gelecekteki gelir üzerine çeklerden) oluşur" (De Brunhoff, 1992, 76). Örnek olarak Türkiye pratiğini ele aldığımızda, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda gerçekleştirilen toplam menkul satışının yaklaşık yüzde 93'ü bankalar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Brunhoff'un vurguladığı gibi bankalar bu yönleriyle kredi ilişkilerinde *stratejik bir sektör* olarak karşımıza çıkarlar. Stratejik bir sektör olarak bankalar, bir yandan para sermayesinin hareketlerini diğer yandan ödeme araçlarının yönetimini düzenleyen tek kuruluştur (De Brunhoff, 1992, 76).

Bankalar üretken sermaye ile olan ilişkilerinin yanı sıra bugün çok iyi bilinen bir dizi farklı işlevleri de yerine getirir. Bunlardan en önemlisi yukarıda bahsettiğimiz tüketici kredileridir. Üretken sermayeye verilen kredilerden farklı olarak gelecekteki üretim üzerinden değil de, gelecekteki gelir üzerinden muazzam ölçüde alacak haklarının birikmesine neden olan tüketici kredileri, bir yandan "tüketimin zorlanması ve ihtiyaçların genişletilmesi" işlevi görünürken, diğer yandan banka sermayesinin temel besini olan para sermayesinin devir hızını artırarak bankaların bir yandan artan işlem üzerinden faiz geliri elde etmesi, diğer yandan da artan devir hızı sayesinde atıl olan para-sermayelerini banka sermayesine çekme işlevi görür. Tüketici kredisi çılgınlığının aldığı boyutları anlamamız açısından ABD kritik bir örnek teşkil etmektedir. ABD'de bankaların müşterilerine açtığı tüketici kredisi 1993 yılında 325 milyar dolar tutarındadır. Bu miktar Türkiye'nin toplam dış borcunun 6 katından fazla. Yine 1993 yılında ABD'de tüketici kredisi ile yapılan tüketim miktarı 700 milyar dolar ve bu rakam Türkiye milli gelirinin 5 katı. Tüketici kredilerinin banka sermayesi için yukarıda tanımlanan yararlı işlevleri diğer yandan bir bütün olarak sistem için, piyasada aşırı düzeye ulaşan metaların daha kolay paraya dönüşmesini sağlar.

Banka sermayesinin en önemli özelliklerinden bir diğeri ise, bankaların sadece ülke içi kaynakları kullanmayıp, uluslararası piyasadan döviz olarak kaynak yaratma olanaklarına sahip olmalarıdır. Bu olanağın temelinde ulusal para ile diğer ulusların para sistemindeki farklılık yatar. Bankalar doğal olarak kendi müşterilerinin yabancı ülkelere ilişkili olan ekonomik faaliyetlerine de aracılık eder. Bankalar, ulusal paraları, istenen yabancı para ile değiş tokuş

işlemini de aracı olur. Daha da ötesi, müşterilerine döviz olarak kredi olanakları sağlamakta ya da döviz olarak mevduat kabul eder. Daha da önemli bir nokta, özellikle günümüz dünyasında artan finansal deregülasyon sürecinde, bankalar ülkelerin uyguladığı faiz ve döviz kuru politikalarının yarattığı farklılıklardan yararlanarak, bu farklılıkları kârlılık amacı ile değerlendirmeye yönelmesidir. Özellikle küçük ölçekli bankalar bu anlamda bu farklılıkları kullanmak için uluslararası tekelci bankalar ya da E.Mandel'in kullandığı biçimi ile uluslararası emperyalist bankalardan borç alarak, yabancı para olarak borçlanırlar. Bankaların uluslararası piyasalarda borçlanması ve bu borçlanma ilişkileri oldukça farklı tekniklerle gerçekleştirilmiştir. Değer ilişkilerinin uluslararasılaşması ile birlikte meta ve para üretim koşullarının da uluslararasılaşması bankaların işlevlerinin uluslar arasılaşmasına neden olmuştur. ⁽¹¹⁾Bankalar, paranın dönemler arası fiyatı olan faiz ile paralar arası paranın fiyatı olan döviz kuru arasındaki potansiyel kârlılıkları tüketme için bir dizi organizasyon ve teknolojik yeniliklere yönelmiştir. Bankaların döviz olarak kaynakları üç başlık altında toplanabilir; müşterilerinden topladıkları döviz mevduatları, uluslararası emperyalist bankalardan alınan krediler (borçlar) ve diğer kaynaklardan buldukları dövizler. Bankaların yabancı paraların ülkeye giriş çıkışları üzerindeki sınırlamalarının kaldırılmasına paralel olarak, yabancı kaynaklara hızla yönelmeleri ve yabancı kaynaklarla ülke içi veya ülke dışı finans piyasalarında kâr amacı ile işlemlere girmeleri finansal piyasaların zaten varolan kırılğan yapılarını daha da kırılğan ve dengesiz olmasına neden olmuştur. Açık pozisyon olarak adlandırılan ve bankaların döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri arasındaki fark, tam anlamıyla belirsiz bir gelecek üzerinden bankaların oynadığı bir kumar haline gelmiştir. Ülke içi yüksek faiz oranlarından ve düşük döviz kurundan yararlanmak isteyen bankalar, büyük miktarlarda yabancı bankalardan borçlanmaya giderek elde ettikleri dövizleri ülke içi ulusal paraya çevirerek yurt içi faize yatırılmakta ve süre sonunda paranın getirisi olan yüksek faiz getirisi elde edilmekte, elde edilen faiz ile ana para yeniden yabancı paraya çevrilip, alınan borç yabancı para artı yabancı para faizi ödendikten sonra kalan para bankanın kârı olmaktadır. Tüm bu işleyişin ve bu kolay ve aşırı kazancın gerçekleşmesi için temel şart ülkenin uyguladığı düşük döviz kurunun devam etmesidir. Bu devam etmeyip de ani bir devalüasyon yani ulusal paranın diğer ulusların parası karşısında değerinin düşürülmesi ile yabancı kaynaklardan borçlanan bankaların borçları devalüasyon oranında

**Bankalar,
paranın
dönemler arası
fiyatı olan faiz
ile paralar
arası paranın
fiyatı olan
döviz kuru
arasındaki
potansiyel
kârlılıkları
tüketme için
bir dizi organi-
zasyon ve
teknolojik
yeniliklere
yönelmiştir.**

(11) Bankaların tarihsel süreç içinde uluslararasılaşma eğilimleri ve uluslararasılaşma yolları ile ilgili detaylı bir ele alış için Dickens (1992, 358-382).

artmakta, Örnek olarak 1994 yılında Türkiye'de yaşanan banka iflasları ve finansal yapıların krize girmesi bu anlatılan süreçle yakından ilgilidir. Bankaların bu tip açık pozisyonlarda ani kazanç ya da kayıplara sebep olması, belirsiz olarak tanımladığımız geleceğin daha da belirsizleşmesine neden olduğu gibi bu belirsizlik üzerinden hareket edenlerin etkinlikleri de tam anlamıyla bir kumara dönüşmekte. Bankaların ulusal para ile diğer ulusal paralar arasında köprü vazifesi görmesi ile oluşan kısa dönemli sermaye hareketleri bankaların ekonomideki önemini daha da artırmıştır. Bankalar sadece uluslararası diğer bankalar ile ilişki halinde olmayıp, diğer yandan bankalar, ülke içi müşterilerinin uluslararası hayali sermaye piyasalarında (dünya borsaları) tasarruflarını değerlendirmelerini ya da bizim kullandığımız terminoloji ile ulusal para-kapitalistlerinin faiz getiren sermayelerini uluslararası ölçekte değerlendirmelerine aracılık etmekte. Örnek olarak Koç Amerikan Bank, Interbank ya da İş Bankası bu hizmetleri ülkemizde sunmakta ve bu yönde bir dizi aracı kurum kurulmaya başlamıştır. Bankaların hayali depozitolar yaratarak hayali para yaratması ile yukarıda işlevleri bir arada düşünüldüğünde banka sistemi bir bütün olarak ekonomideki atıl kaynakların ekonomiyi çekilmesi gibi bir işlev ile bu kaynakların üretken sermayeye çevrilmesi ile ekonomide olumlu işlevler yüklenmesi gerçeği, ekonominin üretim temelli genişleme dönemlerine ait bir özelliktir, oysa aynı reel ekonomiyi, üretim temelli ekonomiyi destekleyen banka sistemi, yukarıda da Marx'tan alıntı ile gösterdiğimiz gibi özünde tamamen hayali sermaye, hayali değerler üzerinde gelişen bir sistemdir. Banka sermayelerinin bu hayali değerler üzerinde gelişimi beraberinde özellikle kriz dönemlerinde, para değerinin büyük ölçülerde gerçek değerlerden sapmasına neden olur. Reel değerler ve bir bütün olarak ulusal değişkenler üzerindeki bu tehlike, özellikle banka sermayesinin aşırı gelişimi yani hayali para sisteminin aşırı genişlemesi ve bu genişlemenin faiz oranları ile birleşerek ekonomide reel kesimin nefes almasını imkansız hale getirme olasılıkları finansal dünyamıza bir yeni aktör sokmuştur, bu aktör D.Harvey'in güzel tanımlaması ile **ulusal paranın gardiyanı** olan merkez bankasıdır (Harvey, 1984, 323). Merkez bankalarının kuruluşundaki temel mantık, bu oldukça kaygan zemin üzerinde yükselen banka sermayesinin ekonomi üzerinde yaratacağı olası tehlikeleri en aza indirmek ya da doğan zararları toplumsallaştırmaktır. Kumarhane ekonomisi olarak tanımladığımız 1970'lerin ekonomisinde finansal

yapıların oluşturduğu sırça köşkerin en küçük etkide tuzla buz olmasını engelleyen birimler merkez bankaları olmuştur ve bu tehlikeli durumlarda merkez bankaları finansal araçların yarattığı zararları ülke çapında yayarak etkisini azaltma yönüne gitmiştir.⁽¹²⁾ Devletin merkez bankası kanalı ile parasal dünyayı dengede tutma amacına rağmen, bizzat devletin finansal dünyada varlığı para-kapitalistleri ve finansal varlıkların varoluşunun önemli kaynaklarından biri olmuştur. Kapitalizmin yukarıda verdiğimiz bankalar kanalı ile hayali para, borsa kanalı ile hayali sermaye yaratmasının yanı sıra, devletin üretken karşılığı olmadan yaptığı borçlanmalar bir üçüncü hayali sermaye yaratma kaynağı olmuştur. Kapitalizmin bir ilişkiler sistemi olarak kuruluşundan itibaren devletin kendi faaliyetlerini finans etme zorunluluğu para ve finans olgusunu anlamada temel olmuştur.

Referans

Arrighi,G(1996)*The Long Twentieth Century; Money Power, and the Origins of Our Times*, Verso, London.

Bhaskar,R(1989)*The Possibility of Naturalism*,Harvester Press, London.

Boyer,R(2000) "is a finance led growth regime a viable alternative to Fordism? A Preliminary Analysis", *Economy and Society*, cilt 29, sayı 1, sayfa 111-145.

Braudel,F(1986) *Civilization & Capitalism 15th-18th Century:The Perspective of The World*, cilt III, William Collins Sons& Co Ltd, London.

Clarke,S(1990-1991)"*The Marxist Theory of Overaccumulation and Crisis*", *Science and Society*, cilt 54, sayı 4.

Crotty,J(1987)"*The Role of Money and Finance in Marx's Crisis Theory*", *The Imperilled Economy*, (eds; R.Chenery ve diğerleri), *The Union of Radical Political Economics*, New York.

Crotty,J,R(1990)"*Owner-manager conflict and financial theories of investment instability: a critical assessment of Keynes, Tobin, and Minsky*", *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt 12, sayı 4, sayfa:519549).

Crotty,J,R(1993)"*Rethinking Marxian Investment Theory: Keynes- Minsky Instability, Competitive Regime Shifts and Coerced Investment*", *Review of Radical Political Economy*, vol,25/1.

Davidson,P(1986) *Money and The Real World*, MacMillan, London

Davidson,P(1994) "Money and Uncertainty/Liquidity Preference-the Demand for Money/The Finance Motive and Interdependence of the Real and Monetary World", *Post Keynesian Macroeconomy Theory*, Edward Elgar, London

(12) Merkez bankasının kırılgan finansal yapılarda, para-yönetici kapitalizm olarak adlandırılan bu dönemdeki kurtarıcı işlevi Minsky detaylı olarak ele almıştır (Minsky,1987).

De Brunhoff,S(1976) Marx on Money, Urizen Books.New York.

De Brunhoff,S(1992) Devlet ve Sermaye, (çev;K.Lordoğlu), İmge Yayınları, Ankara.

Dickons,M(1992) Second Divide

Dumenil,E ve Levy D (2000) "Cost and Benefit of Neoliberalism", www.cepremap.cors.fr/levy/, 2000 Temmuz Tarihinde alınmıştır.

Dymski,G,A(1992) "A New View of The Role of Banking firms in Keynesian Monetary Theory", Journal of Post Keynesyan Economics, cilt 14/3.

Ercan,F(1997) Para ve Kapitalizm, Ceylan yayinevi,İstanbul.

Ercan,F(1999) "İktisat Üzerine Eleştirel Önermeler", İktisat sayı 389, sayfa 86-94.

Ercan,F (2000) "Kriz Üstüne Düşünceler(I)", "İmparator Çıplak" İmparatorun Terzileri de Kendilerini İyi Hissetmiyor", İktisat, sayı 410-411, sayfa 38-41.

Ercan,F (yayınlanmamış çalışma) Kapitalizmin Krizleri ve Finansal Dinamikler: Marksist Bir Çerçeve.

Fine,B(1985-86) "Banking Capital and The Theory of Interest", Science & Society., cilt XLIX.,sayı 4.

Goldstein,D(1995) "Uncertainty, Competition, and Speculative Finance in the Eighties", Journal of Economics., cilt XXIX, sayı 3.

Hall,M(1992) "On the Creation of Money and The Accumulation of Bank-Capital", Capital&Class, sayı 48-Autumn.

Harris, L(1977) "On Interest, Credit and Capital", Economy & Society, vol.5.

Harvey,D(1984) Limits To Capital, Basil Blackwell,Oxford.

Hilferding,R(1981) Finance Capital A study of The Latest Phase of Capitalist Development, (Çev: T. Bottomore), Routledge and Kegan Paul, London

Kalecki,M(1971) Selected Essays on The Dynamics of Capitalist Economy, Cambridge University Press, London.

Keynes,J,M(1961) The General Theory of Employment, Interest and Money, Mac Millan, London.

Kregel,J,A(1987)"Markets and Institutions as Features of a Capitalist Production System", Alternatives to Economic Orthodoxy., (ed:R.Albelda, C.Gunn ve W.Waller), M.E.Sharper Inc, London.

Lovering,J(1990b)"Neither Fundamentalism nor 'New Realism': a Critical Realist Perspective on Current Divisions in Socialist Theory", Capital&Class, Sayı 42.

Mandel,E (1987) Late Capitalism, Verso, London.

Marx,K (1975a) Theories of Surplus Value-Part III, , Lawrence & Wishart, London.

Marx,K (1977)Grundrisse Foundations of The Critique of Political Economy., (çev; M.Nicolaus), Pelican, London.

Marx;K (1979c)Kapital-II, (çev;A.Bilgin), İkinci Baskı, Sol Yayınları. Ankara.

Marx;K (1986)Kapital-I, (çev;A.Bilgin),Üçüncü Baskı, Sol Yayınları. Ankara.

Marx,K (1990)Kapital-III, (çev;A.Bilgin), İkinci Baskı,Sol Yayınları.Ank.

Minsky,H,P (1977)"An 'Economics of Keynes' Perspective on Money", Modern Economic Thought, (ed;S. Weintraub), University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.

Minsky,H,P (1982)Can It Happen Again?, M.E Sharpe INC. Armonk, New York.

Minsky,H,P (1981)"The Breakdown of the 1960's Policy Synthesis", Telos., sayı 50.

Minsky,H,P (1986)"The Crises of 1983 and The Prospects for Advanced Capitalist Economies", (eds; S.W.Helburn ve D.F.Bramhal), Marx,Schumpeter, Keynes., M.E.Sharpe, Inc., London.

Minsky,H,P (1989)"Financial Crises and Evolution of Capitalism: The Crash of '87-What Does It Mean? Capitalist Development and Crisis Theory içinde, (eds.M.Gottdiener ve N.Komninos), Macmillan, London.

Minsky,H,P (1989)"Money and Crisis in Schumpeter and Keynes", The Economic Law of Motion of Modern Society, içinde (ed:H.J.Wagener ve J.W.Drukker), Cambridge University Press, Cambridge.

Neal,L(1990) The Rise of Financial Capitalism Internalisation Capital Markets in the Age of Reason, Cambridge University Press, Cambridge.

Panico,C(1988) "Marx on Banking Sector and The Interest Rate", Science and Society, cilt 52, sayı 3.

Parsons,J,E(1988)"Bubble, Bubble, How Much Trouble? Financial Markets, Capitalist Development and Capitalist Crises", Science and Society, cilt 52, sayı 3.

Perelman,M(1990)"The Phenomenology of Constant Capital and Fictitious Capital", Review of Radical Political Economics, cilt 22, sayı2-3.

Schumpeter,J,A(1962)The Theory of Economic Development,A Galaxy Books, New York.

Simon S,(1976)" Bankacılık Sanayinin Oluşması", - Catechisme des Industriels'den alıntı-Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi cilt-I, (der:M.Tuncay) , Bilgi Yayınevi, İstanbul..

Serbest bir Bankacılık Sisteminde Yayılma Eğiliminde Olan Banka Başarısızlıkları

Bu makale, özel takas kurumu düzenlemelerine dayanan, düzenlenmemiş bir bankacılık sistemi modeli geliştirmektedir. Böyle bir sistem, kamu güvenlik ağına göre, ödünç vermedeki ahlaki tehlikeleri (moral hazard) ve dolayısıyla bir bankanın yükümlülüklerini yerine getirememe olasılığını azaltmasına rağmen, sistemik bir şoka veya genel likidite sıkıntısına dayanan yayılma eğilimli banka başarısızlıklarının olasılığını artırmaktadır.

1. Giriş

Bankacılık düzenlemeleriyle ilgili giderek daha etkinlik kazanan görüşe göre:

- Banka başarısızlıklarının temelinde, bankalara hücumu önlemek için 'büyük bunalım' sırasında uygulanan 'güvenlik ağı' düzenlemelerinin büyük bir payı vardır,
- Mali istikrarı yeniden elde etmenin tek yolu bu koruma uygulamalarını terk etmek ve bankacılık sistemini en düşük düzeyde müdahalelerle işleyecek hale getirmektir,
- Sistemik şoklara karşı en etkin korunma, takas kurumu gibi özel kurumsal düzenlemeler ile elde edilebilir (bkz. Calomiris, 1999).

Bu kısa makalede, düzenlenmemiş bir bankacılık sektöründeki denge konumunu göz önüne alarak yukarıdaki son madde üzerinde duracağız. Bu durumda sektör hızla yayılan banka hücumlarına maruz kalabilir. Analizimizi Aghion, Bolton ve Dewatripont (1999) tarafından geliştirilen model üzerine oluşturacağız.

2. Model

Modelimiz, Diamond ve Dybvig (1983) ve Postlewaite ve Vives (1987) tarafından geliştirilen modelin birçok bankayı kapsayacak şekilde uyarlanmış halidir. Model dört zaman diliminden oluşmakta ve en az iki banka (N Banka sayısı, N2) ve her bir bankada 3 tip mevduat sahibi olmasına olanak tanımaktadır. t=0 zamanında, her bir mevduat sahibi kendi yerel bankalarına l=1 miktarında paralarını yatırır. Bu mevduat, (ve varsa faiz) takip eden t{1,2,3} dönemlerinin herhangi birinde l=1 miktarı kadar çekilebilir. Diamond ve Rajan'ın (1998) modelindeki gibi mevduat sahiplerinin 1/3'ü =1 miktar paralarını (=1 den büyük toplam getiri sağlayan, B>1) daha iyi bir projede değerlendirmek üzere t{1,2,3} dönemlerinin her birinde çekmek istemektedirler. t zamanında daha iyi bir yatırım fırsatı yakalayan bir mevduat sahibine t-tipi mevduat sahibi diyelim. t=0 zamanında mevduat sahipleri hangi tip

olduklarını bilmemektedir. t-tipi olup olmadıklarını ancak t {1,2,3} zamanında öğrenebilirler (Çünkü t=3 tipi mevduat sahibi, hangi tip olduğunu t=2 zamanının geçmesinden sonra öğrenmek durumunda olduğundan, bu durum sadece t=1,2 tipi için geçerlidir).

Bankalar {d₁,d₂,d₃}mevduat sözleşmelerini sunar. Burada t=0 zamanında (daha önce bir para çekme işleminin gerçekleşmiş olmadığı bir durumda) yatırım yapılan her bir dolar için d_t t zamanında çekilebilen toplam miktarı gösterir. Denge konumunda, mevduat sahipleri tek bir dönemde sahip oldukları her şeyi çekmeyi seçer ve bundan dolayı diğer para çekme yapılarını gözönünde bulundurmamak gerekli değildir. B'nin yeterli miktarda büyük olduğu durumda, bir banka için optimal olan d₁ ve d₂'i ödemeyi taahhüt etmek olacaktır. Her banka t=0 zamanında aldığı mevduatları kısmen likiditesi olan ve t=0 zamanında yatırılan her dolar için t=1,2,3 tarihinde nakit akışı r_t sağlayan bir projeye yatırır. Banka (y<1 ile) dolar başına (1-y) maliyetle gelecekteki nakit akışını öne alabilir. Nakit akışı tesadüfidir, yani bir banka para çekme için talep edilen miktarı her zaman elinde bulunduramayabilir. Bu durumda, banka diğer bankalardan ödünç para alabilir. Eğer banka bütün mevduat yükümlülüklerini geri ödemek için gerekli miktarı toplayamazsa (standart olduğu üzere) 'ilk gelen alacağı alır' temeline dayanılarak mevduat sahiplerine ödeme yapılır.

Nakit akış yapısının aşağıdaki gibi basit bir şekilde olduğunu varsayalım. Nakit akışları birbirinden bağımsız olarak ve benzer biçimde dağılmıştır.

$$(r_1, r_2, r_3) = \begin{cases} R_1 - \Delta, R_2 - \Delta, 0 & (1-q) \text{ prob. ile} \\ (R_1, R_2, R_3) & (q \cdot p) \text{ prob. ile} \\ (R_1 - \Delta, R_2 - \Delta, R_3 + 2\Delta) & q(1-p) \text{ prob. ile} \end{cases}$$

Burada, R_t>1 bütün t ler için, R_t - Δ < 1/2 t=1,2 zamanları için ve R₁+R₂<3 dür.

Bu model, bir bankanın yükümlülüklerini yerine getirememe, bir diğer deyişle ödeyememe (r₃=0 olduğunda) durumu kadar likidite sıkıntısı durumunun da (r_t= R_t-Δ t=1,2 zamanları için ve r₃= R₃+ 2Δ) oluşmasına imkan tanır.

Durumu basite indirmek gerekirse, bir bankanın ödeyememe durumu pozitif bir olasılıkla ancak bankalar ihtiyatlı biçimde yatırım yapmadığında ortaya çıkabilir. Bir diğer deyişle, bir bankanın ödeyememe durumu, kamu güvenlik ağıyla korunduğunda ortaya çıkan ödünç vermedeki ahlaki

Cenk Gökçe
Adaş*

Sistemik şoklara karşı en etkin korunma, takas kurumu gibi özel kurumsal düzenlemeler ile elde edilebilir

*Dr.
İ.Ö. İktisat Fak.
İngilizce İktisat BBl

risklerden (*moral hazard*) kaynaklanır.

Olayların ve eylemlerin zamanlaması şu şekildedir: $t=0$ zamanında bankalar mevduat sözleşmelerini hazırlar ve mevduat sahipleri servetlerini kendi yerel bankalarına yatırır. $t=1$ zamanında tip-1 mevduat sahipleri kendi gruplarını öğrenir ve fonlarını çekerler. Eğer bir banka bütün para çekme işlemlerini karşılayamayıp bunda başarısız olursa, bu kamunun bilgilendirilmesi olayıdır. Mevduat sahipleri en azından ihtiyaç duyduklarında para çeker (t zamanında t -tipi iseler), fakat (mesela bankanın ödeyememe durumuna düşmesinden korkuyorlarsa) daha erken de para çekme eylemini seçebilirler.

Çok iyi bildiği gibi erken para çekme kendi kendini tekrarlayan rasyonel bir paniğe yol açabilir. Böylece, tip-2 ve tip-3 mevduat sahipleri için $t=1$ zamanında bankalarına hücum etmek rasyonel olabilir. Bu dengeleri bir kenara bırakıp tek bir bankanın başarısız oluşuyla tetiklenen ve daha sonra yayılan panikler üzerinde duracağız. Bu tür panikler $t=1$ zamanında başka bir bankanın başarısızlığını müteakiben tip-3 mevduat sahipleri $t=2$ zamanında bankalarına hücum ettiğinde ortaya çıkabilir.

3. Takas Kurumu (Clearing House) Düzenlemesi Altında Denge.

Bu bölümde, takas kurumu düzenlemesi üzerine kurulmuş, bir bankacılık sistemini inceleyeceğiz. Mümkün olabilen en iyi senaryoya halinde, böyle bir sistem takas kurumuna üye bankaların etkin ve dikkatli izlenmesi yoluyla herhangi bir ödeyememe riskini ortadan bileceklerdir. Ödeyememe durumunda olan üyeler olmadığında, takas kurumu, toplam likidite sıkıntısı olmadığı sürece bankalar arası ödünç verme yoluyla bireysel likidite sıkıntılarını karşı maksimum derecede ortak bir güvence sağlayabilir.

Her bir bankanın nakit akış uygulamalarının özel bilgiler içerdiğini varsayacağız. Bu nedenle sistem içinde hiç kimse $t=1$ zamanında global likidite ihtiyaçlarını tahmin edemeyecektir. Ayrıca, gerçekçi olmadığından duruma göre şartları değişebilen bankalar arası ödünç verme tekliflerini de göz ardı ediyoruz. Eğer bu tür tekliflere izin verilseydi $t=1$ zamanında fazla nakiti olan bankalar ödünç verme kararlarını gerçekleştiren global likidite arzına göre mükemmel olarak belirleyebilirdi. Böyle yaparak, aşağıda anlattığımız yayılma özelliği gösteren bankalara hücum etme eğiliminden kendilerini koruyabileceklerdir. Bununla birlikte, bu açıkça gerçekçi değildir. Bundan dolayı, detaylı değil fakat gerçekçi bir bankalar arası ödünç verme piyasası modelini dikkate alacağız. Takas kurumunun şartsız

bir bankalar arası ödünç verme oranını ' Γ ' belirlediğini ve her ne zaman talep, arzı aştığında, piyasanın nakit ihtiyacı olan bölümünün rastlantısal eşit olasılıklı bir temel üzerinden tayinlendiğini varsayacağız. ' Γ ' oranı, likidite fazlası olan bankaların bankalar arası piyasaya ödünç verip vermeme konusunda kayıtsız kalmalarına göre belirlenir. Bu, etkin olan mutlak bankalar arası orandır.

Eğer B yeterli büyüklükte olursa, her bir üye banka tarafından sunulan optimal sözleşme, $t=1,2$ için $d_1=1$ ve $d_2=(1+p)/(1-Q)$ şeklinde olur. Burada ' Q ' herhangi bir $t=1,2,3$ zamanda bir bankanın başarısızlığı sonucu mevduat sahibinin mevduatını kaybetme olasılığı ve $p>0$ mevduat sahiplerini tasarruflarını bankaya yatırma konusunda tatmin edecek kadar yüksek olan ve mevduat hesabına uygulanan faiz oranıdır. Bu sözleşme optimaldir. Çünkü daha kazançlı bir fırsat ortaya çıktığında mevduat sahiplerine yeterince parayı hesaplarından çekebilme garantisi vermektedir (banka başarısız olmadığı sürece) ve bu kısıda maruz kalan banka $t=1,2$ zamanında maksimumda olan likidite fazlasına sahiptir.

Sistemdeki N_1 sayıda bankanın likidite şokuna maruz kaldığını varsayalım. Bu durumda geriye kalan $(N-N_1)$ sayıda banka $t=1$ zamanında bütün N_1 sayıda bankanın likidite sıkıntısını aşmaları için onlara yeterli miktarda nakit ödünç verebilir. Ve eğer yalnızca,

$$N_1(R_1 - \Delta) + (N - N_1)R_2 \geq N \quad (1)$$

ve $t=2$ zamanında ve eğer yalnızca

$N_1R_2 - N_1\Delta + (1 \text{ no. lu eşitsizliğin sol tarafı} - 1 \text{ no. lu eşitsizliğin sağ tarafı})$

$$= NR_2 - N_1\Delta + (NR_1 - N_1\Delta - N) \geq N \quad (2)$$

Denge durumunda, likidite sıkıntısı çeken bütün bankalar $t=1,2$ olan her bir zaman diliminde sadece $(1 + \Delta - R_1)$ miktarı kadar ödünç alırlar. Yani, likidite açığı olan bir bankanın $t=1$ zamanında gelecekteki bütün likidite açıklarını kapatmaya yetecek kadar ödünç alması optimal değildir. Bu durum, aşırı derecede yüksek bankalar arası faiz ödemeleri içerecektir.

1 ve 2 numaralı koşullar oluştuğunda $t=1$ zamanında hiçbir banka başarısızlığına yer vermez ve tip-2 ve tip-3 mevduat sahipleri bütün paralarını bir anda çekebilecek kadar nakit olduğu konusunda ikna edilir (tabii ki, $t=2$ zamanında tip-3 mevduat sahiplerinin paniğe kapılıp bütün tasarruflarını çekmemeleri şartıyla).

1 ve 2 numaralı koşulların gerçekleşmediğini varsalım. Likidite sıkıntısında olan en az bir banka $t=1$ zamanında gerçekleşecek para çekme taleplerini karşılamak için gelecekteki nakit akışlarını öne almak durumundadır. $t=1$ tarihinde gerçekleşecek para çekme talebini karşılamak için uzun vadeli yatırımlarının bir bölümünü paraya çevirmek çok maliyetli olursa (global bir likidite sıkıntısı olduğunda böyle bir durumun ortaya çıkması olasıdır), bu durumda banka yeterli nakit bulamayıp iflas edebilir. Bu durum şu koşulla oluşur;

$$1 + \Delta - R_1 > \gamma (R_2 + R_3 + \Delta) \quad (3)$$

Bu durumun geçerli olduğunu varsayıp devam edelim. Aşağıdaki koşul geçerli olduğunda en azından bir banka başarısız olacaktır.

$$N_1 (R_1 - \Delta) + (N - N_1) R_1 < N \quad (4)$$

$t=1$ zamanında en az bir bankanın başarısız olduğunu gözlemledikten sonra, diğer bankalardaki mevduat sahipleri, geri kalan bankacılık sisteminde "periyot 1"deki nakit akışlarının tip-1 mevduat sahipleri tarafından çekildiğini düşünebilirler.

Bu enformasyon, yükümlülüklerini yerine getirebilen bir bankacılık sisteminde hızla yayılan bankaya hücum etme eğilimini tetikleyebilir. Bunu görmek için, $t=1$ zamanında bir bankanın başarısızlığı, geriye kalan bankalar arasında en az sayıda $\bar{N}$ bankanın bir likidite şokuna maruz kalmasını gerektirir (burada, $\bar{N}((R_1 - 1)/\Delta)$ 'den daha küçük olan en büyük tam sayı ile verilmiştir, yani, ancak bir banka başarısız olduğunda

$\bar{N} = E(N((R_1 - 1)/\Delta)) + 1$ dir) ki $t=2$ zamanında para çekme işlemlerini karşılamak için banka başına düşen nakit miktarı en fazla $R_2 - \bar{N} \Delta < 1$ dir (R_2 yeterli miktarda küçük).

Bundan dolayı, para çekme taleplerini karşılamak için, diğer bankalar aşağıda belirtilen ortalama bir maliyetle, gelecekteki nakit akışlarını öne almak durumundadırlar.

$$(1 - \gamma)(1 + \bar{N} \Delta - R_2)$$

Eğer bu maliyet çok yüksekse, tip-3 mevduat sahipleri için paralarını erken çekme ve $t=2$ zamanında bankalarına hücum etme baskın bir strateji olur. Daha kesin bir şekilde ifade etmek gerekirse, eğer

$$R_3 + 2 \Delta - (1 - R_2 + \Delta) - (1 - \gamma)(1 + \bar{N} \Delta - R_2) < 1$$

O zaman, tip-3 mevduat sahipleri için $t=1$

zamanında en az bir üye bankanın başarısız olduğunu gözlemledikten sonra ödeme gücü olan diğer bankalara koşmaları baskın bir strateji olacaktır.

Böylece, varsayılabilir en etkili takas kurumu düzenlemesinin bütün sistemi etkileyen panik havasına ne denli maruz kalabileceğini gösterdik. Bunun aşırı derecede abartılmış bir senaryo olduğunu kabul ediyoruz. Daha gerçekçi bir hikayede sistemin sadece bir bölümü, yayılan panik havasından etkilenebilirdi. Yine de, bu basit örnek takas kurumu sisteminin tedbirsiz bankaları sistemden ayıklamada çok yeterli olduğunu ve kamuoyuna yayılan bankalara hücum etme eğilimine açık olduğu konusundaki temel noktamızı dramatik bir biçimde göstermiştir. Böyle yapmakla, üyelerinden birinin başarısızlığının nasıl yorumlanacağıyla ilgili belirsizliği ortadan kaldırırız. Böyle bir başarısızlık, genel bir likidite sıkıntısına işaret eder (ve bütün sisteme yayılan bir panik havası oluşturur). Daha aşikar olarak fakat daha az olasılıkla herhangi bir üye banka kötü yönetim yoluyla ödeme yapamaz hale gelecektir.

Etkin serbest bankacılık sistemleri, böylece, potansiyel olarak sistemik risklere açıktır. Bu riskler ancak bankacılık sektörünün bütününü kapsayan bir kamu güvenlik ağı oluşturularak aşılabilir. Bununla birlikte, merkez bankası ödeyememe durumuna düşen bankalarla likidite sıkıntısı olan bankalar arasında bir ayrım yapmadıkça ve ikincisini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmadıkça, böyle bir koruma şekli bankalar arası ödünç vermelerde ahlaki tehlike (moral hazard) biçimindeki yetersizlikleri birlikte getirecektir. Serbest bir bankacılık sistemini benimsemek ve özel takas kurumunun yetersiz bankaları devre dışı bırakabileceği şekilde bir düzenleme yapmak ara bir çözüm olabilir. Bir sonraki bölümde belirteceğimiz gibi, ödünç vermede belli bir ahlaki tehlike (moral hazard) eğilimi taşıyan bankaların bulunduğu daha az etkin bir bankacılık sistemi, yayılma özelliği gösteren bankalara hücum etme durumuna daha az maruz kalabilir.

4. Ahlaki Tehlikeye (Moral Hazard) Karşın Sistemik Risk

Şimdi, N sayıda bankanın daha az sıkı bir şekilde gözlemlenmediğini ve tedbirsiz bir biçimde birkaç ödünç verme olayına karıştığını varsayalım. Sonuç olarak bu bankalardan herhangi biri $(1 - q) > 0$ olasılıkla ödeyememe durumuna düşebilir. Bu durumda, her bir üye banka tarafından sunulan optimal sözleşme; 'B' yeterince büyük olduğunda $t=1,2$ zamanları için $d_1=1$, ve $d_2=(1+p)/(1-Q)$ şeklindedir (Burada $Q > Q$ tür.

Etkin serbest bankacılık sistemleri, böylece, potansiyel olarak sistemik risklere açıktır. Bu riskler ancak bankacılık sektörünün bütününü kapsayan bir kamu güvenlik ağı oluşturularak aşılabilir.

Çünkü $t=1$ zamanında ödeyeme durumuna düşmüş her banka başarısız olur).

Şimdi de konuyu anlamamıza yardımcı olan şu savı dikkate alalım. Tek bir bankanın $t=1$ zamanında ödeyeme aczine düşme olasılığı veya global bir likidite sıkıntısından dolayı tek bir bankanın başarısız olma olasılığı sırasıyla $(1-q)q^{N-1}$ ve yaklaşık olarak $\Pi = (N / \bar{N})q^N p^N (1-p)^{N-N}$ dir. Şüphesiz, 'q' yeterince küçük olduğunda $\Pi / ((1-q)q^{N-1})$ sıfıra yaklaşır. Bundan dolayı, 'q' yeterince küçük olduğunda, mevduat sahipleri başarısızlığın global bir likidite sıkıntısı yerine daha çok kötü yönetimden kaynaklandığını varsayar ve diğer bankalara koşmak için bir nedeni olmaz. Bu mantık yürütme şekli, birden fazla bankanın ödeme aczi yaşadığı durumlarını da kapsar (art arda gelen başarısızlıkların muhtemel kaynağının yine global bir likidite sıkıntısı olduğu durumlar hariç).

5. Sonuç

Bu makalenin temel amacı serbest bir bankacılık sisteminin yayılma özelliği taşıyan banka hücumlarına karşı bağışık olmadığını göstermektir. Dahası, böyle bir sistem teker teker bankaların potansiyel ödeme güçlüğü çekmelerini etkin bir biçimde ne kadar azaltırsa, global bir likidite sıkıntısında kendini banka hücumlarına o kadar maruz bırakır. Başka bir deyişle, sistem tek bir bankanın başarısız olma ihtimalini azaltmada ne kadar etkili olursa, sistemik bir şokun genişlemesi,

yayılma özelliği gösteren banka hücumlarıyla o kadar artar.

Yalnızca bu gözlemlerden bankacılık düzenlemesinin ana hatları açık bir biçimde çizilemez. Eğer ödünç vermede yaşanan ahlaki tehlikenin (moral hazard) derecesini önemli miktarda düşürüyorsa, serbest bir bankacılık sistemi, kamu güvenlik ağına göre, üstün olabilir. Bununla birlikte, bir takas kurumu sisteminin benimsenmesi şartıyla, bankaların tek başlarına gösterdiği başarısızlığın mevduat sahipleri tarafından global bir likidite sıkıntısı olarak algılanmamasını sağlamak için bankaların makul ölçüler dahilinde risk almasına izin verilmesi arzu edilebilir.

Referanslar

- Calomiris, C., 1999. Building an incentive compatible safety net. *Journal of Banking and Finance* 23 (10), 1499-1519
- Aghion, P., Bolton, P., Dewatripont, M., 1999. Contagious bank failures. Mimeo
- Diamond, D., Dybvig, P., 1983. Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of Political Economy* 91 (3), 401-419.
- Diamond, D., Rajan, R., 1998. Liquidity risk, liquidity creation and financial fragility: A theory of banking, Mimeo., Graduat School of Business, Chicago.
- Postlewaite, A., Vives, X., 1987. Bank runs as an equilibrium phenomenon. *Journal of Political Economy* 95 (3), 485-491.

Türk Bankacılık Kesimindeki Yapısal Değişimler Ekseninde Formal ve Formal Olmayan Finans Sektörü:

Finans kesimi bir ülkenin ekonomik refahına katkıda bulunan bir çok fonksiyon göstermektedir ve bu fonksiyonlardan en önemlisi kredi dağılımının kalitesidir.

Kredi de diğer mal ve hizmetler gibi arz ve talebe sahiptir. İdeal bir kredi piyasasında, borç alım ve verimleri rekabetçi bir şekilde yapılır ve kredinin fiyatı olan faiz oranı kredi arz ve talebi tarafından belirlenir. En iyi yatırım imkanlarına sahip bireyler en yüksek oranda faiz oranı vermek istediklerinden dolayı, teorik olarak en iyi yatırım fırsatları seçilmelidir. Fakat bu bir çok alıcı ve satıcının işlem maliyeti olmaksızın işlem yaptıkları standart tam rekabet modeli, kredi piyasasına model olarak alınmak istediğinde hem teorik hem de pratik anlamda bazı eksiklikler yaşanmaktadır.

Temelde kredi karşılıklı güvene dayanan ve gelecekte geri ödeme sözünü içeren bir işlemdir. Borçlanan kimsenin borcunu ödeyemeyecek yada ödemek istemeyecek olması ihtimali, bu karşılıklı güven ilişkisinin bir borç anlaşması ve bir teminatla garanti altına alınmasını gerektirmektedir. Anlaşma yaptırımları ve teminatın likitide edilmesi sözkonusu işleme karşın bütün birimlerin uyacakları kuralları koyan ve uygulayan kurumları ve legal bir yaptırım mekanizmasının varlığını gerektirmektedir. Aksi takdirde, işlem maliyetleri belirli bir derecede olacak ve sonuçtaki işlem verimli olmayacaktır. Kişisel ilişkilerin anlaşma yaptırımlarının yerini alması zorunlu olacaktır (Floro ve Yotopoulos, 1992).

Eksik bilginin (imperfect information) varlığı, kredi piyasasını ideal bir piyasadan ayıran diğer bir etkidir. Değişken faiz oranlarının kredi talep edenlerin özelliklerine göre belirlendiği kredi piyasalarında iki tür kısıtlamadan bahsedilebilir:

Dışsal kısıtlamalar: değişken faiz oranlarının uygulanmasına imkan vermeyen faiz tavanları gibi kanuni ve kurumsal kısıtlamalar.

İçsel kısıtlamalar: Farklı müşterilerin risk karakteristiklerini ayırtmaktan kaynaklanan özellikle enformasyon (bilgi) maliyeti gibi maliyetlerden kaynaklanan kısıtlamalar.

Sonuç olarak faiz oranları tam anlamıyla serbest bırakılsa ve bankalar arasında tam rekabet mevcut olsa dahi, enformasyon maliyetleri kredi ve dolayısıyla sermayenin verimli şekilde dağılımını engelleyecektir.

Stiglitz ve Weiss (1981) çalışmalarında faiz oranlarının hangi dereceye kadar yükseltilebileceğinin kredi verenler ve alanlar arasındaki eksik

ya da asimetrik bilginin derecesine bağlı olduğunu göstermişlerdir: kredi faiz oranlarındaki makul bir dereceye kadar olan artışlar plase edilen kredi miktarında bir artışa yol açarken, belli bir oranın üzerindeki artışlar, bu faiz oranında kredi talep edenlerin yüksek risk kategorisinde olan müşteriler olması nedeniyle, kredi arzının azalmasına yol açabilir. Böylece, kredi için fazla bir taleple karşılaşan (uygun bir denetime tâbi ve batık krediler için yeterli bir karşılık ayırmış bir banka için) optimal davranış potansiyel müşterilere olan kredi miktarını kısıtlamak ve bankanın beklenen kârını (net kayıp) maksimize (minimize) edecek olan bir faiz oranı talep etmektedir.

Stiglitz ve Weiss'e göre bir bankanın belli bir gruptaki müşterilerine verdiği krediden kaynaklanan gelirinin talep ettiği faiz oranının monotonik olarak yükselen bir fonksiyonu olmamasının iki nedeni vardır (yani faiz oranı ile kredi gelirleri arasında doğru orantı olmaması):

Tersine seçim etkisi: Faiz oranlarının yükselmesi sebebiyle yatırım maliyetleri artan ve bu sebeplede borçlanmaktan vazgeçen müşteriler belki de bankanın kârlı bir şekilde borç verebileceği risk düzeyi düşük güvenli (sağlam) müşterilerdir.

Teşvik etkisi: Faiz oranları yükseldiğinde eğer kredi talep edenler istedikleri projeyi seçebilseler, batma/başarısız olma olasılığı yüksek olan projeleri seçeceklerdir (çünkü riskli projeler başarı durumunda yüksek getiri sağlayacaklardır). Eğer proje başarıya ulaşırsa, borçlanan kimsenin getirisi kredinin maliyetinin üzerinde kalan tüm kısım olurken, bankanın getirisi, gerçek gelirinin faiz ödemesini hangi dereceye kadar aştığına bakılmaksızın, ana para ve faiz olacaktır. Diğer yandan eğer proje başarısız olursa; banka müşteri teminatı düşüldükten sonraki tüm kaybı üstlenirken, borçlu ise eğer bir teminat gösterdiyse onu kaybedecektir. Bu nedenle, kredi kullanan kimsenin beklenen getirisi projenin riskinin artan bir fonksiyonuyken, bankanın beklenen getirisi de bu riskin azalan bir fonksiyonudur.

Bir kredi verme işlemindeki problem borç veren ve alanın farklı çıkarılara sahip olmasıdır. İşlem öncesi (ex-ante) durumda, borç veren muhtemel yatırım projeleri hakkında borç alana göre daha az bilgiye sahiptir. Böylece, borç alan, borç verenin çıkarlarına aykırı olarak, yüksek oranda riskli (dolayısıyla getirili) projelere yönelme eğiliminde olacaktır. İşlem sonrası (ex-post) durumda (borç alındıktan sonra) ise borç veren borç alanın bu borcu

Rasim
Yılmaz*

Borçlanan kimsenin borcunu ödeyemeyecek yada ödemek istemeyecek olması ihtimali, bu karşılıklı güven ilişkisinin bir borç anlaşması ve bir teminatla garanti altına alınmasını gerektirmektedir.

hangi alanlarda ve nasıl kullandığını bilmek isteyecektir.

Gelişmiş ülkelerde baktığımızda, işlem öncesi problem şirketlerin durumları hakkında güvenilir bilgi veren muhasebe ve denetim kuralları ve uygulamaları ile azaltılmaktadır. İşlem sonrası problem sadece borcun kullanışı ile ilgili tam zamanlı bilgiyi gerektirmekle kalmamakta ayrıca borç verenin anlaşmanın yaptırımlarını uygulamasına imkan verecek enstrümanları da gerektirmektedir.

Açıktır ki gelişmekte olan ülkelere baktığımızda ne legal yatırım mekanizmasının tam işlediği, ne de güvenilir muhasebe ve denetim mekanizmasının olmadığı görülür. Peki böyle bir ortamda nasıl bankacılık yapılır?

Bu açıdan baktığımızda çokca eleştirilen "ilişkili borçlanma" veya "holding bankacılığı"nın bir dereceye kadar meşrulaştığı görülmektedir. Eğer muhasebe kayıtları ve diğer data bir işin başarısı hakkında fazla bir şey söylemiyorsa, potansiyel bir kredi müşterisinin kredibiletisini nasıl değerlendirirsiniz?

Bu durumda, kişisel ilişkiler eksik bigiden kaynaklanan farkın kapatılmasına hizmet edecektir.

Holding ya da grup bankaları sadece bir banka olmaktan çok yatırım kurumları, danışmanlık şirketleri, formal olmayan ticaret odaları gibi çalışacaklar ve grup için, bankalar sadece finansman sağlamakla kalmayacak ayrıca kendi bilgi ağları aracılığıyla yurt dışında anlaşmalar bulacak ve kendilerinin politik ilişkilerini yönetecektir (Menkhoff, 2000).

Yukarıda bahsettiğimiz durum Türkiye içinde geçerlidir. Atiyas(1989)'a göre, Türkiye'de faiz oranlarının liberalize edilmesi özel sektörün finansal yapısının kırılğan olduğu bir dönemde uygulamaya konuldu. Finansal liberalizasyonun ardından bankacılık sektörünün ve özel sektörün kârlılıklarında keskin düşüşler gözlemlendi. Ciddi derecedeki ahlaki tehlike problemleri bankalar ile firmalar arasında ki sıkı ilişkileri yansıtmaktadır: 1981 de ticari bankaların kendi fon maliyetlerine göre kredi fiyatını belirlemelerine izin verildi ve holdingler kendi grup bankalarını kurmaya başladılar. Türkiye de bankacılık sektörünün sahiplik yapısına baktığımızda bu durum açıkça görülür: Peki bankalar tarafından kredi seleksiyonuna uğrayan birimler bu kredi ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklardır?

Formal olmayan finans sektörü (tefeciler, yardımlaşma kurumları, akrabalar...vs.), formal finans sektörünün (bankalar, özel finans kurumları...vs.) özelliklerinden ve haklarındaki bilgi

toplama maliyetinden dolayı kredi vermek istemedikleri kimselere son borç verme noktası olarak hizmet etmektedir. Formal olmayan sektör lokal enformasyon ve yatırım mekanizmalarını kullanarak yerel olarak işlem yapmaktadır. Bu gruplar arasında borç talep edenlerin özellikleri iyi bir şekilde bilinmekte ve borç isteyenlerin davranışlarının gözlenmesinin maliyeti göreceli olarak düşük olmaktadır.

Formal olmayan sektör, işlem için gerekli olan güveni kişisel ilişkileri yoluyla temin eder. Gerekli olan bilgi var olan karşılıklı ve toplumsal ilişkiler ve bilgi ağı sayesinde karşılanır. Formal olmayan sektörde işler, kredi talep edenlerle olan yüzyüze ilişkiler, borcun kullanım amacında, faizinde, teminatında, vadesinde ve yenilenmesinde gösterilen esneklikler yoluyla oldukça kişiselleşmiştir. Kredi talep edenler belki herhangi bir teminata sahip olmamakta ya da formal olmayan kreditorler verdikleri krediyi ilişkilendirmekte ve bu yolla da gözlem, teşvik ve yatırım problemlerinin azaltılmasına yönelik araçlar temin etmektedirler (Hoff and Stiglitz, 1990, 1998). Formal olmayan finansörler ya ilişkili ya da ilişkisiz kredi verirler: Formal olmayan finansörler başka bir işle uğraşabilirler ve bu işlerini bir kredi ilişkisiyle ilişkilendirebilirler. İlişkili borçlanma çeşitli şekillerde olabilir; borçlananın mallarını kreditor aracılığıyla satmak ya da depolamak zorunda olması, borçlananın mallarını kreditorre satmak zorunda olması, borçlananın işiyle ilgili girdilerini kreditorren almak zorunda olması, borçlananın kreditorre emeğiyle yardım etmek zorunda olması, işle ilgili olan haklarının kreditorre transferi (mesela borç alan çiftçinin tarlasının borç miktarı bitene kadar kreditor tarafından işlenmesi). Borcun miktarı ve süresinin az olması işlem maliyetini, formal sektörün bu fonu kârlı bir şekilde plase etmesinin ötesine götürecektir. Bu nedenlerden dolayı formal sektörün fonları küçük çiftçi ve esnafın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiştir. Bununla birlikte, formal olmayan sektörün krediyi kullanan kişinin büyüklüğüne bakılmaksızın bazı üstünlükleri vardır. Mesela ne zaman -ki zaman önemlidir (acil bir durum da ya da güzel bir iş fırsatının çıktığı durumdaki gibi), formal olmayan sektör fonları plase etmede formal sektörden karşılaştırılmaz şekilde daha hızlıdır. Kişisel ilişkilerin geliştirilmesi basit bir borç alış-verişinin sağlanmasına ve böylece zaman kaybına yol açan diğer bürokratik yüklerinde ortadan kalkmasına imkan tanır. Dahası, kanun koyucunun kredi üzerindeki kontrolleri kredinin tüketim amacı gibi belli amaçlarla verilmesini yasaklayabilir ve bu durumda da borç isteyen

Kişisel ilişkilerin geliştirilmesi basit bir borç alış-verişinin sağlanmasına ve böylece zaman kaybına yol açan diğer bürokratik yüklerinde ortadan kalkmasına imkan tanır.

Sermaye Sahibi	Eski Sahibi	Ortak Olunan Banka sayısı	Bankanın Adı
Devlet (Hazine, Fon)		27	T.C. Ziraat Bankası
			T. Emlak Bankası
			Halkbank
			Vakıfbank
			T. Kalkınma Bankası
			Sinai Yatırım Bankası
			T.Sinai Kalkınma Bankası
			T. Eximbank
	Nergis Holding		Interbank
			Türkbank
	Zeytinoğlu Holding		Esbank
	Demirel Grubu		Egebank
	Balkaner Grubu		Yurtbank
	Gariboğlu Grubu		Sümerbank
	Yaşar Holding		Yaşarbank
	Medya Sabah Holding		Etibank
	Ceylan Grubu		Bank Kapital
	Cingilioğlu Grubu	2	Demirbank
	Cingilioğlu Grubu		Ulusalbank
	Avrupa ve Amerika Holding		İktisat Bankası
	Bayındır Holding		Bayındırbank
	EGS Grubu		EGS Bank
	Süzer Grubu	2	Kentbank
	Süzer Grubu		Atlasbank
	Sürmeli Grubu		Sitebank
	Okan Grubu		Okanbank
	Tariş Kooperatif		Tarişbank
T. İş Bankası		5	T. İş Bankası
			Dışbank
			Arab Türk Bankası
			Sinai Yatırım Bankası
			T.Sinai Kalkınma Bankası
Sabancı Grubu		4	Akbank
			Bnp-Ak Dresner Bank
			Sinai Yatırım Bankası
			T.Sinai Kalkınma Bankası
Çukurova Grubu		3	Yapı ve Kredi Bankası
			Pamukbank
			Parkbank
Doğuş Grubu		3	T. Garanti Bankası
			Körfezbank
Tekfen Holding		3	Tekfenbank
			Bank Express
			Arab Türk Bankası
Uzan Grubu		2	Adabank
			T. İmar Bankası
Doğan Grubu		2	Dışbank
			Sinai Yatırım Bankası
Fiba-Fina Holding		2	Finansbank
			Fiba Bank
Toprak Holding		2	Toprakbank
			Toprak Yatırım bankası
GSD Holding		2	GSD Bank
			Tekstil Bankası
Koç Grubu		1	Koçbank
Anadolu Grubu		1	Alternatifbank
Başaran Grubu		1	Anadolubank
Zorlu Grubu		1	Denizbank
MNG Holding		1	MNG Bank
Oyak Grubu		1	Oyak Bank
Şeker Sigorta		1	Şeker Bank
Özyol Holding		1	Turkish Bank
Çolakoğlu Grubu		1	Türk Ekonomi Bankası
Çalık Grubu		1	Çalıkbank

Kaynak: TBB, Banks in Turkey 2000.

formal olmayan sektöre yaklaşmaktan başka seçeneği kalmaz (Floro ve Yotopoulos, 1992).

Local olarak borç verenler, büyük ulusal bankalara göre kredi müşterileri hakkında belki de daha iyi bilgiye sahip olabilir. Öte yandan bankalar, formal olmayan sektöre göre daha çeşite sahip bir portfolyoya sahiptirler. Formal finans, mevduatları havuz şeklinde toplayabilme ve vade transformasyonu yapabileme yeteneğinden dolayı büyük ve orta boy organize işletmelerin ve ekonomik olarak iyi durumda olan şehirli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelir. Öte yandan, formal olmayan sektör mevduattan çok kendi kaynaklarına dayanmak zorunda olduğundan ya da kredi isteyenle borç vermek isteyen bir araya getirirken aracılık servisi verdiği için, vade transformasyonu yapabileme yeteneği daha azdır. Genellikle vergi ve daha başka legal sebeplerden dolayı, formal olmayan sektör uzun vadeli kredi vermek istememektedir. Formal finans sektöründe ise işlem miktarları daha büyük ve kredi anlaşmasının şartları daha standarttır. Formal sektör ayrıca sermaye miktarı, tutulması gereken likitite oranı, kredi ve mevduat faiz tavanı, zorunlu kredi hedefleri gibi bir çok regülasyona ve muhasebe denetim ve raporlaması gibi denetimlere tabidir. İç bürokratik prosedürlerle birlikte, bütün bu yaptırımlar formal sektörün işlem maliyetini formal olmayanın çok üstüne çıkarır.

Fomal ve formal olmayan sektör birbirlerinin hem rakibi hem de tamamlayıcısı olarak işlem yapmaktadırlar. Formal olmayan sektörün fonlarının büyük kısmının kaynağı yine bankalar olmaktadır. Bankaların güvenilir ve ayrıcalıklı müşterileri olarak, formal olmayan sektörün elemanları bankalara ve diğer ucuz kredi kaynaklarına daha kolay ulaşabilmekte ve bu krediyi ulaşamayanlara kendi bilgi ve yaptırım mekanizmalarını kullanarak yeniden dağıtmaktadırlar.

Kendilerine özel karşılaştırmalı avantajlara sahip alanlarda bu iki sektör birbirlerinin tamamlayıcısıdır. 1960 ve 70'lerde Güney Kore'de büyük ölçekli işletmelerin sabit yatırımlarını formal sektörden karşılarlarken, işletme sermayesi yatırımlarını da formal olmayan sektörden karşıladıkları görülür. Böylece, formal kredi arzı bir sebepten artarken, formal olmayan kredi talebinin de tamamlayıcı bir sebeple arttığı görülür. Bazen de formal olmayan sektör, formal sektörü aynı sebepli borçlanmayı finanse etmek anlamında tamamlar. Bazen sektörde yeterli miktarda formal sektör tarafından sağlanan kredi yoktur ve kredi talep edenler bu sebeple formal

olmayan sektöre başvurmak zorundadırlar. Yeterli formal kredi arzının olmamasının sebebi kredi sınırlandırmalarının olması ya da yukarıda bahsettiğimiz gibi tersine seçim (adverse selection) riskini azaltma isteği gibi sebepler olabilir. Bankalar kredi müşterilerinin belli bir miktarda parayı hesaplarında bulundurmalarını isteyebilir. Bu durum da kredi talep edenler bu gerekliliği formal olmayan sektörden karşılarken bu tür borçlanmaları özsermaye gibi gizleyebilir (Ghate, 1992).

Hükümetler az gelişmiş bölgeleri güçlendirmek amacıyla çeşitli önlemler almışlardır. Mesela, hükümetler, az gelişmiş bölgeleri desteklemek ve informal sektörden kurtarmak amacıyla, kârlılık amacı dışında, banka şubeleri açmışlar ve ucuz tarım ve işletme kredileri vermişlerdir (Bizde Ziraat ve Halk bankası örneğinde olduğu gibi) ve bu da formal olmayan sektörün kredi miktarında bir azalmaya yol açmıştır. Fakat hükümet destekli bu kredi programlarında iki temel sorun tespit edilmiştir: Birincisi, geri ödememe oranlarının çok yüksek olması, ikincisi ise bu programlardan faydalananların genellikle zengin çiftçi ve esnaf kesimi olmasıdır. Bununla birlikte sorunun temelinde legal yaptırım problemi yatmaktadır: Hükümetler sıklıkla geçmiş borçları affetmekte ve zengin çiftçi ve esnafı politik nedenlerle tahsile zorlayamamaktadır (Besley, 1994).

Borçlanan kimsenin ödeme yeteneğine sahip olduğu fakat borcunu geri ödemek istemediği durum "yaptırım problemi" olarak tanımlanır. Borç veren geri ödememe durumunda borcun tahsili için teşebbüste bulunmalıdır. Fakat bu hareketin bir değer ifade edebilmesi için, borcun tahsili için harcanan emeğin maliyetinin sonuçta elde edilecek getiriden az olması gereklidir. Teminatın elde edilmesi için harcanacak çabanın yanında başka maliyetlerde vardır: borcunu geri ödemeyen zengin çiftçi ve esnafı zorlamanın politik maliyeti çok yüksektir. Ayrıca, hükümetler sıklıkla geçmiş borçları affetmekte ve bu durumda bu kredilerden yararlananlar bu borçları sanki devletin bir ihsanı gibi algılayarak verimli alanlarda kullanmamaktadırlar. Ucuz kredinin miktarı arttıkça, küçük çiftçi ve esnafın kredi seleksiyonuna uğraması artmaktadır. Gonzalez-Vega (1984) bu durumu "faiz sınırlamalarının demir kanunu" olarak tanımlamaktadır.

Filipinlerde 1980'lerde, devletin merkez bankasının az gelişmiş bölgelerdeki bankaları fonlaması yoluyla uygulanan ucuz kredi uygulaması formal olmayan kredinin miktarında önemli bir azalmaya yol açmıştır. Bu politikanın daha sonra sona ermesi ve

**Fomal ve
formal
olmayan
sektör
birbirlerinin
hem rakibi
hem de
tamamlayıcısı
olarak işlem
yapmaktadırlar**

1983-85 ekomonik krizi, az gelişmiş bölgelerdeki banka ve şubelerin kapanmasına ve formal kredinin miktarında önemli bir azalmaya yol açmıştır. Bu formal olmayan kreditorler geri dönmesine ve 1980'lerin ortalarına doğru 1960'lardaki piyasa paylarını yeniden elde etmelerine yol açtı (Ghate, 1992: 863).

Türk bankacılık sisteminde yaşanan değişimler ve fona devirler bizi "formal olmayan kredinin miktarında önemli bir azalma ve formal olmayan sektörün payında artış meydana gelecektir" öngörüsüne götürmektedir.

Ziraat Bankası Genel Müdürü Niyazi Eroğlu'nun 28 Haziran 2001 tarihli açıklamasına göre "şube kapama devam edecek ve kârlı yerlerde devam edilecek: Kârlı olan yerlerde devam edeceğiz. Yıllarca zarar eden birimleri tutmanın bir anlamı yok... Kâr ve zarar hesabına göre 70 civarında şube kapatacağız... Benim görevim bankayı rasyonel yönetip, kâr etmek, bankanın değerini arttırmak" tır (Akbay, 2001).

Ziraat Bankası'nın diğer kamu bankaları ile birleştirilmesinden sonra tarım üreticisinin tek

bankası konumuna gelen Tarışbank, 10 Temmuz 2001 tarihinde Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu'na devredildi. Bir kooperatif bankası olan Tarışbank'ın sermayesi Tarış'ın dört birliğine aittir; dolayısıyla, bu birlikler aracılığıyla 120 bin Tarış ortağı da bankanın sahibidir. Tarış tarımsal üreticilere ortalama faiz hadlerinin altında faizlerle kredi sunmaktaydı.

10 Temmuz 2001 tarihinde TMSF'na devredilen bir diğer banka olan, EGS Bank, küçük ve orta boy işletmelerin kredi seleksiyonu sonucu finansman problemi yaşamaları üzerine Ege Bölgesi'ndeki tekstil imalatı ve ihracatı yapan 149 KOBİ'nin sinerji yaratmak amacıyla kurdukları, yüzde 12'si 1200 imalatçı ihracatçı ve geri kalan yüzde 88'i halka açık olan EGS Grubu'na ait bir bankaydı.

22 Aralık 1999'da Yaşarbank'a dönüşen Tütünbank'ın fona devredilmesiyle başlayan süreç, EGS Bank ve Tarışbank'ın Fona devriyle birlikte tamamlanmıştır. Bu koşullar altında özellikle Ege bölgesinde, formal olmayan sektörün payını arttırmayı arttırmayacağı, öngörüsü önceden belli bir ampirik çalışmanın konusudur.

Tarış tarımsal üreticilere ortalama faiz hadlerinin altında faizlerle kredi sunmaktaydı.

Kaynaklar:

Akbay, L. (2001), " Ziraat Reel Sektörün Bankası Olma Yolunda", www.dunyagazetesi.com.tr, 28 Haziran.

Atiyas, I. (1989), "The private Sector's Response to Financial Liberalization in Turkey: 1980-82", PPR Working Paper WP147, World Bank, Ocak.

Besley, T. (1994), "How do Market Failures Justify Interventions in Rural Credit Markets?", *The World Bank Research Observer*, Vol. 9, No. 1, Ocak.

Floro ve Yotopoulos (1992), " Income Distribution, Transaction Costs and Market Fragmentation in Informal Credit Markets", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 16.

Ghate, P.B. (1992), " Interaction Between the Formal and Informal Financial Sectors: The Asian Experience", *World Development*, Vol. 20, No. 6.

Gonzalez-Vega, C. (1984), " Credit-Rationing Behaviour of Agricultural Lenders: The Iron Law of Interest-Rate Restrictions", in *Undermining Rural Development with Cheap Credit*, Westview

Press.

Hoff and Stiglitz (1990), " Introduction: Imperfect Information and Rural Credit Markets- Puzzles and Policy Perspectives", *The World Bank Economic Review*, Vol. 4, No. 3.

Hoff and Stiglitz (1998), " Moneylenders and bankers: price-increasing subsidies in a monopolistically competitive market", *Journal of Development Economics*, Vol. 55.

Menkhoff, L. (2000), " Bad Banking in Thailand? An Empirical Analysis of Macro Indicators", *The Journal of Development Studies*, Vol. 36, No. 5, Haziran.

Kumar, P.C. (1994), "Internal Sources of Development Finance", Quorum Books.

Stiglitz and Weiss (1981), "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information", *American Economic Review*, 71, Haziran.

The Banks Association of Turkey (2001), " Banks in Turkey 2000", Mayıs.

Türk Bankacılığında Risk Yönetimi Yönetmeliği Dönemi ve Piyasa Riski Ölçüm Metodları

1-RİSK YÖNETİMİ ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

1.1 Risk Tanımı

İktisat bilimi dahilindeki tüm iktisadi birimlerin amacı iktisadi faaliyetlerden azami faydayı sağlamaktır. Fayda, kimi zaman yaratılan net nakit girişi ve kar gibi ölçülebilen değerler olurken bazen de faaliyetin oluşturduğu katma değerdir. İktisadi faaliyetin sağlayacağı faydanın bir maliyeti vardır. Bu maliyet sözkonusu faaliyetin yürütülmesi için alınan risktir. Girişilen iktisadi faaliyetten beklenen ya da istenen faydayı sağlayamama iktisadi faaliyetin riskidir.

Ya da başka bir deyişle umulan ve fiilen gerçekleşen fayda arasındaki farktır şeklinde basit bir tanım da yapılabilir.

1.2 Risk Yönetimi Anlayışının Ortaya Çıkışı

Tarım toplumlarında hava şartları en önemli risk faktörü iken sanayi toplumuna geçiş ile birlikte mal fiyatlarındaki ani oynamalar yeni bir risk faktörü olarak ortaya çıkmıştır. Hizmet sektörünün gelişimi mevcut riskler devam ederken yeni risklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve iletişim teknolojisinde elde edilen ilerlemeler firmaların aynı anda pek çok riskle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

Tüm dünyada rekabetin en sert biçimde sürdüğü günümüzde, çok büyük meblalara ulaşan finansal yatırımlar için de risklerin belirlenmesi ve ölçülmesi hayati bir önem arz etmeye başlamıştır. Bu durum risk yönetiminin bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasına ve buna ilişkin sistemlerin oluşmasına neden olmuştur.

Özellikle 1980'lerden itibaren başlayan "küreselleşme" dalgası, ülkeler arasındaki finansal akışı kolaylaştırmış ve de para-f finansal araçların serbestçe akışı önündeki engeller çok azalmıştır. Bir Alman yatırımcı T.C. Hazine Bonoları almakta ya da bir Türk vatandaşı New York borsasından hisse senedi alabilmektedir. Yine sermaye daha düşük getirili ama daha az riskli ülkelere yüksek kar beklentisi olan az gelişmiş ülkelere akmaya başlamıştır. Başka bir deyişle gelişmiş ülkelerin diğer ülkelerdeki yatırımlarını artmıştır.

Bugün bankacılığın geldiği aşamada da mevduat maliyetine giderler+kâr ekleyerek kredi faiz oranı saptamak ve bu şekilde fonksiyon icra etmek, bankacılığın eski tür faaliyeti haline geldiği gibi karmaşıklaşan finansal ürün ve hizmetler, daralan net faiz marjı da bu anlayışla hayatı sürdürmeyi kurumlar için zorlaştırmaktadır. Fakat bu gelişmeler çeşitli ülkelerde yaşanan krizler tecrübesinde, dünyaya yayılan bu yatırımların çok da güvende olmadığını 1994 Meksika, 1997 Güneydoğu Asya, 1998 Rusya v.b.krizlerle öğretmiştir.

Risk Yönetimine ilişkin ilk belirlemeleri BIS-Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlement) yapmıştır. Bu kurum ise batı ülkelerinde faaliyette bulunan yabancı bankaların kendi ülkelerinde daha az ölçüde sermaye yükümlülüklerine tabi olması nedeniyle, özellikle İngiltere ve Alman Merkez Bankaları'nın çabalarıyla

yabancı bankaların bu avantajını yok etmek amacıyla kurulmuş ve bu ülkelerde bankacılık yapılması için asgari sermaye koşulları getirilmiştir. Bu görev de BIS'e verilmiştir. BIS ilk düzenlemesini 1988 yılında, uluslararası bankaların sermaye tabanının risk ağırlıklı aktiflerin yüzde 8'i olması şeklinde gerçekleştirmiştir.

Yalnızca sanayileşmiş ülkeler arasında uygulanan bu standartlar kısa sürede yayılmış ve de bankacılık sektöründe standart haline gelmiştir. Yaşanan mali krizler sonucu BIS'in esas olarak kredi riskine karşı düzenlenmiş olan 1988 kuralları, içinde bulunulan finansal dalgalanmalar sonucunda eksik kalınca bankalar kendileri çeşitli risk ölçüm sistemleri geliştirmişlerdir. Bunlardan en bilineni J.P Morgan adlı uluslararası finansal kuruluşun gerçekleştirdiği Riskmetric adlı risk ölçüm sistemidir. Bu sistemde ele alınan piyasa riski ölçme biçimleri, diğer finansal kuruluşların sistemlerine de öncülük etmiştir. 1997 yılında ise BIS piyasa riskinin hesaplanmasına ait esasları saptamıştır. Bu saptamalarda piyasadaki fiyat hareketlerinin getireceği kayıpları karşılamak üzere bankaların yeterli ölçüde sermaye ayırmaları usule bağlanmıştır. Bankacılık sektörü bu tekniklerden sadece yeterli sermaye ayırmak için değil, riskleri tespit etmek/iyi yönetmek, risk-sermaye optimizasyonunu sağlamak ve de ülke koşullarına uygun metodolojiler gerçekleştirmek için de kullanılmaya başlanmıştır.

BANKACILIK RİSKLERİ

I - İÇ RİSKLER	II - DIŞ RİSKLER
Kredi Riski	Hukuki Faktörler
Likidite Riski	Politik Faktörler
Faiz Oranı Riski	Sosyal Faktörler
Döviz Kuru Riski	Diğer Ekonomik Faktörler
Sermaye Yetersizliği Riski	
Piyasa Riski	

"Sonuç olarak risk yönetimini tanımlamak gerekirse;" Risk yönetimi, işletmenin kendisinin veya başka bir kuruluşun varlıklarını ve kazançlarını tehdit eden, tehlikeye sokan risklerin tanımlanması, ayırma tabi tutulması, ölçülmesi ve ekonomik anlamda kontrol edilmesidir"

1.3 Risk Çeşitleri

Bankacılıktaki riskler, temel olarak iki ana başlıkta ele alınabilir. İç ve dış kaynaklı riskler... İç riskler, işletmelerin kendi yapı ve operasyonlarından kaynaklanır. Dolayısıyla, gerekli mekanizmanın sağlanmasıyla kontrol edilebilmeleri mümkündür. Dış riskler ise, işletme dışından kaynaklanırlar ve işletmece kontrol edilebilmeleri mümkün değildir. İç ve dış riskler, aşağıda tablo ile sınıflandırılmıştır.

Bu risklerden iç riskler basit anlamda şöyle tanımlanabilir

Kredi Riski: Kredi riski, potansiyel kayıplar açısından büyük bir önem taşır. Bu risk, müşterilerin geri ödeme

Faik
Çelik*

Tüm dünyada rekabetin en sert biçimde sürdüğü günümüzde, çok büyük meblalara ulaşan finansal yatırımlar için de risklerin belirlenmesi ve ölçülmesi hayati bir önem arz etmeye başlamıştır.

*Bankacı
Doktora
Öğrencisi

sıkıntısına düşmelerinden kaynaklanır. Kredi riski, kullanılan kredinin geri dönmeme halini ifade eder. Geri ödeme darlığına düşülmesi, muhabata verilen borcun tamamen veya kısmen kaybına sebep olur.

Likidite Riski: Bankalar, taahhütlerini zamanında yerine getirebilmek amacıyla mevcutlarında nakit değerler ya da nakide tahvil kabiliyeti yüksek finansal araçlar bulundurmamak durumundadırlar. Eğer bir banka, taahhütlerini karşılayabilecek söz konusu araçlara sahip değilse, likidite riski ile karşı karşıya demektir. Bu risk, özellikle kısa vadeli varlıklarının yine kısa vadeli taahhütlerini karşılayamama durumunda ortaya çıkar.

Faiz Oranı Riski: Bu risk, faiz oranlarındaki hareketlenmelerden kaynaklanır. Faiz riski, aktif kalemleriyle pasif kalemleri arasında vade ya da faiz bazında bir uyumsuzluk olması veya değişken faizli mali yükümlülüklerin gelecekteki nakit akımları ve gelir/gider üzerinde belirsizliğe yol açması halinde ortaya çıkar.

Döviz Kuru Riski: Kur riski, kurlardaki değişimlerden kaynaklanan kazanç ve kayıplarla ilgilidir. Bu risk, yabancı para temelli işlemlerde, yabancı paraların yerli paraya ya da birbirlerine karşı değerlerinin değişmesi halinde ortaya çıkar. Sonuç itibarıyla bu da kar veya zarara yol açar.

Sermaye Yetersizliği Riski: Bankaların mevcut sermayeleriyle, gerçekleşen risklerinden oluşan kayıplarını telafi edebilme gücünü ifade eder. Eğer mevcut sermayesi söz konusu risklerin sebep olduğu kayıpları karşılamaya yeterliyse risk düşük demektir. Veya tersi geçerlidir.

Piyasa Riski: Bankaların sahip oldukları bir ya da toplamda birden fazla ticari varlığın işleme tabi tutulabileceği süre dahilinde piyasada meydana gelen beklenmeyen olumsuz dalgalanmaların sebep olduğu kayıp veya beklenenden düşük seviyedeki kar halini ifade eder. Pazar riski herhangi bir zaman zarfında meydana gelebilir.

2-Türk Bankacılığında Risk Yönetimi

2.1 Kriz Ve Yönetmelik

Son yıllarda finans sisteminin küreselleşmesi-hukuki serbestlik, başka ülkelerde yaşanan krizlerin diğer ülkelere taşınmasını kolaylaştırdığı gibi, ülkemiz gibi devamlılık arz eden çözülmemiş iktisadi sorunları olan ülkelere, enflasyonun gelecekteki oranı, döviz kurunun ne olacağı, mevduat/kredi faiz oranlarında da belirsizlik daha da artmaktadır.

Türk Bankacılığı, Cumhuriyet tarihinin en zor dönemini yaşamaktadır. Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK), 18 bankanın yönetimine el koymuş ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına almıştır. Bu bankaların, başta yapısal olmak üzere çeşitli problemleri mevcuttur. Devredilen bankalar ve bunların dışında kalan diğer yerli bankalar, mali yapılarını alt üst eden FAİZ / KUR / LİKİDİTE RİSKİ ile karşı karşıya kalmışlardır. Son iki yılda (2000-2001) yaşanan krizler, bankaların varlıklarının önemli bir kısmını oluşturan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) değerlerini düşürmüş, 7500'lerle ifade edilen faiz oranları ile bankalar tarafından piyasadan para talep edilmiş ve/veya döviz borçları olan bankalar, sabit kurdan dalgalı kura geçilmesi nedeniyle bir gün sonra farkıyla

döviz borçları için yüzde 40 fazla ödeme zorunluğuyula karşılaşmıştır. Bu zorunluluk 06.09.2001 tarihi itibarıyla yüzde 100'lere kadar çıkarak sürmüştür. Bunun sonucunda karlılık gerilemiş veya negatif olmuş, bazı bankaların sermayeleri büyük ölçüde erimiş ve de bankalar kredi verme fonksiyonlarını yerine getiremez olmuşlardır.

Ülkemizde bankalar, enflasyon, siyasi istikrarın mevcut olmayışı v.b nedenlerle geleceğe yönelik beklentilere dayalı uzun vadeli yatırımlar ve planlar yapmamaktadır. Devlet İç Borçlanma Senetlerinin kazancının fazlalığı nedeniyle de daha farklılaşmış finansal ürünleri kullanmaya ve bunların alt yapısını oluşturmaya çalışmamıştır. Gəlınen noktada ise uzun vadeli borçlanmalar ve yatırımlar, farklı finansal ürünler kullanarak risk alma ve sermaye yeterliliği kurallarına uyma zorunluluğu meydana gelmiştir.

Türk bankacılığında son yıllara kadar kredi riski ve operasyonel riskler dikkate alınmış, Hazine ve Fon yönetimi kavramları ise daha çok likidite ihtiyacını karşılama ve karlılık amaçlarına yönelik olmak üzere ele alınmıştır.

Bu olağandışı gerileme dönemi, bankacılıkta risk kavramını tekrar gündeme getirmiş ve Risk Yönetimi kavramının uygulamaya geçirilmesini bir zaruret haline getirmiştir. Bu çerçevede BDDK tarafından Risk Yönetimi konusunda: **"Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik ve Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik"** Şubat 2001'de yayınlanmıştır. Belirtilen yönetmelikler, yeni ve zorunlu kurallar getirerek bankacılığın risklerini azaltmak istemektedir. Bu yönetmelikler ise standart "Risk Yönetimi" kurallarını ve oranlarını ihtiva etmektedir. Yönetmelik fiili uygulama için "Bankalar, iç denetim ve risk yönetim sistemlerini 1 Ocak 2002 tarihine kadar bu yönetmelik hükümlerine uygun hale getirmek zorundadırlar" hükmünü taşımaktadır.

Bu yeni yönetmelikler:

- a) Bankaların piyasa risklerini ölçmeleri ve bu ölçüm sonuçlarına göre riske karşılık mecburi sermaye bulundurmalarını, ölçümde izlenecek yolları,
- b) Risk Yönetimi için yeni bir organizasyon sistemi kurmaları ve buna ait bilgi işlem destek yapısı şartını ihtiva etmektedir. Bunu yaparken de sırf sermaye yeterliliği değil, iç kontrol sisteminin kurulması, teftis sistemi ve de risk yönetim sistemlerine de atıf yapmaktadır.

Yönetmelik, üst düzey risk komitesinin oluşmasını mecburi kılmakta ve banka yönetim kurulu hakkında "Yönetim Kurulu, bankanın kontrol faaliyetlerine ilişkin önemli strateji ve politikaları oluşturarak onaylar, uygulanmasını dönemsel olarak inceler ve bankanın bünyesinde kurumsal yapıya uygun ve etkin bir iç denetim ve risk yönetim sisteminin kurulması

Ülkemizde bankalar, enflasyon, siyasi istikrarın mevcut olmayışı v.b nedenlerle geleceğe yönelik beklentilere dayalı uzun vadeli yatırımlar ve planlar yapmamaktadır.

ve sürdürülmesi hususunda gerekli tedbirleri alır. Yönetim kurulu, yönetmelikte belirlenen esaslara uygun olarak bankanın genel yönetim yapısında iç denetim ve risk yönetim sistemlerine açıkça yer verir." ibarelerini ihtiva etmektedir.

Yine yönetmelikte, "Bir bankanın maruz kalabileceği riskin üç ayrı ölçüm kategorisi çerçevesindeki boyutları aşağıda belirtilmiştir.

- a) Birinci ölçüm kategorisi: tahmin edilen kayıp ve zarar
 b) İkinci ölçüm kategorisi: tahmin edilemeyen kayıp ve zarar
 c) Üçüncü ölçüm kategorisi: oluşturulan senaryo çerçevesinde stres altında tahmin edilen kayıp ve zarar.

Bu yönetmelik bakımından tahmin edilen kayıp ve zarar, riskin önceden saptanabilir maliyetini, tahmin edilemeyen kayıp ve zarar, tahmin edilebilir riske ilişkin maliyetin zaman içinde potansiyel olarak değişebilirliğini, stres altında tahmin edilen kayıp ve zarar ise bankanın en kötü durum senaryosu çerçevesinde tanımlanan ve sayısal hale getirilen riskinin ortaya çıkaracağı nihai maliyeti ifade eder." şeklinde tanımlamalarla riske bakış açısı son derece geniş tutulmuştur.

Yine Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi

kanuni düzenlemelere uymak mecburiyetinde kalmıştır.

2.2 Bankalarda Yönetmelikle Oluşturulan Yeni Organizasyonel Yapı

Risk Yönetmeliği, bankacılığın her aşamasında risk yönetimini zorunlu kılmakta ve bankalarda organizasyonun aşağıda olduğu gibi olmasını şart koşmaktadır.

3- PİYASA RİSKİNİN HESAPLANMASI

3.1 Yönetmelikte Piyasa Riski Tanımı

Yönetmelikteki tanımıyla piyasa riski: "Bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarda bankalarca tutulan pozisyonlarda finansal piyasalardaki dalgalanmalardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişmelerine bağlı olarak ortaya çıkan faiz oranı riski, kur ve hisse senedi pozisyon riski, ve kur riski gibi riskler nedeniyle zarar etme ihtimalini ifade eder."

Türk Bankacılığı faiz oranı riski, kur riskine aktif / pasif yönetimi çerçevesinde bir ölçüde aşına olmasına karşın piyasa riski ve bunun hesaplanmasında kullanılan Riske Maruz Değer (Value at Risk) kavramını tanımak ve bunu risk hesaplarında kullanmak durumundadır.

3.2 Riske Maruz Değer (Value at Risk) Metodolojisi (RMD):

Riske maruz değer, belli bir anda ve belli bir güven

PAZAR RİSKİ	KREDİ RİSKİ		
* RİSK ÖLÇÜLERİ	*DERCELENDİRMELER		
* DEĞİŞMELER	*VADELER		
* DUYARLILIKLAR	*ENDÜSTRİLER	⇒	
* PİYASA DEĞERLERİ	*İZLEME LİSTELERİ		
	*YOĞUNLAŞMA		
	*PORTFÖY TESPİTİ	⇒	
			RMD
KIYASLAMA?		⇒	ÖLÇÜLER
			VE
FAİZ ORANI RİSKİ			RİSK
*AÇIKLAR		⇒	LİMİTLERİ
LİKİDİTE			
FAİZ ORANI			
*YÜKÜMLÜLÜK VE VARLIKLARIN VADESİ		⇒	

Sistemleri Hakkında Yönetmelikte, sermaye tanımlamaları yeniden yapılarak ana sermaye ve katkı sermaye tanımlamaları yapılarak, sermayenin hesap biçimi yenilenmiştir. Aynı yönetmelikte "Sermaye yeterliliği standart oranının bankalarca konsolide olmayan ve kondolide bazda asgari yüzde 8 olarak tutturulması ve idame ettirilmesi gerekmektedir" denilerek asgari sermaye oranında (risk ağırlıklı aktiflerin en az yüzde 8'i kadar sermayenin tutulması) belirtilmiş ve piyasa riski hesaplanmasına ilişkin kurallar konusunda "Bankalar "Riske Maruz Değer" in hesabında, maruz kaldıkları tüm piyasa risklerini kapsamı kaydıyla "varyans-Kovaryans", "Tarihi Simülasyon" ve "Monte Carlo Simülasyonu" model-lerinden uygun görecekları bir risk ölçüm modelini kullanabilirler" denilmektedir.

Sonuç olarak Türk bankacılığı piyasa riski kavramı ile tanışmış ve bu riski karşılayacak

seviyesinde beklenmeyen potansiyel kayıplarla ilgili istatistiki bir ölçüdür. RMD, düzenleyici şartları karşılama amaçlı olarak kullanılan dahili bir model olması yanında, kurumlarda risk yönetimini sağlayan standart bir ölçü haline de gelmiştir. RMD, farklı birtakım uygulamalarda da kullanılabilir.

RMD'de geleneksel risk ölçümlemesi bir tarafa bırakılmakta, bunu yerine bu risklerin taşındığı enstrümanlarla ilgili istatistiki veriler/matematiksel formüller dahilinde birtakım hesaplamalar yapılmaktadır. Burada çok önemli olan enstrümanların farklı risk düzeylerinede hesaplanmasıdır. Örneğin: Nakit Blokaj karşılığı verilmiş bir kredinin riski 0(sıfır Kabul edilirken, birinci dereceden ipotek karşılığı teminat mektubunun riskinin tutarın yüzde 50'si ile sınırlandırılması RMD'nin hesabında bir ölçü bilgisini vermektedir.

Geleneksel yöntemlerle kıyaslandığında, RMD yönteminin birçok faydası vardır. Çünkü RMD

Riske maruz değer, belli bir anda ve belli bir güven seviyesinde beklenmeyen potansiyel kayıplarla ilgili istatistiki bir ölçüdür.

değerler halinde ifade edilmektedir ve senteze dayalıdır. İlaveten, RMD metodolojisi direkt olarak sermaye yeterliliği konusunda tatbik edilen Riske Maruz Sermayenin (CAR=Capital at Risk) tanımlanmasında da kullanılır. Bu ilerleme, diğer ölçülere göre bir üstünlük arz etmektedir. Yukarıdaki tabloda geleneksel risk ölçüleri ile RMD metodolojisi arasındaki nitelik farkları görülmektedir.

Tablo; Pazar, Kredi, Likidite ve Faiz risklerinin kontrolü ve yönetilmesinde kullanılan göstergeleri belirtmektedir. Bu göstergeler, potansiyel kayıpları ölçmemektedirler. RMD ise bunların tamamını birleştirmekte ve oluşan kayıpların boyutu hakkında bilgi vermektedir. RMD, bu tür özel ölçülerin yerine geçen bir metodoloji değildir, fakat onları özetlemektedir.

RMD hesaplamaları, temelde üç metoda dayanmaktadır. Bunları aşağıda kısaca ele alınacaktır. Söz konusu metotlara ayrıntılarıyla değinilmeyecektir. Fakat temel seviyede bilgi verilmesi yolu tercih edilecektir.

3.2.1 Varyans / Kovaryans Yaklaşımı ya da Parametrik RMD:

Varyans-kovaryans yönteminde, fiyat değişikliklerine ilişkin geçmiş döneme ait verilerden hesaplanan istatistikler kullanılmakta, volatilité dikkate alınmakta, buna ek olarak piyasalar içindeki ve arasındaki korelasyonlar dikkate alınmaktadır.

Bu yaklaşım, farklı RMD oluşturma metotlarının en basitidir. Temeli, farklı portföy enstrümanlarının nakit akımı toplamının parçalarına dayanmaktadır. Nakit akımı tüm portföyün unsurlarıyla birleştirildiğinde, lazım olan farklı portföy RMD aşamalarının (teşebbüs büyüklüğü, pozisyonlar, vs.) genişliği hesaplanabilmektedir.

$$\text{Portföy RMD} = (CF^* VCV^* CF)^{0,5}$$

CF ve CF' nakit akım matrisini; VCV ise Varyans / Kovaryans matrisini ifade etmektedir.

Parametrik RMD 'de normal bir olasılık dağılımı esas alınmakta, getirilerin risk faktörleri ile ilişkilerin de doğrusal olduğu kabul edilerek gerçek hayatta yanlış sonuçlara ulaşılabilmesine neden olmaktadır. Örneğin, döviz opsiyonlarında yanlış sonuçlar vermesi muhtemeldir.

3.2.2 Geçmiş Fiyat Simülasyon Yaklaşımı (Tarihi RMD):

Tarihi RMD, döviz kuru, faiz oranı, hisse senedi ve mal gibi genel enstrümanlardan oluşan bir portföyün değerini sürekli bir şekilde hesaplamak için geçmiş piyasa verilerini kullanır ve sonuçta bir portföy kazanç tablosu sağlar. Buradaki varsayım, gelecekteki fiyatların yani fiyat değişmelerinin, geçmişteki değerlerinden çok fazla sapma göstermeyeceğidir. Bu yaklaşımda, müşteri portföyünün değeri öncelikle cari günün kapanış fiyatlarıyla yükseltilir. Daha sonra, hedeflenen günün oran ve fiyatları üzerinden tekrar bir hesaplama tabi tutularak olabilecek değişimler küçükten büyüğe doğru sıralanır. Örneğin hesaplanan finansal enstrümanların geçmiş 200 günlük tarihsel veri esas alınarak hesaplanması yapılıyorsa, yüzde 99 güven aralığında en fazla kaybedilebilecek değer bu süre içinde yaşanan en yüksek değer kayıplarıdır.

3.2.3 Yapısallaştırılmış Monte Carlo Yaklaşımı:

Bu yaklaşım, hareketli oran veya fiyatların, portföyün değerinin hesaplanması için kullanılması ve dolayısıyla portföy değer hesabının oluşturulması amacıyla kullanılır. Bu süreçte, geçmişteki fiyatlar yerine portföy değerlerindeki bir değişim dizisinin portföy dağılımını tesis etmesi için, rastgele seçilmiş temel enstrümanların bir genel piyasa fiyatı kümesi kullanılır. Doğası gereği metodoloji, geçmişteki fiyatları dikkate alan metotlardan ziyade ileriye yönelik fiyatlara bağlıdır. Hesaplamaya esas veriler sağlıklı olmadığı takdirde yanlış sonuçlar verebilmektedir.

4. Stres Testleri ve Senaryo Analizleri

4.1 Stres Testleri

RMD modelleri, normal piyasa koşulları altında bir portföyün ne kadar piyasa riskine maruz kalıp değer kaybedebileceğine ilişkin kurgulanmışlardır, ileride meydana gelebilecek ani ve beklenmedik muhtemel olaylara ve olağanüstü fiyat değişikliklerine karşı portföyün duyarlılığı hakkında bilgi vermemektedir. Bu muhtemel değişikliklerin hesaplanmasında stres testleri kullanılmaktadır. başka bir deyişle en üst düzeyde baskıya maruz kalınması halinde oluşabilecek zararın hesaplanmasını hedeflemektedir. Belli bir risk faktöründe sapsmalar uygulanarak değişimin gözlenmesidir.

Stres testi, RMD tutarı aşıldığında zararın ne kadar büyük olabileceği sorusuna yanıt aramaktadır. Stres testi uygulanırken, izlenen, üzerinde fikir birliği sağlanmış bir akış yoktur. Bu nedenle stres testi, testi uygulayanların bilgi ve tecrübelerine büyük ölçüde dayanmaktadır.

4.2 Senaryo Analizi

Senaryo analizi, stres testinde tek olarak değiştirilen risk faktörü yerine, birden çok risk faktörünün aynı anda dikkate alınarak stres testi uygulanması şeklindedir. Örneğin mevduat/kredi faiz oranları ve döviz kurlarının birden değişmesi ya da bir deprem ya da saldırı halinde çeşitli senaryolar tasarlanarak analizler yapılabilmektedir. Standart bir şeklinin olmaması daha çok ülke koşullarına dayanmasından gelmektedir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR:

BESSIS Joel, Risk Management in Banking, John WILEYSONS Ltd., England, March 2000

GOLDSTAIN, Morris Bank Crisis in Emerging Economies: Origin and Policy Option, Paper No:46, Bank for International Settlements

STIGLITZ, Joseph E. Finansal Düzenlemelere İlişkin Prensipler: Dinamik Portföy Yaklaşımı, TBB Bankacılık Araştırma Grubu

YURDAKUL, Tülin Risk Yönetimi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Lisansüstü Tezi, Şubat 1995

Humanitas Eğitim Yayınları Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sistemi ve Risk Unsurları, Eğitim Yayını, Ocak 2001

Kentbank Risk Yönetimi, Basılmamış Çalışma, 2001

Ramazan AKTAŞ Mali Başarısızlık (İşletme Riski) Tahmin Modelleri: Advanced Treasury

Management Systems www.arms.com.sg

Doğası gereği metodoloji, geçmişteki fiyatları dikkate alan metotlardan ziyade ileriye yönelik fiyatlara bağlıdır.

Hayat Başlarken...

Yeni duygular,

yeni umutlar,

yeni hedefler...

Hayatı en iyistyle

yaşayabilmek için;

Başak Hayat güvencesinde

mutlu yarınlar için.

BAŞAK
Hayat

"Hayat Paylaştıkça Güzel"

www.basakhayat.com.tr

BAŞAK HAYAT SİGORTA T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

iktisat OKUNUR!

dergisi

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI

KONULAR

353-354	SOLUN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI
360-361	SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ:SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER
362	KÜRESELLEŞME,ULUS DEVLET VE KİMLİK
364	EĞİTİM POLİTİKALARI
365	İKTİSAT TEORİLERİNDE SON GELİŞMELER
366-367	KAPİTALİZM VE AZ GELİŞMİŞLİK
368	TÜRKİYE'DE SERMAYE,DEVLET,SİYASE
369	SENDİKALAR VE KÜRESELLEŞME
370-371	İŞGÜCÜ,ESNEKLİK VE SERMAYE
373	GELİŞME,İTAAT,DEĞİŞİM
374	SEÇİM SİSTEMLERİ,TEMSİL KRİZİ-TÜR.
375	ULUSLAR ARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞMELER VE TÜRKİYE
376	ÜNİVERSİTELER,BİLİM VE İKT.EĞİT.
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FİNANS,RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON,EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ,GLOBALLEŞME,DEVLET
383	75.YILINDA CUMHURİYET
384	KRİZ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
386	YDD'DE TÜRKİYE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
SAYI	KONULAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
389	İKTİSAT METEDOLOJİSİ
390-391	YY BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER-İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MAL. POL.
399	TÜRKİYE-AB-AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
401-402	DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRKİYE'NİN YERİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKODE İST.ARAYIŞI
406	DÜNYA EKO.DE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AB-GB VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVR. VE TÜR.
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT-İSTİKRAR-TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKT. EĞİTİMİ
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?

TÜRKİYE'DE İKTİSAT VE SİYASET İLİŞKİSİ : SİYASİ SİSTEM EKONOMİNİN TALEPLERİNİ KARŞILAMIYOR

Aşağıda okuyacağımız "İktisat - Siyaset - İstikrar" başlıklı yuvarlak masa toplantımız 27.06.2001 tarihinde gerçekleştirildi. Başlangıçta konuyla ilgili bir dosyada yayınlamayı planlayarak yayını geciktirdiğimiz tartışmayı, konunun önemini göz önüne alarak bu sayıda yayınlamaya karar verdik. Tartışmamıza Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ercan Eren yönetici ve konuşmacı olarak, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden Prof. Dr. İlker Parasız ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Fuat Aleskerov konuşmacı olarak katıldılar. Tartışma bölümüne ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Sayın Melike Bildirici de katkıda bulundu. Toplantımıza katılan tüm hocalarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Ercan Eren - Dergi yöneticileri, benden hem konuşmacı olmamı, hem de oturumu yönetmemi rica ettiler. Konumuz, "Türkiye'de İktisat, Siyaset ve Ekonomik İstikrar İlişkisi." Siyaset-ekonomi ilişkileri; siyasetin ekonomiyi ne kadar etkilediği, siyasetin ekonomide istikrar sağlayıp sağlamadığı konusunda düğümleniyor. Olaya önce tarihsel ve teorik açıdan yaklaşalım. Bilindiği gibi klasik iktisadın bir başka ismi, siyasal iktisat veya ekonomi politiktir. Çoğu zaman Marksist iktisat da aynı şekilde ekonomi politik olarak bilinir veyahut da siyasal iktisadın eleştirisi olarak bilinir. Alfred Marshall'ın "Ekonominin İkeleri" adlı yapıtıyla birlikte, ekonomi ve siyaset kavramları birbirinden ayrılmıştır. Ekonomi kavramı, siyasetten bağımsız, pozitif, nötr bir kavram haline gelmiş ve bu, Keynes'e kadar devam etmiştir. Keynes'le birlikte, 1929 bunalımı sonrasında piyasaya müdahale, ekonomiye müdahale kavramının gündeme gelmesiyle, ekonomi ve politika kavramları tekrar birleşmiş; iktisat politikası ve daha sonra da istikrar politikası kavramı haline gelmiştir.

Tabii iktisat politikası kavramında, aslında siyasal iktisattan veya ekonomi politikten farklı bir durum söz konusu. Piyasa ekonomisi, kendi iç işleyişinde istikrar sağlayamadığından dolayı, siyasi iktidarın ekonomiye müdahale etmesi, ekonomi politikası veya istikrar politikasında karşılığını bulur. Burada politika kavramı, ekonomiye dışsal bir değişken olarak girer; yani politikacılar veya ekonomiye

yönetenler, "faiz oranını yükselteceğiz" veya "sabit tutacağız" veyahut da "yatırımları arttıracacağız" gibi düzenlemelerle siyasi bir karar verir ve ekonominin de buna tepki göstermesi beklenir. Dolayısıyla ekonomi-siyaset kavramları Keynes'le birlikte kullanılmakla beraber, yine politikanın ekonomiye dışsal bir değişken olarak girmesi söz konusu. Bu çizginin, ekonomi ve politika kavramının Keynes sonrasında genellikle devam ettiği, dışsal bir değişken olarak politikanın ekonomide kullanıldığı görülüyor.

Son 15-20 yıldır gelişen bir başka alan, siyaset ekonomisi kavramı ve alanı. Bunda kamu tercihi analizi yaklaşımı veya Virginia Okulu yahut da Türkiye'de daha çok bilinen anlamıyla anayasal iktisat kavramı literatürünün çok özel bir yeri söz konusu. Siyaset ekonomisi, günümüzde en öne çıkan ekonomilerden bir tanesi. Bu gelişim çizgisi içinde, 1970'li yıllarda konjonktür dalgaları kavramının öncü olduğunu söyleyebiliriz. Geleneksel politika-ekonomi ilişkileri ve siyaset ekonomisindeki politika-ekonomi ilişkilerinde; siyasetin içselleştirilmesi; yani siyasi değişkenlerin ekonomik değişkenlerle açıklanması söz konusu. İçsel büyüme teorilerinde, teknolojik gelişmelerin, örneğin patent, lisans gibi veyahut da yenilikler gibi değişkenlerle açıklanması gibi; siyasi değişkenlerin de, siyasi hareketlerin, seçmen davranışlarının, politikacı davranışlarının, bürokrat davranışlarının ekonomik değişkenlerle açıklanması ve siyaset ekonomisinde karşılıklı ilişki söz konusu.

Siyaset ekonomisindeki gelişmeleri toparlarsak; burada 1940'lı yıllara kadar, 47'ye kadar kalkış noktasını götürmek mümkün. Siyasi konjonktür dalgaları konusunda Kalecki'nin çalışması önemli; daha sonra aynı konuda 1970'li yıllarda oportünist konjonktür dalgaları ve partizan konjonktür dalgaları literatürü oluştu ve bu literatür 80'li yıllarda rasyonel beklentiler çerçevesinde ele alındı. Kalecki ve Akalman'tın temelli siyasi konjonktür dalgaları, günümüzde de analiz edilmeye devam ediyor. Siyaset ekonomisinde siyasi konjonktür dalgaları literatürü, önemli bir gelişim çizgisini oluşturmuştur.

Bir diğer gelişim çizgisi; klasik iktisat, neo-klasik iktisat, refah ekonomisi geleneği. Sosyal seçim kuramı ve kamu tercihi analizleri, siyaset

Ercan Eren:
Piyasa ekonomisi, kendi iç işleyişinde istikrar sağlayamadığından dolayı, siyasi iktidarın ekonomiye müdahale etmesi, ekonomi politikası veya istikrar politikasında karşılığını bulur

ekonomisinin, siyaset-ekonomi ilişkilerinin gelişiminde önemli bir yer almıştır. İşte bildiğiniz gibi Parato, Pigou, Robins, Kaldor, Bergson, Samuelson geleneği, "Arow çıkmazı" gibi gelişmeler ve en son olarak kamu tercihi analizinde Buchanan ve arkadaşlarının çalışmaları, siyaset-ekonomi ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Siyaset ekonomisi konusunda önemli bir çalışma, Dows'un 1957 yılında yaptığı çalışma. Bu çalışmada iki kavram çok önemli, günümüzde de kullanılan çok önemli kavramlar bunlar; oy maksimizasyonu ve ortanca seçme kuramı. Burada politikacıların oy maksimizasyonu çerçevesinde hareket ettikleri analizin temel noktasıdır. Ortadaki seçmen konusu ise, partilerin birbirlerine yaklaşmaları, yani soldaki ve sağdaki partilerin merkeze doğru yönelmelerini açıklayan önemli bir yaklaşım. Oy maksimizasyonu ve ortanca seçmen kuramı çerçevesinde ideolojilerin, firmaların mal sunumuna benzetilmesi, partilerin popülerite fonksiyonları; yani büyüme, işsizlik ve enflasyon oranlarına göre parti popülerite fonksiyonlarının belirlenmesi, kaypak partizan seçmen oranı, seçim sonuçlarının belirsizliği, seçmen davranışlarının ekonomik etkileri, oportünizmin siyasi konjonktüre kaydığı, partizan konjonktür dalgaları gibi konular, siyaset ekonomisinin önemli bir alanını oluşturmuştur.

Siyaset ekonomisinin özellikle 1990'lı yıllar ve günümüzdeki, bu tartışma konumuzda da oluşturan bir alanı; eşitsizlik, büyüme ve siyaset ilişkisidir. Özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde öne çıkan gelir dağılımındaki eşitsizlik, hatta kutuplaşma; yani orta sınıfın ortadan kalkmasının doğurduğu siyasi sonuçlar, siyasi istikrarsızlık ve bunun büyüme, enflasyon, işsizlik üzerine etkileri konusunda çok geniş bir literatür vardır.

Buradan siyaset ekonomisi kavramına fazla girmeden, siyasi istikrarsızlık kavramına ve bunun ekonomik sonuçlarına kısaca değinmekte fayda var: Siyasi istikrarsızlık kavramı, siyaset ekonomisinin 1990'lı yıllardaki, 2000'li yıllardaki tartışma alanını oluşturuyor. Burada iki çizgiden bahsetmek mümkün: Birincisi; siyaset ekonomisi çerçevesindeki siyaset, istikrarsızlık, büyüme ilişkisi. Bir diğeri; küreselleşme sürecine de uygun olarak uluslararası sermaye hareketleri, portföy yatırımları ve küreselleşme çizgisi. Burada uluslararası reyting kuruluşlarının ülkelere derecelendirme vermesi, ülke riski ölçümleri geliştirmesi ve burada politik risk ölçümleri söz konusu. Mesela, uluslararası reyting kuruluşlarından

Euro Money'de; ülke reytinginin yüzde 25'i politik reytingdir, politik risk ölçer

Siyaset ekonomisi çerçevesindeki gelişmeler, reyting kuruluşları ve küreselleşme çizgisinde olaya yaklaşırsak; siyaset ekonomisinde politik istikrarsızlıktan anlaşılın, aslında ülkeden ülkeye değişen bazı farklılıklar gösteriyor. Genel olarak politik istikrardan kastedilen şu: Ülkenin anayasal düzen içinde olması; gelişmenin, değişimin anayasal çizgide yapılması. Dolayısıyla anayasal çerçeve dışına çıkmayı, politik istikrarsızlık olarak ele almamız mümkün. Politik istikrarsızlık kavramı olarak genellikle; politik katliamlar, grevler, kargaşa, hükümet karşıtı gösteriler, gerilla savaşı, devrimler, hükümet krizleri, darbeler, anayasal değişiklikler, muhalefeti yok etme, sivil savaşlar anlaşılıyor.

Bu istikrarsızlık kavramlarını genel olarak demokratik ve demokratik olmayan ülkelerde istikrarsızlık kaynakları şeklinde ikiye ayırmamız mümkün. Soykırım, darbeler, devrimler, ayaklanmalar, muhalefeti yok etme gibi kavramları, daha çok demokratik olmayan ülkelerde kullanılan politik istikrarsızlık kavramları olarak kullanabiliriz. Demokratik ülkelerdeki politik istikrarsızlık kavramları; parlamentonun kutuplaşması, koalisyon hükümetleri, seçmenlerin kararsızlığı ve dönekliği, seçimlerin idaresi ve zamanlaması çerçevesinde ele alınabilir.

"Her iki anlamda da politik istikrarsızlığın kaynağı nedir, ekonomik değişkeni nedir?" diye olaya yaklaştığımız zaman, genellikle birçok çalışmada ortak nokta şu: Politik istikrarsızlığın kaynağı olarak gelir dağılımı adaletsizliği ve ekonomik kutuplaşma, yani orta sınıfın güçsüzleşmesi görülüyor. Gelir dağılımının gayri adil olduğu, orta sınıfın gücünü yitirdiği ülkelerde politik istikrarsızlığın ve yeni arayışların arttığı, seçmenlerin demokratik ülkelerde her seçimde başka partilere doğru yöneldiği; bunun politik bölünmeye, parlamentonun kutuplaşmasına neden olduğu, koalisyon hükümetlerine yönelmenin arttığı görülüyor.

Gerçekten burada ilginç bir dipnot düşmek lazım: Marksist literatüre haliz insanlar bilirler; Marks'ta, Lenin'de, mesela sınıf çatışmasının körüklenmesi, derinleştirilmesi olarak gelir ve toprak ilişkisi üzerine geliştirilmiş literatür vardır. Dolayısıyla burada da çok değişik bir açıdan olaya yaklaşırsak; politik istikrarsızlık kavramının Marks'ta da, Lenin'de de gelir dağılımında adaletsizlik olarak vurgulandığını görebiliriz.

Gerçekten politik istikrarsızlığın nedenlerini

Politik istikrarsızlığın kaynağı olarak gelir dağılımı adaletsizliği ve ekonomik kutuplaşma, yani orta sınıfın güçsüzleşmesi görülüyor.

ekonomik faktörlerle açıklarken özellikle gelir dağılımında adaletsizlik ve ekonomik kutuplaşma, orta sınıfın gücünü yitirmesi yönünde çok önemli bir fikir birliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Politik istikrarsızlığın ekonomik sonuçları açısından olaya yaklaştığımız zaman, genellikle şunu söylemek mümkün: Politik istikrarsızlık-enflasyon ilişkisi, politik istikrarsızlık-işsizlik ilişkisi ve politik istikrarsızlık-büyüme ilişkisi. Genel olarak politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde daha yüksek enflasyon, daha yüksek işsizlik ve daha düşük büyüme, hatta negatif büyüme olduğunu söylemek mümkün. Buna bağlı olarak enflasyon, işsizlik ve büyüme gibi temel değişkenler yanında, başka değişkenlerde de ilgi çekici noktalar görülüyor. Mesela, politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde borçların vadesinin kısaldığını, iç ve dış borçlardan daha kısa vadeli borçlara yöneldiği görülüyor, borçların reel maliyetinin arttığı görülüyor. Politik istikrarsızlığın arttığı ülkelerde doğrudan yatırımın azaldığı, sermaye kaçışının arttığı ve -dikkat çekici şekilde belirtmek lazım-beşeri sermaye kaçışının da arttığı; borçları ödememe olasılığının arttığı, bunun da ayrıca sermaye kaçışını körüklediği söylemek mümkün. Politik istikrarsızlık, mülkiyet hakları konusunda endişeleri artırıyor, dolayısıyla mülkiyet hakları endişesinin artması, insanların uzun vadeli yatırım yapma güdüsünü azaltıyor, bu da ekonomik büyümeyi azaltıcı başka bir etken olarak çeşitli çalışmalarda görülüyor.

Politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde kamu harcamalarının; vergi gelirleri yerine daha çok senyoraaj gelirleriyle finanse edildiği görülüyor ve doğrudan yabancı yatırımların azaldığı görülüyor. Zannediyorum bunların çok büyük kısmı da Türkiye'de uzun zamandır dikkat çeken gelişmeler. Mesela Türkiye, oldukça dışa açık yabancı sermaye yasalarına rağmen, dünyada doğrudan yabancı sermayenin en az girdiği ülkelerden bir tanesi, bunun da zannediyorum politik istikrarsızlıkla yakından bağlantısı söz konusu. Yapılan çeşitli çalışmalarda bunları görmek mümkün. Arjantin, Brezilya, Uruguay, Şili üzerine yapılan çalışmalarda; gerçekten politik istikrarsızlığın olduğu dönemlerde enflasyon, işsizlik ve büyümede beklenen gelişmelerin ortaya çıktığı ve senyoraaj gelirlerinin arttığı görülüyor.

Dikkat çeken bir başka nokta şu: Mesela kitlesel eylem ve huzursuzlukların arttığı dönemlerde yüksek enflasyon ve düşük büyüme görülüyor. Darbe dönemlerinde genellikle büyüme ilişkisi pek görülmemekle beraber, darbeyi izleyen dönemde enflasyonun daha düşük gerçekleştiği görülüyor.

Şiddet, huzursuzluk dönemlerinde düşük büyüme ve yüksek enflasyon sonuçlarının ortaya çıktığı görülüyor.

Burada bir çalışmadan özellikle bahsetmek lazım: Bu çalışmada şöyle bir şey var: Tayland'da 1932 yılından beri 13 anayasa değişikliği ve 17 askeri darbe olmuş. İtalya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana 52 tane hükümet kurulmuş; fakat burada politik istikrarsızlık kavramları literatüründen de pek beklenmeyen bir şekilde hızlı büyümenin gerçekleştiği görülüyor. Ama mesela Zaire'de 60-97 yılları arasında tek parti diktatörlüğü olmasına rağmen negatif büyümenin gerçekleştiği görülebiliyor. Burada özel bir noktayı vurgulamak lazım: Mesela, İtalya örneğinde olduğu gibi, burada sık sık hükümetler değişmiş; ama bu anayasal çizgi içinde olmuş ve mülkiyet hakları konusunda herhangi bir sorun söz konusu değil. Dolayısıyla soruna sık sık hükümet değişmesinin ötesinde, mülkiyet hakları konusunda nasıl bir gelişme var, o çerçevede bakmak lazım.

Ülke riski literatüründen, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından ve bunların da artan bir şekilde politik riske önem verdiklerinden bahsettik. Bu reyting kuruluşları neler yapıyorlar? Reyting kuruluşları, ülkelerin risklerini ölçerken, ekonomik risklerine, transfer risklerine bakıyorlar, "sermaye hareketlerinde bir sınırlama olabilir mi, olmayabilir mi", "ben borcumu ödemediyorum" diyebilir mi? Buna bakıyorlar. Ayrıca; ekonomik göstergelerde fiyat endekslerine, reel büyümeye, cari hesaba, borç yönetimine, borç servisi, kısa dönem borçlar, ihracat oranına, toplam borçlar Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla oranına, kısa vadeli borçlar ve politik faktörlere bakıyorlar; isyan, kargaşa, artan terörist faaliyetler, sivil savaş, hükümeti devirme gibi göstergelere bakıyorlar. Siyaset ekonomisi literatürüne benzer bir şekilde, siyasi istikrarsızlık kavramlarına derecelendirme vererek ülkelerin risklerini ölçüyorlar.

Bu literatürden Türkiye'ye gelirse, neyi söyleyebiliriz? Türkiye, politik istikrarsızlık literatürünün söylediği çok şeye uyuyor. Mesela partizan seçmen hızla azalıyor. 1987 yılından 1999 seçimlerine dek ele alırsak; 87 seçimlerinde birinci olan parti, izleyen seçim dönemlerinde ikinci-üçüncü parti olabiliyor. Partinin oy oranının muhalefette olmasına rağmen artmadığı; daha önce parlamentoda olmayan bir partinin ikinci, üçüncü parti olabildiği görülebiliyor. Yani seçmen akıyor, kayıyor, hiçbir partide aradığını bulamıyor. Bunun sonuçları yatırımcı için, ekonomik büyüme açısından baktığımız zaman; gelecek seçimi kim kazanacağı sorununu gündeme geliyor, parlamento parçalı hale

**Ercan Eren:
Politik
istikrarsızlığın
olduğu
ülkelerde
kamu
harcamalarının
vergi gelirleri
yerine daha
çok senyoraaj
gelirleriyle
finanse
edildiği
görülüyor ve
doğrudan
yabancı
yatırımların
azaldığı
görülüyor.**

geliyor ve koalisyonlar çıkıyor. Koalisyonlar da siyaset ekonomisinin belirttiği şekilde karar verme süreci çok yavaş.

Türkiye'de bir başka gelişme; merkez oyların hızla azalması şeklinde ortaya çıkıyor. Mesela 1983 seçimlerinde yüzde 99 civarında olan merkez oyların 1999 seçimlerinde yüzde 57-58'e düştüğü, buna karşın radikal oyların arttığı görülüyor. Seçmen, kendisini tanımlamakta güçlük çekiyor. Yapılan bir araştırmaya göre bugün DSP seçmeninın ancak yüzde 46'sı, CHP seçmeninın yüzde 53'ü kendisini solcu olarak görüyor. ANAP seçmenleri arasında kendisini sağcı olarak görenlerin oranı ise yüzde 49. Sonuç olarak partizan seçmen oranının azaldığı, seçmenin her seçimde başka yere gidebildiği bir siyasi ortam, yatırımcı açısından geleceğin sürprizlerle dolu olması anlamına geliyor.

Strateji Mor'i'nin yaptığı ilginç bir çalışma var. Elimizdeki verilere göre, 1994-2001 arası verilere göre, seçmen bu yıllar arasında yapılan bütün anketlerde, "Gelecek yılda ekonomi konusunda ne düşünüyorsun, nasıl olacak; iyi mi olacak, kötü mü olacak?" diye sorulduğu zaman, "daha kötü olacak" diyenler, "daha iyi olacak" diyenlerden çok daha fazla ve kötümserlerin oranı yüzde 70'lere yaklaşabiliyor. Bu, zannediyorum çok önemli bir gösterge.

Yine "Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?" diye sorulduğu zaman, enflasyon, işsizlik ve üçüncü sırada PKK var. Enflasyon ve işsizliğin Türkiye'nin en önemli sorunu olduğu ortaya çıkıyor. Kriz dönemlerinde işsizlik öne çıkmış, kriz olmayan dönemlerde enflasyon öne çıkmış, terörün arttığı dönemlerde ise PKK'nın üçüncü dereceye yükseldiği görülüyor. Yani politik riskler açısından gerek seçim sonuçlarında, gerek Strateji Mor'i'nin araştırmalarında, Türkiye'de bütün verilerin hazır olduğunu aslında rahatlıkla söyleyebiliriz. Melike Bildirici ile yaptığımız ekonometrik araştırmalarda da, aslında yine aynı sonuçlar çıktı. Biz, yaptığımız çalışmalarda, anayasal değişiklikler, sınır komşularıyla ilişkiler, hükümette çatlaklar, IMF ile anlaşmalar, ülke içinde karışıklıklar, koalisyonlar ve müdahale değişkenleriyle kurduğumuz politik risk analizinde; pozitif beklediğimizde pozitif, negatif beklediğimizde negatif ilişkilerin kurulduğu ve istatistiki anlamda çok anlamlı sonuçların ortaya çıktığı görülüyor. Mesela koalisyon hükümetleriyle politik risk arasında çok anlamlı ilişkiler söz konusu.

Ekonomik değişkenlerle açıkladığımız zaman; mesela Türkiye'de politik riskle senyorej gelirleri ve enflasyon arasında çok anlamlı bir ilişki var.

Koalisyon hükümetleriyle büyüme arasında ise negatif bir ilişki var. Bu ilişkiyi ekonometrik sonuçlar da destekliyor.

Diğer konuşmacılara söz vermeden evvel, şöyle toparlamak istiyorum: Zannediyorum Türkiye'de 1970'li yıllardan bu yana yaşanan yüksek enflasyon süreciyle birlikte, orta sınıfın gücünü yitirmesi, neredeyse kalmaması söz konusu. Orta sınıfın gücünü kaybetmesine ekonomik kutuplaşma da deniliyor. Ekonomik kutuplaşma kavramı gelir dağılımı adaletsizliğinden nispeten farklı bir kavramdır; yani gelir dağılımı adaletsiz olabilir, ama orta sınıf güçlü olabilir. Halbuki Türkiye'de hem gelir dağılımı adaletsiz, hem de orta sınıf güç kaybediyor. Orta sınıfın gücünü yitirmesiyle birlikte, seçmen arayış içinde. Arayış, her seçimde bir başka partiyi birinci-ikinci parti yapma şeklinde kendini gösteriyor. Üstelik bunların hepsi de yüzde 20'ler civarında oy alan partiler ve sonuçta koalisyon hükümetleri ortaya çıkıyor. Koalisyon hükümetleri sürecinde 1990'lı yıllardan bu yana bakıldığı zaman; daha yüksek bir enflasyon periyodu ve daha düşük bir büyüme periyoduna geçildiği görülüyor. Dolayısıyla sorun, gelir dağılımının gayri adil olmasında ve ekonomik kutuplaşmada görülüyor. Ancak burada da büyük bir kısır döngü var; politik istikrarsızlık, enflasyon ve düşük büyüme, yatırımlarda azalma, kamu harcamalarında artma, faiz oranlarında yükselme, kısa vadeli iç ve dış borçlarda artış yaratıyor ve bütün bunlar da tekrar politik istikrarsızlığa neden oluyor. Şimdi sözü Sayın Parasız'a veriyorum.

İlker Parasız - Sayın Eren'in geniş kapsamlı açıklamalarından sonra zamandan da tasarruf sağlamak için en son gündeme gelmekte yarar var. Dünyada istikrar programlarıyla ilgili olarak, 1960-70'li yıllarda yapısalci-monetarist tartışması vardı. Monetarist dediğimiz ortodoks iktisadi savunanlar, yapısalcılar da daha heteredoks politikaları, daha Marksist iktisadi savunanlar. Bunlar karşı karşıya gelmişler ve genellikle G.Amerika ülkelerinde monetarist politikalar uygulanmış. Fakat her nasılsa 1980'li yılların sonunda 1990'lı yılların başında, gerek gelişen ülkeler gerekse Sovyet blokundan Batı blokuna dönen ülkeler için Washington'daki bazı kurumlar birtakım çalışmalar yapmış ve bu çalışmaların sonucunda da yapısal reformları içeren 10 maddelik Washington Konsensüsü belirlenmiş. Yani IMF ile Dünya Bankası (DB) -tabi Washington bunun dışında kalmaz- tarafından Amerika'da belirlenen politikalar 1990'lı yılların başında bizim gibi ülkeler için yapısalciya doğru dönüşmüş. Fakat 2000

Ercan Eren:
Zannediyorum
Türkiye'de
1970'li
yıllardan bu
yana yaşanan
yüksek
enflasyon
süreciyle
birlikte, orta
sınıfın gücünü
yitirmesi,
neredeyse
kalmaması söz
konusu

yılı başında uygulanan politika monetarist. Yani IMF ile DB monetarist politikaları savunurken -tabii bunun içinde Keynesçi politikalar da olabilir- 2000 yılı başında bizim uyguladığımız politika 1975 yılındaki monetarist iktisatçıların önerdikleri "tablita sistemi" denen bir sistem. Ödemeler bilançosu çerçevesinde monetarist "PPP modeli" öneriyorlar ve biz monetarist PPP modelini 2000 yılı başında Türkiye'de uyguladık. Bu uygulama, G.Amerika ülkelerinde - Arjantin, Şili, Uruguay- aradan belli bir süre geçtikten sonra büyük bir devalüasyonla sonuçlanıyor. Adı geçen ülkelerde yaşanan ekonomik olaylar 2000 yılında bizim yaşadıklarımıza paralel. Aklıma şu geliyor : Türkiye ekonomisinde birtakım reformların yapılması gerekiyor ve biz bu reformları bir türlü gerçekleştiriyoruz. O zaman bize tam monetarist bir politika uyguluyorlar. Biz uygularken de vitrinde iki kişi var: Merkez Bankası Başkanı ve Hazine Müsteşarı. Onun dışında vitrinde kimse yok. Böyle bir politikanın başarılabilmesi için de mutlak anlamda kredibilite sağlanması gerekiyor. Biz ise ne yapıyoruz, yapısal bir deprem geçirmiş Türkiye'nin gündemine, hemen hemen hiç soluklanmadan monetarist politikaları getiriyoruz. Türkiye'de MB bir ölçüde monetarist içerikli politikalar izliyor onun dışında kamu kuruluşları, özel kuruluşlar monetarist politikaların dışındaki politikaları uygulamışlardır. Tek tutarı MB'dir. Ama MB'yi de alayan kişi olmamıştır. Nitekim MB anlaşılmadığı için 1994 krizi hiç yoktan çıkmıştır. 2000 yılında tekrar gündeme gelen monetarist politikaların başarılı olmasının tek koşulu, toplumun bütün katmanlarının -başta siyasi partiler olmak üzere- belli bir konsensüde uzlaşmış olmasıdır.

Böyle bir programda başlangıçta dışarıdan içeriye büyük bir sermaye hareketi olacağı, ama bir süre sonra TL'nin aşırı değerleneceği -bütün dünyada böyle olmuş- ortada. TL aşırı değerlendiği zaman cari işlemler açığı meydana gelecek ve dışarıya sermaye çıkacak; bu da belli. Dışarıya sermaye çıkarken dış varlıklar azalacak. Yani ekonomide reel olarak para stoku azalıyor ama enflasyon artıyor. Bir ekonomide reel olarak para stoku azalırken enflasyon artarsa, o zaman bir süre sonra faizlerde patlama gündeme gelir ve gelmiştir de. Bununla şunu söylemek istiyorum: Teorik içeriği ders kitaplarında veya sınırlı insan beyinlerinde saklı bir modeli Türkiye'de uyguluyorsunuz ve ekonomi duvara çarpıyor. O zaman akla şu geliyor: Bu program Türkiye'ye önerilmiştir ve sonucu da bellidir. Ve bu sonuç da meydana gelmiştir.

Şimdi bu sonuç meydana gelirken örneğin 2000 yılı Kasımında MB ilkeden sapıyor. MB diyor ki: iç varlıklar -1.2 katrilyon lirada fiiks kalacak. Kriz meydana gelince MB panikliyor ve bu panik sonucunda Kasım'ın 15'inden Aralık'ın başına kadar MB iç varlık oranını 1.2 katrilyon liradan yaklaşık 5 katrilyon liraya çıkarıyor ve parasal taban genişlemesi meydana geliyor.

Ekonomide 5 katrilyon liralık bir parasal taban genişlemesi meydana geldi, net dış varlıklar azaldı, kur sabit. O zaman kıyamet gelir ve kıyamet de 2001 yılı 21 Şubat'ta meydana gelmiştir. Çünkü bir ekonomide net iç varlıklar artıyor, net dış varlıklar azalıyor, kur da sabitse, bu ekonomide döviz kurları tutmak mümkün değildir. O zaman ne yapılması gerekiyordu. MB'nin 1 Temmuz 2001'de yürürlüğe koyacağı politikayı öne alması gerekirdi. O da belki kurtarıcı olmazdı ama en azından politikadan sapmamış olurdu, bant sistemine erken geçirdi. Bunu da yapıyor.

Bu birinci saptama. İkinci saptama daha eskilere gidiyor; 1980'lerin ortasında, Özal'la beraber Türk ekonomisi dönüşüme başladı. Bizim kuşakta kapalı ekonomi var; biz mal piyasasını biliriz, para piyasasını bilmeyiz. Sermaye piyasası yok, döviz kontrolünün olduğu dönem; döviz piyasası yok ve biz böyle bir ekonomiden birdenbire dışa açık, dört-beş piyasalı bir ekonomiye geçtik. Bu dört-beş piyasalıya ekonomiye Türkiye'nin düşünen eğitimcileri ne kadar hazır; bu belli değil. Biz buraya geçtik ama Türkiye hala çoklu piyasaları yönetemiyor. Çoklu piyasaları yönetemezken de şu hataları yapmışız eğitimde: Örneğin ekonominin arz yanını emek belirler, sermaye belirler, teknoloji belirler. Emekle iktisatçılar uğraşamazlar. Emek Türkiye'de iktisat eğitiminde Çalışma Ekonomisi diye bir bölüme tahsis edilmiştir. Sermaye piyasası ise işletmecilerdedir. İktisadın ana konusu fakat iktisatçılar sermaye piyasası ile uğraşmazlar. Ekonominin arz yanında bulunan teknoloji de mühendislerdedir, iktisatçılar teknolojiyle uğraşmazlar. Yani Türkiye'de şu anda ekonominin arz yanına kafa yoran iktisatçı az.

Ekonominin talep yanına geçelim. Amerika'da Maliye Bölümü diye bir bölüm yok, Türkiye'de var. Kamu harcamaları, vergiler Maliye'ye gitmiş. Maliye geleneksel maliye teorilerini, harcama teorilerini anlatıyor. MB monetarist para politikası izlerken Maliye'nin de monetarist maliye politikası geliştirmesi lazım, ama geliştirmemiş. Onun için Türkiye'de Maliye Bakanlığı, Hazine ve MB arasında ekol çatışması var.

**İlker Parasız:
Teorik içeriği
ders
kitaplarında
veya sınırlı
insan
beyinlerinde
saklı bir
modeli
Türkiye'de
uyguluyor-
sunuz ve
ekonomi
duvara
çarpıyor.**

Ercan Eren - Yani Maliye Bakanlığı Keynesçi, Merkez Bankası Monetarist mi demek istiyorsunuz

İlker Parasız - Evet. İktisatçı ne yapıyor peki? İktisatçı iktisat tarihiyle uğraşiyor. Zihin cimnastiği olsun diye birtakım teoriziz modellerle uğraşiyor. İşin özüyle daha fazla uğraşsalar bana göre daha fazla katkı yaparlar. İktisat para ve istikrar politikalarına hapsolmuş vaziyettedir. Böyle olunca hatalar zinciri ortaya çıkıyor. Bu hatalar Kasım'da yapılmıştır, Şubat'ta yapılmıştır. Monetarist politikalarda oyunun kuralı vardır. Oyunun kuralını koyarsınız ve sapmazsınız. Merkez Bankası kuralı koymuş ama 15 Kasım'da kendi koyduğu kuralı bozmuştur. Birden ekonomiyi fonlamaya kalkmıştır. Birdenbire ekonomiyi fonlamaya kalkınca faizler yüzde 2000'e çıktı.

Peki IMF ne yaptı? İç varlıkların artmasına IMF de izin vermiştir. Net iç varlıklar arttırılınca o zaman yabancılar paralarını dövize çevirip çıkmışlardır. IMF de kendi koyduğu monetarist politikaya uymamıştır. O zaman akla şu geliyor: Bu kriz bilinçli olarak gündeme geldi.

1990'ların başındaki Washington Konsensüsü'nün içinde şunlar var:

- Mali disiplin ve bütçe açıklarının azaltılması. Enflasyon vergisine başvurmayacaksınız. GSYİH'nin belli bir oranı olarak birincil fazla meydana getireceksiniz. Bizdeki faiz dışı bütçe fazlası.
- Kamu harcamalarında öncelikleri saptayacaksınız. Düşük getirili harcamalardan yüksek getirili harcamalara dönüşüm yapacaksınız. Ve bu arada da askeri harcamalar dahil kısıllacak.
- Gelir dağılımının iyileştirilmesi yönünde çaba sarfedeceksiniz. Bu arada sağlık ve eğitim harcamalarını arttırarak insan kalitesini yükselteceksiniz.
- Vergi reformu yapacaksınız. Vergi tabanı genişletilecek, marjinal vergi oranları düşürülecek. Vergi yönetimi iyileştirilecek. Mesela bu Türkiye'de daha gündeme gelmedi.
- Finansal liberalizasyon. Bu finansal liberalizasyon 1 Temmuz 1980'de Türkiye'de başlatıldı. İyi-kötü bir yol katedildi.
- Ticari işlemde tek bir döviz kuru benimsenecek. Çoklu döviz kuru uygulanmayacak. Türkiye'de zaten çoklu döviz kuru uygulamıyordu.
- Ticaretin liberalleştirilmesi yönünde adımlar atılacak. Miktar kısıtlamaları azaltılacak, gümrük tarifeleri oranları düşürülecek. Türkiye'de zaten AB çerçevesinde bu yönde adım atıyordu. Burda da bir sorun yok.
- Doğrudan yabancı yatırımların teşviki. Yabancı

firmaların ülkeye giriş engelleri kaldırılacak. Yabancı firmalarla yerli firmaların eşit koşullarda rekabet etmesi sağlanacak. Türkiye bu konuda da çaba sarfediyor ama işte o reyting olayları devreye girince de yabancı sermaye bir türlü Türkiye'yi risksiz bir ülke olarak görmüyor.

- Piyasaya yeni firmaların girişini engelleyen bütün düzenlemeler kaldırılacak. Çevreyle, finansal kurullarla ilgili birtakım yeni düzenlemeler yapılacak. Bu konuda da birtakım adımlar atıldı.
- Özelleştirme -bu konuda başarısız- ile, mülkiyet haklarının korunması, mülkiyet hakları kesin olarak güvence altına alınacak.

Bu on madde bir reform olarak gündeme getirilmiştir. Fakat, çok derin krize girmiş ekonomilerde bu politikalar bir türlü gerçekleşmediği için o zaman ekonomiyi krize bu politikalar mı sokuyor diye bir soru akla geliyor.

Sonra "free raider" (beleşçi) sorunu var. Yani istikrar politikalarından herkes yararlanmak istiyor ama kendisine dokunmasını kimse istemiyor. İstikrar programı bir kamusal malsa, bu kamusal malın bedelini herkesin ödemesi gerekir. Ama toplumda bazıları bu kamusal mallardan bedava yararlanmak istiyor.

Sonra bu istikrar programlarından expose olarak "yararlı" çıkacak olan büyük çoğunluk, ex ante olarak programlara karşı çıkıyor. Yanlış fikirlerle donatılanlar programdan yararlı çıkacakları halde, programa karşı çıkıyorlar.

Dördüncü olarak da, seçmenlerle vekiller arasında bir asimetrik enformasyon söz konusu. İstikrar programları bir türlü halka anlatılmıyor. Kriz çıkınca da vizyonu geniş bir takım kişilere ihtiyaç duyuluyor. İşte Kemal Derviş de Türkiye'ye böyle önerilmiştir. Artı bu işte medya kullanılmaya çalışılıyor. Sonuç itibariyle krizden çıkmak için Washington Konsensüsü'nün "on emir" gibi uygulanması gerekiyor.

Bu arada yalnız bana göre şöyle bir hata yapıldı: Türkiye 16-17 yıldan beri iç borç politikasıyla yönetiliyor. Bu konuda Amplesent Monetarist diye bir ünlü makale var. Bu makalede " borçlanacaksan baştan para bas; en iyisi odur" diyor. Ekonomi borçlanmaya girmişse, reel faiz oranları ekonomik büyümenin üzerindeyse gene para bas diyor.

Türkiye'de 1993-1994'ten beri reel faiz oranları ekonomik büyümenin üzerinde oldu. Türkiye bu yolu hiç denemedi. 2000 yılındaki politika çerçevesinde, dışarıdan sendikasyon kredileriyle para alıp bunu yurt içinde otomobil kredisi olarak verip, yurt dışından

İlker Parasız:
İstikrar
programı bir
kamusal
malsa, bu
kamusal malın
bedelini
herkesin
ödemesi
gerekir.

otomobil ithal edildi, yani dışarıdan aldığın döviz tekrar dışarıya gidiyor, sen sendikasyon kredisi olarak borçlanıyorsun. Bu politika; iç borçların GSMH'nin -Maastrich kriterlerine göre- yüzde 60'ı civarında olması gerekirken yüzde 70'i civarlarına fırlamasına neden oldu ve Türkiye bundan çıkamıyor. Enflasyon oranı yüzde 57 olarak belirlendi, 57 yerine örneğin 77 olarak belirlenseydi hiç olmazsa 20 puanlık bir para basma şansı olacaktı. Şimdi Merkez Bankası yasası da çıkarıldı. Merkez Bankası'nın para basma şansı da kalmazsa, krizden çıkış, dışarıdan döviz girişine bağlı bir olay ki, meselenin kritik noktalarından bir tanesi de bu.

Ercan Eren - Teşekkür ederiz. Buyurun Fuat Bey.

Fuat Aleskerov - Teşekkür ederim. Bilirsiniz, şöyle bir fıkra vardır: Üç ekonomist bir araya geldiğinde dört tane çare ortaya çıkar.

Konumuz siyasi istikrar ve ekonomik istikrardır. Ercan Bey kriterlerden bahsetti. 1998-1999-2000 arası siyasi istikrarsızlığa göre hiçbir sinyal yok. 1999'da üçlü hükümet oluştu. Ve iki sene, 1999'un Nisan'ından 2000'in Kasım'ına dek ikinci kriz sinyali gelen kadar normal çalıştılar. Çoğunluk sağladılar, kendi kurallarını koyabiliyorlardı. Ben bu durumu klasik anlamda siyasi istikrarsızlık olarak değerlendirmiyorum. Bence Türkiye'de siyasi istikrarsızlık değil ama ciddi bir başka problem var: Siyasi sistem talepleri karşılamıyor. Bunu istikrarsızlık olarak değerlendirmemek lazım ama sistemde bir reform ihtiyacı var. Şubat krizinden sonra neler oldu? TÜSİAD bazı tekliflerde bulunuyor. "Dar bölge sistemine geçelim, parti kanunlarını değiştirilim". Bilirsiniz, siyasi reform sonuçlarını hemen göstermez. Şimdi biz bugün siyasi reform yapsak, sonuçlarını on-onbeş seneden sonra gösterir.

Bakın siyasi reformun temel soruları var ve sorular da şöyledir: Farzedelim ki seçmenlerin adaylara, bölgelere göre tercihlerini biliyoruz. O zaman şöyle bir soru var: "Hangi adaylar en iyi şekilde bölgeyi temsil eder?" İkinci soru: "Bu adayları parlamentoya seçmek için hangi sistem uygulanmalı. Ülke genelinde, partilere ait seçmen tercihlerini bildiğimizi varsayalım, bu durumda şu soru anlamlı: "Partiler arasında koltuk dağılımı nasıl olmalıdır ve hangi sistem bu dağılımı en iyi şekilde gerçekleştirecektir?" Ben bu işe biraz sade şekilde bakıyorum. Her kuramın arkasından bir hikaye gelir biliyorsunuz. Hikaye şöyle: Çorba yapmak istiyorsan, tercihlerimizi belirleyelim. Domates çorbası mı yoksa ezogelin mi yapıyoruz. Kararı verdikten sonra zaten

malzemeler ona göre alınacak. Bunu anlamak lazım.

Amerikan sistemi 250 senedir istikrarlı çalışıyor. Amerikan sisteminde son 70-80 senedir iki parti görüyoruz. Ve bugün herkes iki parti sistemine geçelim diyor. Yalnız burada bir şeyler unutuluyor. Amerika sistemi iki partili değil, 80 partilidir. Her bir state'de iki parti var ve bu partiler bağımsızlar.

Burda şöyle bir problem var. Komplike sistemde sinyali iyi bir şekilde almak için kanallar yapıyoruz. Parti sistemi aynı şeydir. Dar bölge sisteminde bölgelerdeki tercihleri anlamak için parti gibi kurumların bağımsızlığı lazım. Bu önemli bir şey. Burada iki sistem ciddi şekilde farklıdır. Onu görmek lazım.

Nisbi temsil sisteminde bu nasıl olur? Partiler daha çok olur ve partilerin tabanları farklı olur. Seçmenlerin yapısı farklı olur.

Şimdi istikrarlılığa gelelim. Norman Schofield'ın Michel Laver ile birlikte güzel bir çalışması var: "Multiparty Government". Bu kitapta; hükümetlerin hangi kriterlere göre değiştiği inceleniyor. Buradan bakıldığında Türkiye başka ülkelerden kötü değil. Ama İngiltere ile karşılaştırıldığında İngiltere'de sistem başka. Danimarka'da azınlıklar belki on seneden fazla hükümeti yürütürler. Koalisyon hükümetleri çok rahat, istikrarlı şekilde hükümetlerini yürütürler. Bu neye bağlıdır? Bu seçmenlerin tercihlerinin dağılımına bağlıdır. Center dağılımında sistem çok istikrarlı olur. Ama Multimodal sistemde bölge çoğunluk sistemleri de istikrarlı çalışmaz.

Çoğunluk sisteminde parlamentoyu kontrol etmek için bir bölgede "yüzde 50 + 1" çoğunluk kazanmak lazım. Bu ne demektir? Seçmenlerin dörtte biri parlamentonun kontrolündedir. Şimdi bu dağılım merkezi dağılım olmasa, o zaman seçmenlerin temsil hakkını biz burada dışlıyoruz. Ve bu multimodal model sistemde ciddi problemlere yol açar. Ben bir kitap yazdım, 1995'te Rusya'da basıldı. Hiçbir siyasi sistem hiç kimsenin "kaybetmesine" izin vermemelidir. Kimse kendini, "kaybeden" olarak hissetmemeli. Kaybedenler başka türlü protesto eder. Şimdi parti kurallarından konuşalım. Bence parti içi demokrasi problemi var. Parti içi demokrasi nasıl uygulanabilir? Parti yönetimi yerli kurumların işine ne düzeyde karışabilir ve yerli kurumlar hangi sorularda parti yönetiminde ve parti programında kendilerini nasıl temsil edebilirler? Bu soruların yanıtları önemli, yoksa yarın dar bölgelere geçelim, yanlış bir şey bence. Şimdiki durum daha istikrarlıdır.

Boğaziçi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ali Çarkoğlu ile yerel bir araştırma yapıyoruz. İlginç bir şey göze

**Fuat Aleskerov:
Dar bölge sisteminde bölgelerdeki tercihleri anlamak için parti gibi kurumların bağımsızlığı lazım.**

çarpıyor. On tane farklı bölgesel davranış çıktı. Öyle bölgeler var ki, solcular çıkıp MHP'ye oy veriyorlar, sağcılar istikrarlı kalıyorlar. Ve genelde Türkiye ne sağa ne sola kaymıştır. Merkezde kalmıştır, merkez sağ veya merkez sol. Her ikisi de var. Çoğunluk sistemine geçilerek bu dengeler çok kolay bir şekilde bozulabilir. Bu dengeler bozulduğunda ciddi bir sorun olabilir. İstikrarlı çalışan mekanizma bozulabilir.

Şimdi gelir eşitsizliği ve seçmen davranışına bakalım. Ben üç-dört sene önce Türkiye genelinde böyle bir araştırma yapmak istedim, hiçbir bölgede güvenli data bulamadım. Yıllar bazında gelir dağılımına baktığımızda, birden bire yüzde 60 büyümeye ortaya çıkıyor.. Ben soruyorum, olabilir mi böyle bir şey?

Melike Bildirici - Gelir dağılımının gerçekçi olmadığı hususunda Fuat hocamın görüşüne katılıyorum. Güneydoğu ve Doğu bölgelerimizi düşünelim, orda yer altı ekonomisinden kaynaklanan muazzam bir para var. Bu paralar hesaplamaya katılmıyor. Ama bazı dönemlerde -hocamın dediği gibi- gelirler çok yükseliyor, çok düşüyor. Bunun nedeni yer altı ekonomisinden gelen paralar.

Fuat Aleskerov - Bir şey daha söyleyeyim, belki yararı olur. Bence siyasi istikrarsızlığı ve ekonomik istikrarsızlığı ayırmak lazım. Biliyorsunuz ABD anayasası 250 yıldır yürüyor, çünkü çok flexible, küçük bir şey. Türk anayasası epey bir cilt. Zamanında her şeyi yönetmek için yazıldı. Yirmi senedir uygulanan bu anayasa siyasi sistemi kemikleştiriyor. Şimdi ordan çıkmak için ciddi siyasi reformlar lazım. Türkiye'nin siyasi sistemi, ekonomik problemleri karşılamıyor. Problem orda. Teşekkür ederim.

Ercan Eren - Ben teşekkür ederim. İsterseniz önce ben Fuat beyin tespitlerine katılıp katılmadığımı söyleyeyim. Sonra ortaya birtakım sorular sorup tartışma olanağı yaratmaya çalışayım. Şimdi benim Türkiye'de politik istikrarsızlık, çoğulluk konusundaki tespitime Fuat bey katılmadı, ben de onunlike katılmıyorum. Şöyle: Türkiye'de bir koalisyon hükümeti var ve parlamentoda büyük bir çoğunluğa sahip. Ama bu politik istikrar anlamına gelmiyor. Ben de zaten konuşmamda onu vurguladım. Koalisyonun varlığı bizzat istikrarsızlık nedeni. Çünkü koalisyonlarda hızlı karar alma -özellikle ekonomik açıdan olaya yaklaşırsak- süreci çok yavaş, reformlar konusunda çok yavaş. Genellikle koalisyonlar orta yolu bulmaya çalışıyorlar; tabii bu da hiçbir şey bulmamak anlamına geliyor. Genellikle yapılan çalışmalar da, koalisyon dönemleri, ekonomide

hararetin en yüksek olduğu dönemler. Koalisyon hükümetleri döneminde hararetin yüksek olması, ekonominin kolayca krize girmesine neden oluyor. İtalya'da hükümetler sık değişiyor, İtalya'da koalisyonlar var ama orda farklı sonuçlar ortaya çıkıyor. Özellikle Türkiye'de koalisyon denemeleri bir politik istikrarsızlığın kaynağını oluşturuyor ve de ekonomik istikrarsızlığın kaynağını oluşturuyor. Burada politik istikrarsızlıkla ekonomik istikrarsızlık veya istikrar arasında bir tavuk-yumurta olayı var. Politik istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlık; ekonomik istikrarsızlık, politik istikrarsızlık. Böyle bir kısır döngü var gibi geliyor bana.

Fuat beyin şu tespiti doğru, dar bölgeden nisbi temsile geçildiğini söyledi. Ama Türkiye'de 1989'dan bu yana bütün seçim sonuçları belirsiz. Kimin birinci parti, kimin ikinci parti olacağı, sürprizlerle dolu. Seçmen, bir seçimde bir partiye, bir seçimde başka bir partiye oy veriyor ve Fuat beyin belirttiği çok önemli bir nokta var; CHP'ye oy vermiş seçmen gidiyor MHP'ye oy veriyor. Burda enteresan bir şey var. Melike Bildirici ile birlikte "Türkiye'de popülarite fonksiyonları" üzerine yaptığımız çalışmada gördük ki; Türkiye'de 1990'lardan bu yana seçmen davranışlarını açıklayan aslında ekonomik olmayan değişkenlerdir. Bizim araştırmamızda çıkan sonuç, 1990'lı yıllarda terör ve din değişkenleri Türkiye'de seçmen davranışları üzerinde ekonomik değişkenlerden daha önemli hale geldi. Yani Strateji Mori anketlerinde yansıyan şekilde de, terörün arttığı dönemlerde MHP oy patlaması yapmış. Aşağı yukarı şehit sayısı ile MHP'ye verilen oylar arasında korelasyon çok yüksek görünüyor. Ve genellikle bu asker ölümleri Batı bölgelerinden gerçekleşti. Dolayısıyla Batı bölgelerinde, mesela Salihli'de yıllardır klasikleşmiş bir şekilde CHP kazanırken 1990'larda MHP kazanıyor. Burada terör değişkeni, ekonomik değişkenlerin önüne çıkıyor.

İşte efendim sol seçmen büyümeye ve düşük işsizliğe önem verendir; sağ seçmen düşük enflasyona önem veren seçmendir şeklinde popülarite fonksiyonları, Türkiye'de en azından 1990'lı yıllarda geçerli olmadı. Özellikle 1999 seçimlerinde terör değişkeni, birinci ve ikinci partinin belirlenmesinde çok önemli. Öcalan DSP zamanında yakalandı, eğer başka bir hükümet zamanında yakalansaydı, büyük bir ihtimalle o parti birinci parti olacaktı. Dans eden, kayan seçmen oranı çok fazla, insanlar uzun vadeli düşünmüyor. Bu da; yabancı yatırımcı açısından da, Türkiye'deki yatırımcı açısından da istikrarsızlık kaynağı.

Ercan Eren:
Özellikle
Türkiye'de
koalisyon
denemeleri bir
politik
istikrarsızlığın
kaynağını
oluşturuyor ve
de ekonomik
istikrarsızlığın
kaynağını
oluşturuyor.

Şimdi burda tartışmayı açmak istiyorum; buyrun İker Bey.

İker Parasız- Türkiye'de şöyle bir şey var: Türkiye'de normalde liberal bir parti popülist, popülist olması gereken Halk Partisi tam liberal gibi davranıyor. Türkiye'de daima ekonomik çıkarlar arka planda tutulmuş, din faktörü, etnik faktörler ön planda tutulmuştur. Ama bu krizler milleti o kadar bezdirdi ki, artık siyasi tercih yaparken etnik veya dini herhangi bir faktörden önce ekonomik çıkarı koyacaklar. Ekonomik çıkarını koyduğu zaman Türkiye hem krizden çıkacak hem de sağlam bir demokrasiye kavuşacak diye umut ediyorum.

Ercan Eren - Tartışmanın geldiği bu noktada demokrasi ve büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğu sorgulanabilir. Demokrasi-büyüme arasında ilişki olup olmadığı konusunda yapılan çalışmalar sonuçsuz. Sonuçsuz olması bilimsel olmadığı anlamına gelmez. Bu konuda çok çalışma vardır. Demokrasi olup da büyümenin yavaş olduğu ülkeler var, hızlı olduğu ülkeler var. Demokrasinin olmadığı, büyümenin hızlı olduğu ülkeler var. Onun için böyle genel, demokrasi ile büyüme arasında bir bağlantı kurmak kolay değil.

Türkiye'de son 50 yıla baksak, büyümenin oldukça iyi, enflasyonun oldukça düşük olduğu dönemler olarak ben 1950-54, 1965-69, 1983-87'yi görüyorum. Bu dönemlerin hepsinde tek parti iktidarı var. Tek parti iktidarı hızlı karar almak demek, bu önemli bir olay. Siz parlamentoda, 550 milletvekilinin 500'üyle üç parti olarak bir araya gelmiş olabilirsiniz. Ama bu istikrar anlamına gelmeyebilir. Karar alma yavaşsa, sayısal çoğunluk bir şey ifade etmiyor.

Darbe dönemlerine baktığımız zaman tabii 1960 darbesi, 1980 darbesi sonrası enflasyonun düştüğü bir gerçektir. Ama bu; iktisadi istikrar sadece enflasyonla ilişkilidir demek değildir. Zaten darbeyle enflasyon ve büyüme arasında bir pozitif veya negatif ilişki bulunması konusunda çalışmalar genellikle sonuçsuz. Ama darbe sonrasında enflasyonun düştüğü de görülüyor, arada pozitif bir ilişki var, bu da bir gerçek. Zaten darbe tabii bir takım sendikal vs. hakların kısıtlanması demek ve bu da enflasyonu düşürüyor.

Türkiye'de gelir dağılımının adaletsiz olduğu söyleniyor. Bunda fikir birliği var. Ama Türkiye'de 1990'lı yıllar dediğimiz zaman çıkardığımız sonuç şu; terör ve din değişkeni ekonomik değişkenlerin ötesinde geçiyor. İstikrar olgusunu başka bir ülkede pür anlamda gelir dağılımıyla açıklayabilirsiniz, ama mesela Türkiye'de terör daha önemli. Din de önemli

bir değişkendir. Mesela bizim çalışmamızda, İmam Hatip Lisesi sayısının artışıyla Türkiye'de Fazilet Partisi'ne ve MHP'ye giden oylar arasında oldukça anlamlı bir ilişki ortaya çıkıyor. Dolayısıyla Türkiye'de terör olmasa, bozuk gelir dağılımı olmasa, diğer değişkenler veriyken sadece İmam Hatip liselerini aldığınız zaman bu açıkça ortaya çıkıyor. Yani seçmen davranışlarının ekonomik dışı değişkenlerce belirlenmesi Türkiye'de önemli bir faktör. Ama bütün bunların getirdiği bir şey var, Türkiye'de bir seçimde bir partiye oy verenler sonraki seçimde başka partiye oy veriyorlar. Türkiye'de partizan seçmen dediğimiz partisine bağlı seçmen sayısında azalma var. Seçim sonuçları da sürpriz. Dolayısıyla sürprizlik kendi başına politik ve ekonomik istikrarsızlığın nedeni oluyor. İnsanlarda uzun vadeli yatırım yapma düşüncesi ortadan kalkıyor. Uzun vade, istikrarın bir başka açıklaması zaten.

İker Parasız - Burada eksik kalan "içsel büyüme kuramı" üzerinde durmak istiyorum. Şimdi bu İçsel Büyüme Kuramı neye dayanıyor? Teknoloji, bilgi sermayesi, beşeri sermaye, taklit ve kopya. Türkiye'deki bütün bankaların bilançolarını topluyorsun, Almanya'daki bir bankanınki kadar etmiyor. Peki Rekabet Kurulu'nu kurduk, Rekabet Kurulu'nda "Cüce Firma", "küçük firma" ve "orta firma" var. Şimdi cücelerin birleşip küçük olmasına "tekelleşme" diyoruz mesela. Bu kanunu çıkardık. Kim çıkardı? Meclis çıkardı. Meclis tartışmadan çıkardı.

Şimdi kalkınmak için bu İçsel Büyüme Teorisine göre son bulgu ne? Azalan Verimler Kanunu geçerli olmuyor, Artan Verimler Kanunu geçerli oluyor. Ama tek koşul kopya ve taklit. Şimdi de Patent kanunu çıkardık. Yani biz kendi kendimize, bize ivme kazandıracak dinamiğin önünü hukukla kestik.

Ercan Eren - Bu Avrupa Birliği'nin ön koşulunu, yapmazsan giremezsin.

İker Parasız - Ama tartışmadık, tartışalım, belki Türkiye'nin aleyhindedir. Sanayileşmenin dinamiği bu, teknolojinin varsa mesele yok, ama bizim teknolojimiz yok. Teknolojisi olmayan bir ülke ne yapacak? Taklit yapacak, kopya yapacak. Bu engellenince sanayi kalmıyor.

İkinci bir olay şu: 1991'de bir kanun çıkardık; beş yaşına kadar makine ithalatı serbest dedik. 25 yaşına kadar makine ithal edildi Türkiye'ye. Avrupa sanayi sıçraması sonucunda ileri teknolojiye geçerken biz hurdalarını ithal ettik. 1989 yılında 32 Sayılı Kararname ile sıcak paranın girişiyle yabancı sermaye serbest bırakıldı. Bu hata kimin? Politikacıların.

İker Parasız:
Türkiye'de
daima
ekonomik
çıklarlar arka
planda
tutulmuş, din
faktörü, etnik
faktörler ön
planda
tutulmuştur.

Bu son kriz aslında reel sektörde 1997'de başladı. Haziran 1997'de bütün Güneydoğu Asya ülkeleri yüzde 30 oranında devalüasyon yaptılar. Türkiye'de iktidar değişti. Ve Türkiye 1997'nin 1 Temmuzunda şu andakine benzer zamlar yaptı, enflasyon yüzde 100'e çıktı. Bir taraftan TL aşırı değerlendirildi, öte yandan Güneydoğu Asya ülkeleri devalüasyon yapmışlar, biz onlara karşı yüzde 30 dezavantajlı duruma geçmişiz. Türkiye ile Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki maliyet farkı, durup dururken yüzde 50-60'a çıktı. Ankara'daki bürokratlar diyorlar ki: Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine ihracatında artış var. Peki ya ihalat? İthalat gözükmüyor. Niçin? Almanya'da 50 tane gümrük kapısı varken; Türkiye'de 300 tane var. Türkiye reexport yapmıştır. Yani bugünkü tekstilin birçoğu Güneydoğu Asya ülkelerinin ipliğidir, ham bezidir. Bunlar Türkiye'de biraz işlenmiştir, Almanya'ya gönderilmiştir. Bu politika 1998'in başında başlamıştır ve sanayi sektörü çökmüştür. Denizli bitti, Kahramanmaraş bitti, Bursa sanayi çöktü. Şu anda yüzde 100 ürettiğimiz bir şey yok. Kırıkkale vadisini teknoloji üreten vadi olmaktan çıkardığımız an kaybettik. Bu 1950'li yıllara dayanıyor. Kırıkkale; Teknolojisi Vadisi olarak kuruluyor, Amerikan Silikon Vadisine eş değer bir şey. Kırıkkale Demirçelik Fabrikası top namlusu yapmaya, Adapazarı Vagon Fabrikası tekerlek dökmeye başladı. Türkiye teknolojiyi yakalayacakken, çok partili rejim döneminde bundan vazgeçti. Bana göre demokrasi ile teknoloji arasında bir bağlantı kurmak gerekiyor.

Ercan Eren - Melike hanım siz bir şey ilave edecek misiniz?

Melike Bildirici - Kararsız seçmen Türkiye'de, son araştırmalara göre yüzde 40 değil, yüzde 53-55 arasında değişiyor. Bu kararsız seçmen, seçim yaklaştığı zaman bir şekilde bir partiye oy veriyor. Ama bu partiye oy verirken kendi içinde önemli olan kriterleri sıralıyor. Bu kriterler de son dönemlere kadar, Öcalan yakalanana kadar ekonomik dışı değişkenlerdi. Şimdi ekonomik değişkenler daha bir ön plana çıktı gibi görünüyor. Ekonomik değişkenlere göre -son yoklamalar onu gösteriyor ki- bir kararı var. Ama her seçimde de yeni birilerini denemek istiyor. Bunu da son yoklamalarda görüyoruz. İşte Tayyip Erdoğan şu anda yüzde 65'ler civarında. Bence halk, ekonomik dışı değişkenlerde problem halledildikten sonra, ekonomik değişkenlere yöneliyor ve bir şekilde kendince iyi olan partiyi kendine göre değerlendiriyor. ANAP özellikle 1980-90 arası en popüler parti ama 1990-2000 arası ikinci parti. Herkesin ikinci alternatifi.

Bu da neyi gösteriyor? Türkiye'de partizan seçmen yok. Şimdi gelir dağılımı açısından olaya bakarsak; 1998'den sonra Türkiye'de yer altı ekonomisi GSMH'nin yüzde 137'i kadar. Çok büyük bir yer altı ekonomisi olduğunu düşünüyoruz. Uyuşturucu operasyonlarında başarı kazanıldığı dönemlerde yurtdışına para kaçışı oluyor. Bir de kriz dönemlerinde çok fazla para çıkışı var. Ama bu para hangi para diye incelediğiniz zaman -bu çalışma benim değil, aracı kurumlarının genel müdürlerini yaptığı bir derleme- yapılan incelemelere göre kriz dönemlerinde dışarı çıkan para yabancı sermaye değil, Türk sermayesi, yani yurtdışından yabancı bir kimlikle tekrar Türkiye'ye giriş yapan para. Bunun yer altı ekonomisiyle kazanılan para olduğu vurgulanıyor. Bu parayı ülke içinde pek kullanamıyorsunuz. Yurt dışına çıkan bu para başka bir kimlikle, yabancı bir aracı kurum aracılığıyla tekrar Türkiye'ye geliyor. Bu para genelde borsada yoğunlaşıyor. Ve özellikle istikrarsız ortamı gördüğü zaman, kriz belirlediği zaman yurtdışına çıkıyor. Kriz döneminde Türkiye'den çıkan para tespitlerine göre- söylenildiğinden çok daha fazla. Türkiye'ye gelen sıcak para yine Türk parası. Farklı bir kimlikle geliyor.

Fuat Aleskerov - Son olarak ben de birkaç konuya değinmek istiyorum. Türkiye ekonomisi içinde yeraltı ekonomisinin gerçekten büyük payı var. Ama yer altı dendiğinde ben uyuşturucu ticareti olarak bakmıyorum. Örneğin Hoca ders veriyor, parayı nakit alıyor, ordan hiçbir vergi vermiyor. Kayıtdışı ekonomi Türkiye'de yüzde 40 civarındadır. Şimdi ben buna niçin değiniyorum. Bence gelir dağılımı seçimlerde o kadar önemli değil, gelir türevi önemli. Bugün benim gelirim artıyorsa ben Bill Gates'in gelirlerine bakmıyorum. Şimdi biz bir krize girdik, gelirler düştü. Bu önemli bir şey, kimse bunu ciddiye almıyor. Bu çok ciddi şekilde seçmenlerin davranışını etkiliyordu. Bu bir.

İkincisi; ben tek parti meselesine çok karşıyım. Çünkü böyle bir çok örnek gördük; Sovyetler tek partiyle yaşıyordu, kanunlar çok hızlı yapılıyordu ve Rusya'yı nereye getirdiler, gördük. Amartya Sen 1999'da kitap yazdı; Development as Freedom. Ben onu okudum ve gerçekten de çok çarpıcı şeyler var orada. Bu kitaptaki analizler gösteriyor ki; özgürlükler olmasa, ekonomik gelişme olmaz. Tek parti çok tehlikelidir.

Ercan Eren Teşekkür ediyoruz.

Melike Bildirici:
Kararsız seçmen Türkiye'de, son araştırmalara göre yüzde 40 değil, yüzde 53-55 arasında değişiyor. Bu kararsız seçmen, seçim yaklaştığı zaman bir şekilde bir partiye oy veriyor.

İktisat Dünyası ve Nobel : Üç Neo-Keynezyen'e Bir Nobel

Neokeynezyen akımın önde gelen üç ismi, Akerlof, Spence ve Stiglitz Nobel ekonomi ödülünü alarak, temsil ettikleri iktisadi analiz akımını akademik düzeyde tescil ettirdiler. Böylece kurucusundan azımsanmayacak denli farklı olmakla birlikte Keynesçi düşünce akımının hala canlılığını sürdürdüğünü kanıtlamış oldular.

1973 petrol krizinden sonra Keynesçilik iktisadi büyümeyi yeniden başlatmakta yetersiz kalıp öngördüğü politikalar ile enflasyona neden olmuş iktisadi literatüre büyümesiz enflasyon veya "stagflasyon" kavramını getirmişti.

Bu tarihten itibaren Keynes, iktisat kuramcıları arasında nerede ise tüm etkinliğini yitirmiş duruma gelmiş idi. Örneğin 1995 Nobel ödülünü alan Lucas bir konuşmasında; "öngörülerinin büyükçe bir kısmının yanlışlığı kanıtlanan kuram artık iktisadi analize herhangi bir katkı yapacak durumda değildir, iktisatçılar silkinip hızla bu yetersiz kuramdan kurtulmanın yollarını aramalıdır" diyerek Keynesçiliğin bilimsel anlamda geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüştü. Bununla birlikte Keynes kuramına başvurmadan reel dünyayı anlayıp yorumlamanın çok güç olacağını ileri süren yeni Keynesçiler özünde makro bir nitelik taşıyan Keynesçiliğin günümüzde de anlamlı olabilesinin koşulunu ekonomik aktörlerin davranışlarının da analize dahil edilmesinde görüyorlar. Diğer bir anlatımla bu yaklaşıma göre ekonomiye bütüncül bir yaklaşımı olan makro ekonomi mikro unsurları da tahliline katarak dünyayı kavramakta etkinliğini sürdürebilir ve bu Keynesçiliğin temel sorunlarından uzaklaşmayı gerektirmez. Şöyle ki; piyasalar kendi hallerine bırakılınca dengeye ulaşamazlar, fiyatlar arz ile talebi uyumlaştırmakta yeterli olamazlar. Bu bağlamda işletmelerin pratikteki davranışı ile sistemin iyi işleyişi arasındaki muhtemel çelişkiler, ciddi tıkanmalara neden olabilir. Bunların aşılabilmesi mikro unsurları içeren makro yaklaşımlar gerektirir.

Varılan bu noktada George A. Akerlof'a, A. Michael Spence'e ve Joseph Stiglitz'e bilgi ekonomisinin öncüleri olarak Nobel ödülü verilmesi anlamlıdır. 70'li yıllar boyunca "asimetrik bilgili piyasalar" üzerine yaptıkları çalışmalarla ödüllendirilen iktisatçılar, mübadele sürecindeki aktörlerden birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olabileceğini ve bunun da kuramın önerdiği tam rekabet modelinin işlemlerini güçleştirebileceğini veya önleyebileceğini ileri sürmektedirler. Nobel jürisi böylece "iktisadi ajanlar arasında bilgi simetrisi" çalışmalarının kuramı zenginleştirip daha önce çok iyi aydınlatılmayan kimi olguların anlaşılabilmesine katkıda bulunduğunu vurgulamıştır.

Orléans Üniversitesi'nden Prof. Jean Paul-Pollin'in belirttiği gibi üç iktisatçının kuramında da hem sigortalara veya bankalara uygulanan teoriler gibi mikro ekonomi düzeyinde yararlı unsurlar bulunmakta hem de Keynesçi düşünceleri derinleştir-

ren kavramlara rastlanmaktadır.

GEORGE A. AKERLOF

61 yaşındaki Akerlof MIT'te doktorasını verdikten sonra Berkeley Üniversitesinde öğretim görevlisi olmuştur. London School of Economics'de de parasal sorunlar ve bankacılık dersleri vermiş olan iktisatçı FED bünyesinde kimi araştırmalar yönetmiştir. Ayrıca Council of Economic Advisers'de çalışmış, 1973-1974 tarihlerinde Nixon döneminde başkanın iktisat politikası danışmanlığı görevini yürütmüştür.

İktisadi davranışların belirlenmesi çalışmalarında psikolojiden geniş ölçüde yararlanmıştır. "The market for lemons: quality uncertainty and the market mechanism" isimli 1970'de yayımlanan temel makalesinde Akerlof ikinci el araba piyasası örneğinden yola çıkar. Elli km yapmış bir arabanın niye fabrikadan yeni çıkmış bir arabaya göre değerinden yüzde 20'sini kaybettiği sorusuna cevap arar. Bu piyasada olmasa muhtemel kötü arabalar (Amerikan deyişi ile limonlar) hakkında alıcılara satıcılar eşit bilgi sahibi değillerdir. Piyasada asimetrik bilgi durumu hakimdir. Aktörlerden birinin bu halde alıcının -yeterli bilgiye sahip olmaması piyasadaki fiyatın düşmesine ve ortalama bir fiyatın oluşmasına bu da daha kaliteli araba satıcılarının piyasadan çekilmesine yol açacaktır. Kalitesi daha kötü olan ürünler bu süreç içinde daha iyi olanları piyasadan kovacaktır. Diğer yandan fiyatı bir bilgi aktarıcısı olarak değerlendiren kimi alıcılar düşen fiyatın kötü bir ürünü yansıttığını düşünüp bu arabaları satın almayı istemeyebilecekler. "Tersine seleksiyon-selección adverse-" olarak isimlendirilebilecek bu süreçte satıcı firmaların bir kısmı için de piyasadan gelen talep göstergelerine uymayıp fiyatlarını değiştirmemesi daha avantajlı hale gelebilir. Bu firmalar satışlarından bazılarını kaybetme ihtimaline karşılık "etiket fiyatı" kazanacaktır. Müşterilerle pazarlığa girip fiyatını sürekli değiştirme eğiliminden uzak duracaklardır. Dengeleyici işlevini yitiren fiyatın yerini miktarın alması kaçınılmaz olacaktır. Nominal ayarlamaların yetersizliği kaçınılmaz olarak daha maliyetli olan büyüme ve işsizlik düzlemlerinde reel bir ayarlama gerektirecektir. Piyasa artık fiilen koordinasyon işlevini yitirmiş durumdadır.

Akerlof'a göre bu durum istisnai değildir. Rekabet mükemmel olmaktan uzaktır, esas olan fiyat sertliğidir.

Borç alanın borç verenden daha çok bilgi sahibi olduğu finans piyasasında, sigortalananın risklerini sigortalayandan daha iyi bildiği sigorta sektöründe bilgi asimetrisi büyük bir uygulama alanı bulmuştur.

Finansal kontratlar teorisi de bilindiği gibi asimetrik koşullar altında yapılacak değişimi inceler.

Akerlof bilgi asimetrisini üçüncü dünyanın borçuna ve azınlıkların çalışmaya dünyasında karşı karşıya oldukları ayrımcılığa da uygulamıştır.

Metin
Sarfatı*

**Akerlof'a göre
bu durum
istisnai
değildir.
Rekabet
mükemmel
olmaktan
uzaktır, esas
olan fiyat
sertliğidir.**

*Dr.
Marmara Üni.

PORTO ALEGRO II'YE DOĞRU

Geçen yıl 127 ülkeden yaklaşık 10.000 kişinin katılımı ile birincisi gerçekleştirilen ve "alternatif bir küreselleşmenin olabirliği"ni tartışan "küresel sosyal forum"un 31 Ocak - 5 Şubat 2002 tarihleri arasında gerçekleştirilecek ikincisinin düzenlenmesi hazırlıkları sürüyor. Toplantı ilki gibi yine Brezilya devletlerinden birinin başkenti olan Porto Alegre'da yapılacak. Bu mekanın seçiminde öncelikle forumun bir güney ülkesinde yapılması isteği yatıyor. Böylesine büyük çaplı bir gösterinin düzenlenmesi için yeterince olanağa sahip olan kentın Başkan Yardımcısı Miguel Josetto ilkinde sahip çıkmış ve büyük bir destek sağlamıştı. Gerçekten de 12 yıldır İşçi Partisi tarafından yönetilen ve ülkenin soya üretiminin yüzde 15'ini gerçekleştiren Porto Alegre globalizasyon karşıtı uluslararası sivil örgütler (USÖ) tarafından bir sosyal laboratuvar örneği olarak görülüyor.

Sendikalardan ekolojist köylü hareketlerine, çevrecilerden anarşistlere ve feministlere kadar farklı toplum kesitlerinin ortaklaşa yer aldıkları ilk forum, küreselleşme karşıtlarının seslerini duyurmak, "küresel köy"ü ve yöneticilerini belki de biraz kıskırtmak ve uluslararası sivil topluma (UST) böylelikle yaşam alanı oluşturmak şeklinde özetlenebilecek amacını gerçekleştirmiş sayılabilir.

Porto Alegre II ise geçen süre içinde hareketin, "redçii" olmanın ötesinde somut alternatiflerle ortaya çıkıp çıkmayacağını anlamak açısından önemli olacak.

Porto Alegre I'den II'ye giden süreç USÖ'lerin 1999 Seattle'den itibaren kat ettikleri yolla birlikte irdelenirse anlamlı olur.

Uluslararası sivil örgütler ve amaçları:

90'lı yıllarla birlikte uluslararası politika sahnesinde ve medyada kendilerinden sıklıkla bahsettirmeye başlayan USÖ'ler Amerika'lı Steve Chornovitz'e göre aslında XVIII. yüzyılın sonundan itibaren çeşitli faaliyetlerde bulundular. Önce köle ticaretine karşı eylemlerle daha sonra barış ve emek gücünün destekleyicisi olarak ve XIX. yüzyıl boyunca da yaygınlaşan korumacılığa karşı bu kez serbest ticaretin lehinde mücadele ettiler.

1919-1934 tarihleri arasında uluslar topluluğu tarafından tanınmaları ve devletlerin resmi görevlileri ile yaptıkları sıkı işbirliği sayesinde azınlık, çocuk ve kadın hakları gibi konularda etkinliklerini artırdılar.

USÖ'lerin yakın tarihte, tekrar ağırlıklarını kazanmaları için de 70'li yılları beklemek gerekti.

90'lı yılların sonunda ise USÖ'lerin bir küresel aktör olarak ortaya çıkmasını değişik sosyal-ekonomik-siyasal nedenlerle ilişkilendirebiliriz. Şöyle ki;

a-) Hızlı küreselleşme süreci bir yönü ile adaletsizlik yaratmış ve ekonominin karmaşık mekanizmalarını algılayamayan, yönetime katılmayan yurttaşlara tüm denetimi ellerinden kaçırdıklarını ve iktisadi süreçte etkin olma olanaklarının kalmadığını düşündürmüştür.

b-) Kapitalizmin yeni aşamasında ulus olgusunun zayıflaması, ulusal kimliğin içeriğinin hızlı transformasyonu, devletin hızla kabuk değiştirip geleneksel yapısından uzaklaşması bireyin yalnızlık duygusunu artırmıştır.

c-) Emek eksenli, sosyal sınıf tabanlı kitlesel partilerin siyasi ve toplumsal sahnede nispi olarak etkinliklerini kaybetmesi ve sendikaların mensuplarına birleştirici, hedef gösterici işlevlerini yitirmiş olmaları bireyleri yeni arayışlara itmiştir.

d-) İletişim teknolojisindeki evrimle birlikte, genel kültür düzeyinin yükselmesi "iş" in ve "mekan"ın dışında veya onlara daha az bağlı çoğul bir kimlik anlayışını geliştirmiştir.

Özetle, "de facto küreselleşme"nin hukuksal tabanının olmayışı kendi kurumlarını geliştirememiş olması, belki küresel bir devletin ve küresel siyasi partilerin olmayışı USÖ'lerin yaygınlaşıp güçlenmesini sağlamıştır. USÖ'ler bu aşamada, hem çeşitli ülkelerin yurttaşlarının, farklı toplumsal kesitlerin birbirleri ile kimi zaman çelişebilen gereksinmelerine cevap aramak zorunda kalmışlar hem de amaçladıkları Uluslararası Sivil Toplumu ve kendilerini tanımlamakta zorluk çekmişlerdir.

Gerçekten de sosyal ve siyasi tezli Attac'tan Amerika'daki lüketeci haklarını koruma demeklerine, ırkçılık karşıtı örgütlerden köylü derneklerine kadar birçok farklı kuruluşu içinde barındıran USÖ'ler ancak çok soyut bir yaklaşımla, "gelişme" ve "hümaniter" özlü çalışma ve eylemler yapan hükümet dışı uluslararası kuruluşlar topluluğu olarak tanımlanıp henüz bir yapılaşma süreci içinde oldukları söylenebilir.

Biraz daha somut olmak gerekirse çağdaş kapitalizmin liberal ve demokratik olmayan, dünya yurttaşlarının büyük bir kısmını yoksulluğa ittiği yapısına karşı küresel bir sivil toplumun değerlerini savunan USÖ'ler ortak küresel değerlerin etrafında demokratik katılım yolu ile oluşturulacak yeni bir

Metin
Sarfati*

USÖ'lerin
yakın tarihte,
tekrar
ağırlıklarını
kazanmaları
için de 70'li
yılları
beklemek
gerekti.

*Dr.
Marmara Üni.

düzenin ipuçlarını aramakta ve istemlerini şöyle sıralamaktadır;

-Üçüncü dünyanın borcunun iptali

-Uluslararası finans kuruluşlarının kökten değişimi

-Dünya ticareti için yeni düzenlemelerin yapılması

Bu aşamada düşündürücü olan, yukarıda işaret edildiği gibi değişik kökenli toplumsal kesitlerin talepleri arasında bir uzlaşmanın hangi yollarla sağlanacağıdır. Porto Alegre l'deki "redçi" hareket bu kez dünya yurttaşlarının bir kısmını yoksulluktan kurtaran ve demokratik katılımlarını artıran projeler getirebilecek mi sorusunun yanıtı henüz çok kolay görünmemektedir.

RED VE SONRASI?

Seattle'da elde ettikleri ama büyük devletlerin yeni bir müzakere süreci başlatmaktaki başarısızlıklarından da kaynaklanan "zafer" USÖ'ler için dünya ekonomisini liberalleştirme çabalarına karşı elde edilmiş bir başarı ve yeni bir dönemeç olarak değerlendirildi. Bu yorum ışığında Uluslararası Sivil Platformu'nun geleceği tartışılırken vurgulanması gereken bazı noktalar vardır.

a-) Medyatik ve siyasi kimi başarılar elde etmiş olan hareket henüz iktisadi mekanizmaları etkile-

yememektedir. Politik etkisi iktisadi etkisi ile aynı doğrultuda gelişmemektedir. Hükümetler ise bu girişimi artık görmezden gelmemekte ve örgüt yöneticilerini muhatap olarak bile kabul etmektedirler. Hatta devletler kimi zaman USÖ'lerle rekabet edip onların eleştirilerine sahip çıkıp özümseyebilmektedirler.

b-) USÖ'lerin devletle ve reddettikleri iktisadi düzenin temsilcileriyle çok grift ilişkileri bulunmaktadır. Gelirlerinin büyük kısmını yaklaşık yüzde 80'ini kamu maliyesinden sağlayan sivil örgütlerin bu yakınlığının, devlet-sivil örgütleri sınırının muğlaklığı bilindiğinde şaşılacak bir yanı yoktur. Fakat bunun, hareketin geleceği açısından olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçları doğurabileceği de gözden uzak tutulmaması gerekir.

Aynı bağlamda USÖ'lerin kimi yöneticilerinin veya uzmanlarının devletin veya özel sektörün temsilcileri ile olan ilişkilerinin yoğunluğunu belirtmekte yarar vardır. Örneğin; Amerika'da redçiler cephesinin önde gelen uzmanları son derece iyi eğitim almış profesyonellerdir ve yüksek ücretlerle çalışıp yönetimle çok iyi ilişkiler sürdürmektedirler. Avrupa'da durum biraz daha değişik olmakla birlikte uzmanların çoğunun kamuda ve özel sektörün önemli yerlerinde çalışmış olduklarını görüyoruz. Yine örneklemek gerekirse Attac'ın bilimsel konseyindeki bir uzman, daha önce Devlet Planlamada bugün de Başbakanlığa bağlı iktisadi analiz konseyinde görev yapmaktadır.

c-) Son derece hiyerarşik bir örgütlenme biçimine sahip USÖ'lerin içsel demokrasilerini gerçekleştirdikleri ileri sürülemez. ABD'nin ve kuzeyin USÖ'leri genelde etkin konumdadırlar. Örneğin MAI görüşmelerinde özgün bilgilerin kaynağı World Wilde Fund for Nature gibi belli Amerikalı USÖ'lerden gelmiştir. Yine kuzeyin USÖ'leri çevresel sorunları ön plana çıkarırken güneyin USÖ'leri hükümetleri ile birlikte hareket ederek korumacılığa karşı eylemleri ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar.

SONUÇ

USÖ'lerin bu aşamada iktisadi düzeni etkileyememekle birlikte en azından büyük devletlerin dünyayı otistik bir şekilde yönetmelerini engelledikleri görülmektedir. Dışlanmışların sesini dünya gündemine taşımakta ve yönetim platformlarında ciddiye alınmaktadırlar.

Küresel demokrasiye katkıları bu konuda öncelikle kendi içlerindeki çelişkileri gidermelerine ve somut projeler üretebilmelerine bağlı görünmektedir.

Bu yazı Porto Alegre II gerçekleşmeden önce yazılmıştır

USÖ'lerin bu aşamada iktisadi düzeni etkileyememekle birlikte en azından büyük devletlerin dünyayı otistik bir şekilde yönetmelerini engelledikleri görülmektedir.

ÜLKELERDEN KISA KISA

ABD

Perakende satışların kasım ayında %3.7 oranında azaldığı Amerika'da FED'i oluşturan 12 bölgesel bankanın raporuna göre, iktisadi durgunluk Ekim ve Kasım aylarında ülkenin birçok bölgesinde etkisini sürdürmeye devam etti. Bu bağlamda iş arayanların sayısında artış görüldü. Diğer yandan hizmet sektörünün Kasım ayı faaliyetlerinde bir artış gözlemlenirken, Ekim ayında sanayi siparişleri bir önceki aya göre yüzde 7.1 oranında arttı.

Ekonomideki verimlilik artışının üçüncü üç aylık dönemde yüzde 1.5 artış gösterdiği ABD'de, kimi belirtiler 2002 yılının ortalarına doğru büyümenin başlayabileceğini gösteriyor. Borsaların da benzer beklentisini ABD Hazine Bakanı da paylaşıyor.

FRANSA

Sanayi üretiminde Ekim ayı itibariyle % 0.6 oranında bir düşüşün görüldüğü, Kasım ayında ise devam eden kötüleşme ile birlikte perakende fiyatların % 0.3 arttığı ve böylece son on iki ay itibariyle fiyat artışının % 1.2 olduğu ekonomide, aynı ayda işsiz sayısı da % 1.5 arttı. Böylece 2001 yılının dördüncü üç aylık döneminde iktisadi büyümenin % 0.1'e, 2002 yılının ilk üç aylık döneminde % 0.2'ye ulaşacağı hesaplandı. Daha iyimser bir tahmine göre ise Fransız ekonomisinin 2002 yılında % 0.4 oranında büyümesi bekleniyor. Kamu maliyesi açısından ise, 2004 yılında dengenin sağlanması öngörülmüyor.

İTALYA

Kasım ayında Ekim ayına göre tüketici fiyatlarında % 0.2 oranında artış görüldü.

NORVEÇ

2002 yılı bütçesi parlamentoda kabul edildi.

JAPONYA

Eylül ayına göre ekim ayında sanayi üretiminde % 0.3 azalmanın yaşandığı, tüketici fiyatlarındaki düşüşün yıllık bazda % 1 olduğu, işsizlik oranının Kasım ayında Ekim'e göre % 0.1 oranında artış gösterdiği Japonya'da işsiz sayısının 3.5 milyon kişiye ulaşmış % 5.5'lik oran ile rekora ulaştı. GSYİH'de ise üçüncü üç aylık dönemde % 0.5, yıllık bazda ise % 2.2 oranında bir azalma olduğu tespit edildi.

2003 yılına kadar gerilemenin devam etmesinin beklendiği ve deflasyonist sürecin 27. ayına girildiği ülkede 100 büyük firma arasında yapılan anket ekonomiye duyulan güvenin azalmaya devam ettiğini gösteriyor. Nihayet 1 Nisan 2001 ile 31 Mart 2002 arasında Japon ekonomisinde % 1 oranında ekisi bir büyüme bekleniyor.

ÇİN

2001 yılında ekonominin % 7.4 oranında büyümesinin, enflasyonun da % 1 oranında artış göstermesinin beklendiği Çin'de ocak-ekim ayları arasındaki mali gelirlerinde 2000 yılının aynı dönemine göre % 21.2 oranında artış görüldü. Artan vergi tahsilatı Çin'deki büyümenin sağlıklı olduğuna işaret kabul ediliyor. Bununla birlikte Kasım ayında sanayi üretiminde kaydedilen % 7.9 artışın son iki yılda yaşanan en düşük oran olması endişe yaratıyor. Sanayi üretimindeki bu düşüşe neden olarak, dış talepteki düşme ve iç tüketimin sabit kalması gösteriliyor.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Meksika Dünya Ticaret Örgütü'nün 2003 yılındaki toplantısına ev sahipliği yapmaya aday oldu.

İKTİSADİ BÜYÜME

Alman konjonktür dairesine göre dünya ekonomisinin 2002 yılında toparlanmaya başlaması bekleniyor. Bu öngörü ABD, Norveç, Rusya, Almanya gibi bazı ülkelerdeki olumlu gelişmelerden kaynaklanıyor.

ALMANYA

İhracatın yıllık bazda % 1.1 arttığı, ithalatın ise % 3.4 oranında azaldığı, ticari fazlalığın da 9.2 milyar Euro'ya ulaştığı Almanya'da kasım ayında işsiz sayısında 17.000 kişilik bir artış tespit edildi. Böylece işsizlik oranı bir önceki aya göre % 9.0'dan % 9.2'ye yükselirken yine Ekim ayında sanayi siparişlerinde ve enflasyon oranında bir azalma tespit edildi. Diğer yandan Bakanlar Kurulunda kabul edilen yeni istikrar programındaki iyimser öngörüye göre, iktisadi büyümenin % 1.25, kötümser öngörüye göre % 0.75 düzeyinde oluşması, 2002 yılındaki bütçe açığının da GSYİH'nin % 2.7'sinin altında kalması bekleniyor.

İSVİÇRE

İsviçre Ulusal Bankasının para politikasını gevşetmeye devam ettiği ülkede, yapılan bir referandumda seçmenler sermaye kazançlarının % 20 oranında vergilendirilmesi önerisini reddettiler.

HİNDİSTAN

Özelleştirme Bakanı ülkesinin yoğunlukla petrol ve iletişim sektörlerinde faaliyet gösteren 13 büyük

kamu firmasının özelleştirme sürecine devam edileceğini bildirdi.

AVRUPA

Euro bölgesinde ekim ayında, eylül ayına göre tüketici güveninde bir gerileme tespit edildi. Bu gerileme sanayi, inşaat, perakende ticaret dahil tüm sektörlerde hissedildi.

İSPANYA

İşsizlik oranı kasım ayında % 9.22'ye ulaşarak 1.572.847 kişi oldu.

POLONYA

Tüketici fiyatları kasım ayında % 3.6 oranında artış gösterdi.

PETROL

Venezuela Başkanı petrol ihracatını azaltma kararından dolayı Rusya'ya teşekkür etti..

2002 yılının ilk üç ayı için öngörülen kısıtlamanın üç ay daha devam etmesi öngörülüyor

SUUDİ ARABİSTAN

Maliye Bakanı bütçe açığını kapamak için kesinlikle dış borca başvurulmayacağını söyledi.

İNGİLTERE

% 0.9'luk oran ile enflasyon oranı 1963'ten beri en düşük düzeyine indi. Ülkede, üretim fiyatları da kasım ayında 1958'den beri en düşük oranı gördü. Petrol ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşün yanı sıra, gayrimenkul piyasasındaki faiz oranlarının bu sonuca yol açtığı ileri sürülüyor. IMF İngiliz hükümetini bu başarısından dolayı kutladı.

VIETNAM

Varılan anlaşmaya göre Vietnam ürünlerinin ihracına ABD büyük oranda kolaylık sağlarken, Amerikan ürünlerinin de Vietnam piyasasına girmesinde kolaylık sağlanacak.

RUSYA

Dünya ekonomisindeki yavaşlamaya karşın Rusya, cari ödemeler dengesi ve bütçe fazlalığının rahatlığını yaşıyor.

URUGUAY

2001'in üçüncü üç aylık döneminde GSYİH, 2000 yılının aynı dönemine göre % 3.7 oranında azaldı.

Kitap Tanıtımı : The Future Of Banking (Bankacılığın Geleceği)

REUTERS

Yayımcı : Pearson Education
Yayın Tarihi : 2000

Hazırlayan:
Mehmet Akif
Menteşoğlu

"Benim sonum aynı zamanda benim başlangıcımdır" diye yazmıştı Amerikalı şair T.S.Eliot 1943 yılında yazdığı şiir kitabında. Yazmış olduğu uluslar arası bankacılık endüstrisi içinde geçerlidir.

Bankacılık endüstrisinde son 20 yılda muazzam gelişmeler olmasına rağmen tek bir şey aynı kaldı; müşterilerin bankacılık hizmetlerine olan ihtiyaçları.

"İnsanların ihtiyaçları değişmedi, insanların istemiş olduğu basit bankacılık ihtiyaçlarının değişmediği gibi, fakat bankaların bu ihtiyaçları karşılama yolları tamamen farklılaştı."

"Geleceği anlamak için, geçmişi anlamalı ve neyin niçin olduğunu bulmalıyız."

Bankacılığın Geleceği isimli bu kitap, bankacılık endüstrisi içindeki bu fenomen ile uğraşan değişimlere önderlik eden, bireysel ve kurumsal bankacılıkta uzman 26 adet yöneticinin fikirlerini ve geleceğe yönelik tahminlerini içermektedir. Kitap bu yöneticiler vasıtası ile aşağıdaki soruların cevaplarını bulmayı amaçlamaktadır:

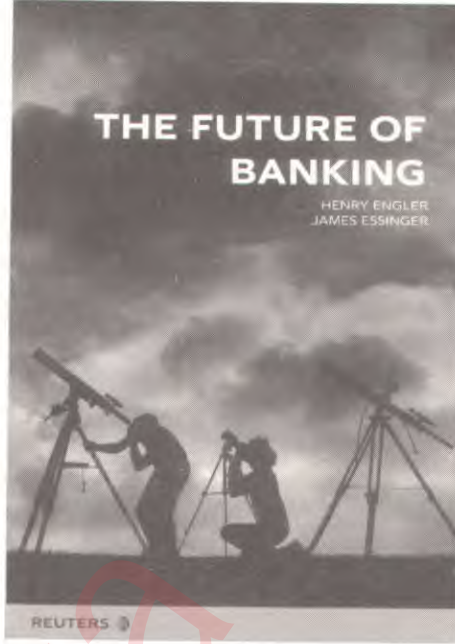
- 1.Bankacılığın geleceği nereye doğru gitmektedir?
- 2.Endüstri içindeki bankacılık kurallarını düzenleyen organların rolü ne olmalıdır?
- 3.Bankacılık endüstrisi içindeki yeni gelişmelerden müşterilerin beklentileri nelerdir?
- 4.Gelecek 5 veya 10 yıl içinde ne gibi trendler oluşacaktır?
- 5.Bankacılıkla ilgili organizasyonların geleceği nasıl olacaktır?

Bu kitap, bankacılığın geleceğine global bir perspektiften bakmaya çalışırken, hiç kimsenin "Global" isimli bir ülkede yaşamadığı gerçeğini de inkar etmemektedir. Her nasıl olursa olsun, bu kitap endüstri hakkında global bir bakış açısı sağlamaya çalışırken, bir ülkeden diğer ülkeye değişen, ulusal kural ve prosedürler içinde hareket eden ulusal bankacılık endüstrisini de incelemektedir.

Günümüzde müşteriler bankacılık hizmetlerini en hızlı şekilde yapmak istemektedirler. Bu durum bankacılık endüstrisi içindeki hızlı işlem kanallarının neden bu derece popüler olduğunu da açıklamaktadır.

Günümüz müşterisi artık banka şubelerini gittikçe daha az kullanmaktadır. Bir çok müşteri sadece şubesini ayda bir kez ziyaret etmektedir. Şubeler sadece kurumsal bankacılık işlemlerinde popüler olmaktadır. Çünkü iş dünyasında yer alan insanlar bankacılarla konuları yüzyüze konuşmak isterler.

Bu kitapta; HSBC Holdingin başkanı olan John Bond; Bankacılığın farklı bütün marketlere uygun 1 e

1 stratejiler stratejiler geliştirmesinin öneminden bahsetmektedir. Sonuç olarak her bir müşteriye uygulanan davranışın, onların kendilerine nasıl davranılmak istedikleri ile aynı olmalıdır.

Chase Manhattan Bankasının Başkanı William B.Harrison, İnternetin teknolojik bir devrim olduğundan ve endüstri üzerinde büyük etkilere yol açtığından bahsetmektedir.

Goldman Sachs Bankasının Başkanı Hank Poulson, bir yatırım bankası olarak, teknolojinin kendilerine zaman açısından büyük kazanımlar sağladığını söylemekte ve teknoloji olmadan karlılık ve verimliliklerinin bu kadar olamayacağını belirtmektedir. Teknolojiyi bilgiyi elde etmek ve onu müşterinin anlayacağı şekilde transfer etmek olarak algılamaktadır Hank Poulson.

SEB Bankasının Başkanı Jacob Wallenberg, bilginin yeni işletme modelleri içinde çok önemli bir rolü olduğundan bahsetmektedir. Jacob Wallenberg'e göre bu bilgiler (kişisel veya kurumsal) çok değerlidir ve yoğun olarak müşteri servis hizmetlerini geliştirmeye yönelik olacaktır.

Kitap ana olarak 2 kısımdan oluşmaktadır. 1.Kısımda genel bir açıklama kısmı bulunmakta ve 2.kısım 26 adet yönetici ile yapılan mülakatlara içermektedir. 1.kısımda yapılan açıklamalar okuyucunun bilgi hazinesini geliştirirken, 2.kısımda bu açıklamaların uygulayıcılarının görüşleri ve tecrübeleri ile birleşmesi neticesinde çok akıcı ve verimli bir okuma imkanı sağlamaktadır.

Aydan ay'a görüşelim!...

Bir Maaş da Halkbank'tan

Artık vadeli TL hesabınızın getirisini vade sonu yerine her ay maaş gibi alabileceksiniz

HALKBANK MAAŞLI HESAP

Aylık faiz ödemeli 1 yıl vadeli bu hespla;

- * Aylık düzenli bir geliriniz daha olacak,
- * Diğer vadeli mevduat hesaplarımıza göre daha avantajlı bir aylık getiriye sahip olacaksınız,
- * Şubenizden alabileceğiniz Kredi Kartı ve ATM kartı gibi diğer Halkbank ayrıcalıklarından da yararlanacaksınız.

Daha detaylı bilgi ve hesap açtırabilmeniz için bir Halkbank Şubesine uğramanız yeterlidir.

